SINIF BİLİNCİ

Gülnur Savran **Yeni Toplumsal Hareketler** ★ *Pınar Selinay* **Ekoloji ve Sosyalizm** ★ *Ali Rıza Tura* **Ekonomizm Madalyonu** ★ *Sami Sarı* **Türkiye Tarihi Üzerine** ★ *İshak Alaton, Çetin Uygur, Sungur Savran* **Madenler Kapatılmalı mı?** ★ *Can Ilgın* **Stalinizm Öncesi Leninizm** ★ *Sungur Savran* **Trotskiy'in Vasiyetnamesi**

11

DEVRİMCİ MARKSİST TEORİK/POLİTİK DERGİ

EKİM 92

SINIF BİLİNCİ 11

Devrimci Marksist Teorik/Politik Dergi
EKİM 1992

İÇİNDEKİLER

	Bu Sayı	**3**
Gülnur Savran	**Marksizm ve "Yeni Toplumsal Hareketler" Tartışması**	**6**
Pınar Selinay	**Ekolojik Bir Sosyalizme Doğru... Başlangıç Niteliğinde Düşünceler ve Bir tartışma Çağrısı**	**28**
Ali Rıza Tura	**Ölmüş Bir Filozofun Tutsakları - I: Ekonomizm Madalyonu**	**45**
Sami Sarı	**Türkiye Tarihi Üzerine Bir Tartışma**	**60**
Panel	**Zonguldak İçin Alternatif Çözümler**	**85**
Can Ilgın	**Heykeli Dikilecek Adam**	**107**
Sungur Savran	**Trotskiy'in Vasiyetnamesi**	**112**

SINIF BİLİNCİ

Sayı: 11 Ekim 1992

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sungur SAVRAN

Yönetim Yeri: Nakilbent Sok. no:49/A Kat:3 Sultanahmet-İSTANBUL
Telefon: 516 84 54

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Bülten Yayıncılık 345 52 48

Baskı: Yaylacık Matbaası

Yurt Dışı Fiyatı: 10 DM, £ 3.5, 10 SFR, 35 FF, SEK 40
Yılda 4 sayı çıkar

Banka Hesap No: Akbank Türbe Şb. 7461-7/A00/01

Bu sayı

Bir yılı aşkın bir aradan sonra yeniden merhaba. Yazarlarımızın çoğunun enerji ve zamanlarının neredeyse tümünü yutan bazı politik sorunlar mali imkansızlıklarla çakışınca *Sınıf Bilinci*'nin yaşamına bir süre ara vermek zorunda kaldık. Dolayısıyla söze bu uzun kesinti nedeniyle okurlarımızdan özür dileyerek başlıyoruz.

Ama öte yandan üzülerek belirtmeliyiz ki *Sınıf Bilinci*'nin yayın yaşamındaki bu uzunca kesinti, teorik planda Türkiye'deki Marksist solun genel durumu açısından bir istisna değil. Başka bir deyişle teorik üretim bakımından Marksizmin son bir yıllık bilançosu hiç de parlak değil. Birkaçı dışında teorik dergilerin büyük çoğunluğu yayın temposunu tutturamamanın sancısı içinde; hatta yayın yaşamını sona erdirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan nitelikli yayınların sayısı hiç de az değil.

Buna karşılık liberalizmin sosyalist harekete nüfuz ediş süreci hızlanıyor. Bu durumda devrimci Marksistlerin teorik planda çok daha üretken olmaları, yeni cephelerde de teorik mücadeleye girmek ertelenemez bir görev. Önümüzdeki yayın döneminde *Sınıf Bilinci,* bugüne kadarki yayın çizgisinin kapsamadığı teorik alanlar da dahil olmak üzere yeni görevlere uygun bir yayın politikası oluşturma çabasında olacak. İlerki sayılarımızda bu konuda daha kapsamlı değerlendirmeler yapacağımızı belirterek bu sayıdaki yazıların tanıtımına geçelim.

Gülnur Savran'ın "Marksizm ve Yeni Toplumsal Hareketler Tartışması" başlıklı yazısı, son yıllarda sınıf politikasına bir alternatif olarak ileri sürülen 'yeni toplumsal hareketeler' kategorisini ve bu kategoriyi eksenine yerleştiren çeşitli teorileri irdelemeyi hedefliyor. Bu aynı zamanda, fetişleştirilmekte olan bir politik olguyu çözümleyerek gizemsizleştirme yolunda bir çaba. Savran, yeni toplumsal hareketler olarak anılan hareketle-

rin birbirlerinden farklılıklarını gösterdikten ve bunların tümünü tek bir kategori aracılığıyla kavramlaştırmanın sakıncalarına işaret ettikten sonra, bu hareketler üzerine çeşitli teorileri iki gruba ayırarak ele alıyor. "Yeni Toplumsal Hareketçilik" olarak nitelendirdiği ilk gruba temel itirazı şu: Yazara göre bu teoriler emek-sermaye çelişkisi ile ırkçılık, cinsiyetçilik gibi farklı türden baskı ve hakimiyet ilişkilerinin eklemlenme biçimlerini açıklayamıyorlar ve sorunu genellikle sermaye hakimiyetini yok sayarak çözmeye girişiyorlar. Karşı uçta, yani bu eklemlenmeyi bir dolayım ilişkisi olarak kavramlaştıran teorilerde ise, yazara göre bir indirgemecilik eğilimi hakim: Savran bu hareketlerin her birini sınıf mücadelesinin bir dolayımı olarak görmenin, "yeni" bir kolaycılığın izlerini taşıdığı kanısında. Yazarın söz konusu teorilere yönelttiği eleştirilerden, farklı bir yaklaşımın ipuçlarını çıkarmak mümkün.

Pınar Selinay'ın Savran'ın yazısını tamamlayacak bir biçimde politik bir yönelişle kaleme aldığı ama bu kez yalnızca ekoloji sorununda odaklaşan yazısının başlığı "Ekolojik Bir Sosyalizme Doğru... Başlangıç Niteliğinde Düşünceler ve Bir tartışma Çağrısı". Selinay'ın hareket noktası, Marksistlerin ekoloji konusunda bugüne kadar büyük bir duyarsızlık sergilemiş olmaları. Marksizmin bir alternatif iktidar projesi olmakla yetinmeyip insanlık için daha güzel bir gelecek vaadi sunma iddiası göz önüne alındığında bu duyarsızlığın vehameti açıktır yazara göre. Selinay, insanların üzerinde yaşadığı gezegenin şu anda karşı karşıya olduğu çok çeşitli çevre sorunlarını kısaca da olsa tek tek ele aldıktan sonra, bir yandan ekoloji sorunlarının kapitalizmle olan ilişkisine bakıyor, öte yandan da bu sorunların etkilerinin bütün insanlığa uzanmakla birlikte, değişik sınıflarca nasıl farklı yaşandığını gösteriyor. Hem bir "insanlık sorunu" olan, ama hem de kapitalizmle bağıntıları gözardı edilemeyecek olan ekolojik krizin çözümü, Selinay'a göre şu slogandan geçiyor: "Sosyalist bir ekoloji ve ekolojik bir sosyalizm için!"

Ali Rıza Tura'nın "Ölmüş Bir Filozofun Tutsakları" adlı yazısının bu sayımızda yer alan birinci bölümü "Ekonomizm Madalyonu" alt başlığını taşıyor. *Sınıf Bilinci* okurlarının pek alışık olmadığı bir üslupla kaleme aldığı yazısının bu bölümünde Tura, Avrupa'da Marksizmin 1960'lı yıllardan başlayarak yaşadığı "Rönesans"da hatırı sayılır bir yeri olan Althusserci okulun teorik söyleminde kilit bir rol oynayan "ekonomizm" kavramının ideolojik işlevine dikkat çekiyor. Tura tezini bu söylemde "ekonomizm" kavramının kazandığı yeni işlevi Stalinizmi, mazur göstererek aşmak gibi bir saikin varlığına dayandırıyor. Yazarın metninin bu bölümünde bir başka hedefi de, son on beş yıl içinde Türkiye'de Stalinizmle cepheden bir hesaplaşma yaşamaksızın Stalinist konumları terk etmeye yönelen sosyalist akımların, tam da bu özelliğinden dolayı Althusserci okulun "ekonomizm" kavramına, kimi zaman Althusser'in adını bile anmaksızın dört elle sarıldıklarını sergilemek. Tura'nın metninin bu bölümü, *Sınıf Bilinci*'nin bir sonraki sayısında yayınlanacak olan ikinci bölüme bir giriş niteliğinde. İkinci bölümün temel tezi, Lenin'in parti teorisinin temel ögelerinden biri olan "ekonomizm eleştirisi" ile "ekonomizm" kavramının Althusserci okulun teorik söyleminde uğradığı anlam kaymasının çözüm-

lenmesi çerçevesinde, Marksist hareketin tarihi içinde ortaya çıkan teorik ve politik yönelimleri tek bir "ekonomizm" kategorisi içinde kavramlaştırmanın imkansızlığını göstermek.

Sami Sarı'nın "Türkiye Tarihi Üzerine Bir Tartışma" başlıklı yazısı ise, Fikret Başkaya'nın geçen yıl Doz Yayınları'ndan çıkan *Paradigmanın İflası* adlı kitabı ile Sungur Savran'ın Kardelen Yayınları tarafından yayınlanan *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* adlı kitabının eleştirisi temelinde Türkiye tarihinin belli başlı dönüm noktalarına alternatif bir bakış açısı getirmeyi hedefliyor. Yazarın, Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın özgün yaklaşımlarına ve kavramsal çerçevesine sahip çıkarak yürüttüğü bu tartışmayı ilginç bulacağınızı umuyoruz. Bu vesileyle, ömrünün yarım asırlık bölümünü büyük bir inanç ve kararlılıkla sosyalist mücadeleye adamış, teorik çalışmalarıyla Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde müstesna bir yere sahip olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yı ölümünün 21. yılında saygıyla anıyoruz.

Zonguldak madencilerinin görkemli mücadelesi, sosyalistlerin önemli dersler çıkarması açısından son yılların en verimli deneyimlerinden biri olmakla kalmadı, çok yönlü toplumsal ve politik boyutlar içeren bir sorunu da gündeme getirdi. Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü'nün 16 Nisan 1992 tarihinde düzenlediği "Zonguldak İçin Alternatif Çözümler" konulu panele konuşmacı olarak katılan İshak Alaton, Çetin Uygur ve dergimiz yazarlarından Sungur Savran arasındaki tartışmanın bant çözümlerinden oluşan metni, bu çok yönlü soruna farklı sınıfsal bakış açılarını sergilemesi açısından yayınlıyoruz.

Can Ilgın, "Heykeli Dikilecek Adam" başlıklı yazısında, Marcel Liebman'ın *Lenin Döneminde Leninizm* adlı kitabını tanıtıyor. Ilgın, bu kısa tanıtma yazısında Stalinist diktatörlüğün simgesi gibi gösterilen Lenin heykellerinin birbiri ardına söküldüğü bir dönemde Lenin'i ve gerçek Leninizmi tanımak isteyenlere temel bir başvuru kaynağı olarak öneriyor bu kitabı.

Sungur Savran'ın "Trotskiy'in Vasiyetnamesi" adlı yazısı da Trotskiy'in Kardelen Yayınları tarafından yayınlanan *Marksizmi Savunurken* adlı kitabı üzerine. Ama bir kitap tanıtımından çok, kitapta yer alan makalelerin yazıldığı 1930'lu yıllarda Marksizmin karşılaştığı saldırılar ile günümüzdeki saldırılar arasındaki benzerliklerden hareketle, söz konusu kitapta Trotskiy'in benimsediği konumun güncelliğini de öne çıkartmayı amaçlıyor Savran.

Bir sonraki sayıda tekrar buluşmak umuduyla...

Marksizm ve "Yeni Toplumsal Hareketler" Tartışması

GÜLNUR SAVRAN

Giriş: Bazı başlangıç soruları

Son dönemde özellikle Batı'da toplumsal muhalefete damgasını vurmuş olan 'yeni toplumsal hareketler'in (1), gerek teorik gerekse politik düzeyde Marksizm'i sorguladığına, ya da Marksizm açısından bir karşı-kanıt oluşturduğuna ilişkin teoriler seksenli yıllarda yaygınlaştı. Bunların bir bölümü, işçi sınıfının Marksist teorideki ayrıcalıklı konumunun ve buna bağlı stratejik merkeziliğinin yeni toplumsal hareketler tarafından köklü bir biçimde sorgulandığını ileri sürerken, bir bölümü de, artık sınıfsal kimliklerle politika arasındaki bağlantının koptuğunu, politik öznelerin sınıfsal niteliğinin belirleyici olmadığını savunuyor. Kısacası, yeni toplumsal hareketler çevresindeki teorik tartışma ile Marksizm'e dayalı bir sosyalizm projesi çevresindeki tartışma büyük ölçüde içiçe girmiş durumda.

Bu yazının amacı, çeşitli toplumsal hareketleri tek tek ele alıp, tartışmaya bu hareketlerin içinden müdahale etmek değil. Söz konusu hareketlerin her birinin özgüllüklerine yeri geldikçe değinmekle yetineceğim. Asıl amacım, bu hareketlerin toplum teorisi ve politika açısından uzantılarını bütünsel olarak tahlil eden teorileri ele almak ve bir ölçüde değerlendirmeye çalışmak.

Ancak bu teorilere girmeden önce, iki dizi soru geliştirmek istiyorum.

Bunları, yeni toplumsal hareketler üzerine herhangi bir teoriyi okurken ve düşünürken akılda tutulması yararlı olacak ön-sorular diye düşünmek mümkün. Bu iki dizi sorunun, söz konusu teorilere bir ilk yaklaşım olarak, belirli sınırlar çizmek açısından yararlı olacağını umuyorum.

İlk soru dizisi, yeni toplumsal hareketlerin, Marksizm'in işçi sınıfına atfettiği rolü yadsıyacak biçimde, 'işçi sınıfı-dışı' hareketler oldukları iddiasıyla ilgili: Bu hareketler hangi anlamda 'işçi sınıfı-dışı'? Bu sorunun bir yanıtı şu olabilir: Bunlar sosyolojik bileşimleri bakımından, kitleleri işçilerden oluşmadığı ölçüde işçi sınıfı-dışı hareketlerdir. Burada proletarya sanayi işçileri olarak tanımlanmakta, yeni toplumsal hareketlerin kitlesini oluşturan sanayi-dışı ücretliler kesiminin ise başka bir sınıfa (genellikle 'yeni küçük burjuvazi') mensup olduğu varsayılmaktadır. Ne var ki, soruna sadece sosyolojik bileşim açısından yaklaşıldığında, bir başka tanım getirerek yeni toplumsal hareketleri işçi hareketinin kendisi olarak da görmek mümkün: Proletarya, yaşamak için emekgücünü satmak zorunda olanların, yani ücretli emekçilerin büyük çoğunluğu olarak tanımlanacak olursa (ki bu oldukça yaygın kabul gören bir tanım), yeni toplumsal hareketlerin Marksizm açısından bir sorun oluşturmadığı ileri sürülebilir.

Ancak, bunun kolaycılık olacağı da oldukça açık. Gerçek bir sorunu *yok sayarak* çözmek anlamına gelir bu. Nitekim, yukarıda sorduğum soruya verilebilecek ikinci bir yanıt şu: Sosyolojik bileşimleri açısından bu hareketlerin çoğunluğunu işçiler oluştursa bile, bunlar gündeme getirdikleri *sorunlar* ve ileri sürdükleri *talepler* açısından işçi sınıfı-dışı hareketlerdir. Bu hareketlerin dile getirdiği sorunlar genellikle, doğrudan doğruya emek/sermaye çelişkisinden kaynaklanmayan ve temelini işyeri çatışmalarının oluşturmadığı sorunlardır. Tek başına bu, ileri sürülen taleplerin sınıf-dışı olduğu anlamına gelmezse de, bu hareketler içinde yer alanlar açısından, sınıfsal kimliğin ön planda olmadığını söylemek yanlış olmaz. Bu hareketlerin üyeleri, yurttaş, tüketici ya da cinsel kimliklerini kolektif işçinin birer temsilcisi olma kimliklerinin önüne geçirerek davranırlar.

Bununla bir ölçüde bağlantılı olan ve belki de Marksizm'de işçi sınıfına atfedilen politik davranışın karşı-kanıtını oluşturmaya aday asıl olgu ise, bu hareketlerin öznelerinin politika yapış tarzları ve devletle ilişkileri: Bu hareketler *parti* örgütlenmesini ve *politik iktidarı* ele geçirme perspektifini bilinçli olarak reddeden hareketler. Ayrıca, bunların büyük bir çoğunluğu *bütünsel* bir toplum projesi, yeni bir toplum tipi önermiyor.

Her ne kadar, saydığım özelliklerin hiçbiri tek başına, yeni toplumsal hareketlerin işçi sınıfı-dışı hareketler olduğunu kanıtlamazsa da, bu özellikler bir arada alındığında, bu hareketlerle Marksist tasarımdaki politik özne olarak işçi sınıfı arasında anlamlı bir mesafe olduğu söylenebilir.

İkinci soru dizisine gelince. Burada 'yeni toplumsal hareketler' kategorisinin kendisiyle ilgili bir takım sorunlar söz konusu. Bu hareketleri hiç ayrıştırmadan aynı kavram altında toplamak mümkün mü? Bunların bir bölümü, özgül bir toplumsal grup temelinde oluşmuş ve o grubun özgül çıkarlarını savunan hareketler: Etnik azınlık hareketleri, eşcinsel hareketi

ve feminist hareket belirli bir gruba karşı yapılan ayrımcılığı ya da belirli bir grup üzerinde bir başka grubun egemenliğini sorguluyorlar. Özgül bir toplumsal kimliğin savunulması biçiminde de olsa, başka bir grubun egemenliğini yıkmaya yönelik de, bu türden toplumsal hareketler evrensel bir çıkar çevresinde herkesi mobilize etmeyi hedeflemezler. Oysa, örneğin çevre hareketi ve barış hareketinin tüm söylemi insanlığın genel çıkarı üzerine kuruludur. Birinci gruptakiler güçlerini belirli bir toplumsal grubu harekete geçirmekten alırken, ikinciler bu türden bir evrenselliğe dayanır.

Öte yandan, bu hareketlerin -az da olsa- bir bölümünün dile getirdiği sorunlar, potansiyel olarak, kapitalizm içinde çözülebilecek sorunlar. Örneğin bazı etnik azınlıkların kendi kimlik ve kültürlerinin tanınmasına ilişkin talepleri böyle sayılabilir. Buna karşılık, erkek egemenliğinin en güçlü dayanaklarından biri olduğu ölçüde eşcinsellik tabusunun tümüyle ortadan kalkması, tıpkı erkek egemenliğinin tümüyle yıkılması gibi, muhtemelen insanlığın kurtuluş sürecinin en ileri aşamalarından biri olacak. Benzer bir biçimde, çevre sorunlarının radikal bir çözümü için de, insan/doğa ilişkisinin kapitalizmin ussallık biçimi dışında bir ussallık temelinde kurulması gerektiği açık.

Nihayet, konut sorunu, ulaşım sorunu gibi yoksullukla doğrudan bağlantılı olan ve dolayısıyla sınıfsal bir temele dayanan sorunlarla, çevre sorunu, erkek egemenliği gibi sınıflar-aşırı sorunları birbirinden ayırmak gerekiyor. Bunlardan ilk kategoriye girenlerin, işyeri-dışı sorunlar olmakla birlikte, tümüyle belirli sınıf ya da katmanları ilgilendirdikleri açık. İkinciler söz konusu olduğunda ise, dolaysız bir sınıf bağlantısı ancak harekette yer alan belli kesimler açısından kurulabilir. 'Yeni toplumsal hareketler' kategorisiyle ilgili bir başka sorun da, bu hareketlerin hangisinin, ne kadar 'yeni' olduğu. Örneğin feminizm, 19.yüzyılın başında ve sonunda farklı biçimlerde varlığını ortaya koymuş bir ideoloji; ya da barış hareketi, 20.yüzyılın başında, hem de oldukça güçlü bir biçimde yükselmiş bir hareket. Bunun yanısıra, cinsel özgürlükleri gündemlerinin ön sıralarına alan liberterler ve anarşistler, yine 19.yüzyılın sonunda ve 20.yüzyılın başında, belirli ülkelerde de olsa, seslerini duyurmamışlar mıydı?

Başlangıçta da belirttiğim gibi, bunlar bir takım ön-sorular ve bu aşamada, konuya bir ilk yaklaşımın ipuçlarını vermekten öte bir ağırlıkları yok. Ancak aşağıda bu soruların en azından bir bölümünün açımlanacağını ya da bir ölçüde açıklığa kavuşacağını umuyorum.

Yeni toplumsal hareketler üzerine teorileri iki gruba ayırarak ele alacağım. Bütün sınıflandırmalar gibi bunun da yaklaşık olması ve teorilerin özgüllüklerine bir ölçüde haksızlık etmesi kaçınılmaz. Ayrıca, yapacağım sınıflandırma bir örnekleme olmanın ötesine geçmeyecek: Bu alanda söylenmiş her şeyi tüketmeyi ve tek tek her teoriyi bütün yönleriyle değerlendirmeyi hedeflemiyor.

Söz konusu teorileri sınıflandırırken başvuracağım ölçüt kopuş/süreklilik ikiliği: Bu teorilerin bir bölümü, 20.yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal yapıda ortaya çıkan dönüşümlerin, ya bu yapının kendisinde, ya da politika düzleminde bir *kopuşa* yol açtığı tezine dayanıyor. Kopuş teorilerinde, çağdaş toplumsal yapı genellikle post-fordist, post-

modern, post-endüstriyel gibi kavramlarla tanımlanır ve bu yapının, sınıf gibi evrensel kimliklere olanak tanımayan bir çeşitlilik, farklılık, parçalanmışlık sergilediği görüşünden hareket edilir. Kopuş tezine dayalı teoriler, sınıf politikasının aşıldığı saptamasından yola çıkarak, yeni toplumsal hareketlerin bu yeni evreye uygun tek politika tarzı olduğunu ileri sürerler. Bunlara göre, yeni toplumsal hareketler sınıf mücadelesinin *yanı sıra* süren bir mücadele tarzını değil, onun *yerini alan* bir alternatifi ifade etmektedir. Bu açıdan, ilk gruba giren teorileri yeni toplumsal *hareketçiliğin* örnekleri olarak görmek mümkün.

Süreklilik tezine dayalı teorilere göre ise, 20. yüzyılın ikinci yarısında toplumsal yapıda ortaya çıkan dönüşümler kapitalizmin kendi dinamiklerinin sonucudur; dolayısıyla yeni bir evreden söz edilebilir ama bu kapitalizmin bir evresidir. Bu teorilerde söz konusu evreyi tanımlamak için genellikle, ileri, geç ya da gelişmiş kapitalizm kavramları kullanılır. İkinci gruba giren yazarlar, yeni çelişki ya da antagonizmaların (uzlaşmazlıkların) *emek-sermaye çelişkisinin* karmaşıklaşmış *dolayımları*, bu karmaşıklaşmış toplumsal ilişkilere direnişlerin ifadesi olan yeni toplumsal hareketlerin de *sınıf mücadelesinin dolayımları* olduğunu ileri sürerler. Kısacası, köklü dönüşümlere karşın, kapitalizmin bütünsel mantığı hükmünü sürdürdüğü ölçüde, gerek nesnel toplumsal, gerekse politik düzlemde geçmişle bir süreklilik söz konusudur.

I. Kopuş Tezine Dayalı Teoriler (2)

Nesnel toplumsal süreç ve kopuş

Daha önce de değindiğim gibi, birinci gruba dahil olan yazarların tümü, yeni toplumsal hareketleri, yeni ve bir öncekinden nitel olarak farklı bir evreye tekabül eden politika tarzı olarak görüyorlar. Chantal Mouffe'un teorisinde söz konusu kopuş esas olarak sınıf kimliğinin parçalanmasında ifadesini buluyor. Ancak bu parçalanmaya yol açan dönüşümleri Mouffe nesnel toplumsal sürece yerleştiriyor. Yazara göre, yeni toplumsal hareketler II.Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve giderek sağlamlaşan yeni bir hegemonik formasyonun sonuçlarıdır. Bu hegemonik formasyon, yarı otomatik montaj hattı, sosyal devlet ve kitle iletişimi üçlüsüne dayanır. Bu üçlü yapı, giderek yaygınlaşan bir metalaşma, bürokratikleşme ve kültürün kitleselleşmesi anlamına gelmektedir. Bu süreç ise, eski antagonizmaların yayılmasına ve yenilerinin oluşmasına yol açmıştır: "Toplum, insan faaliyetinin tüm ürünlerinin birer meta haline geldiği ve ihtiyaçların giderek artan bir bölümünün artık yalnızca piyasa yoluyla giderildiği büyük bir pazara dönüşmüştür. Toplumun 'metalaşması', devletin toplumsal alanın giderek artan bir bölümüne müdahale etmesi sonucunda toplumun bürokratikleşmesiyle bir arada, yeni egemenlik ilişkileri yaratmıştır."(3) Ancak yeni antagonizmalar üretim ilişkilerinden kaynaklanmadıkları ölçüde sınıfsal değildirler; bunlar kapitalist *yaşam biçiminin* yayılmasının, *üretimci gelişme tarzının* ve bürokratikleşmenin bir arada yol açtığı antagonizmalardır.

Bu noktada Mouffe'un antagonizma kavramını açmak yararlı olabilir. Yazara göre, eşitsizlik ya da tâbiiyetler ancak bunlara karşı çıkıldığında antagonizmaya dönüşürler. Örneğin feminizm, kadınların tâbiiyetinin kadınlar tarafından sorunsallaştırılmasıyla oluşan antagonizmanın bir ifadesidir. Çağdaş toplumda antagonizmaların çok çeşitli ve çok sayıda alana yayılmasının temelinde ise, artık metalaşmanın üretim alanının ötesine, bürokratikliğin de devletin dışına taşması yatar. Dolayısıyla da, günümüzde merkezi bir antagonizma ya da çelişkiden söz edilemez; sınıf çelişkisi bu çeşitli antagonizmalar arasından ancak bir tanesidir (4).

Kopuş tezini, en güçlü biçimiyle, aşağıda sözünü edeceğim 'kimliklerin parçalanması' düzeyinde ifade eden Mouffe'tan farklı olarak Alain Touraine ise, sanayi-sonrası (post-endüstriyel) toplum kavramıyla *yepyeni* bir toplum tipi tanımlıyor: Bu kavram, aşırı-sanayileşmiş toplumu değil, daha köklü ve global bir kopuşu ifade etmektedir Touraine'e göre (5). Sanayi-sonrası toplumda merkezi hâkimiyet alanı, yapay dil türünden 'sembolik mallar' üretimidir. Bu toplumda hâkimiyet ve iktidar bilgi akışının ve kültürün denetlenmesiyle kurulur. Sanayi toplumunun, üretim araçlarının denetimine dayalı hâkimiyeti bağlamında çalışma hayatı ve ekonomi ekseninde oluşan merkezi çatışmalar artık kültür-ahlak alanına kaymıştır (6).

Gördüğümüz gibi, Mouffe'un tersine, Touraine çatışmaların (ya da antagonizmaların) toplumsal bütün içinde belirli bir hiyerarşi oluşturduğu kanısında. Mouffe'un ayrımsız çoğulculuğuna karşıt olarak burada bir merkezilik söz konusu. Ancak, Touraine belirtik olarak eleştirdiği, çoğulculuğa dayalı bu perspektifin yine de toplum teorisinde önemli bir aşama olduğunu savunuyor: Yazara göre böylelikle, sanayi alanındaki çatışmaları merkeze yerleştiren ve "çökmekte olan bir toplum tipi"nden devralınmış "toplumsal ve politik modeller"(7) artık geride bırakılmıştır.

Sanayi toplumu ile sanayi-sonrası toplum arasındaki kopuşun bir başka ifadesi de, bu toplumlara özgü tarihsellik biçimlerinin farklılığıdır. Touraine'e göre, sanayi toplumunun, üretici güçlerin dönüştürülmesine dayalı tarihselliği sınırlıydı: "Tarihsellik adını verdiğim, kültürel örüntüler aracılığıyla bir tarihsel deneyim, yani doğa ve insana ilişkin yeni bir tanım üretme kapasitesi, 'toplumsal düzenin toplum-ötesi güvenceleri' dediğim şeyle sınırlanmıştı."(8) Bu güvence ya da ilkelerin sonuncusu olan modernizm düşüncesi, insanı, doğayı ve üretimi belirli bir düzen ve yasalılık temelinde tasarlar. Oysa, sanayi-sonrası toplum bu düzen tasarımını altüst edecek biçimde, üretim araçlarının ötesinde üretimin sonuçlarını ve hedeflerini üretmektedir. Bu toplumun sınırsız tarihselliği bağlamında bizi güden, artık yeni bir toplum ideali değil, 'yaratıcılık' ilkesinin kendisidir. Günümüzde, insan doğasına, dış dünyaya ve bedenimize ilişkin imgelerin kendileri üretilmektedir; dolayısıyla bir takım verili doğa, insan vb. kavramlarıyla iş gören toplum tasarımları aşılmıştır.

Touraine'in bu köklü kopuş teorisinin yanında André Gunder Frank'ın yeni toplumsal hareketlere ilişkin teorisi ilk bakışta süreklilik tezine daha yakın gibi görünüyor. Ancak, bir dünya sistemi olarak tahlil etmekten vaz geçmediği ekonomi düzlemi için bu söylenebilirse de, yazarın politik düzlemle ilgili us yürütmeleri bir kopuş teorisine işaret ediyor. Frank'a göre,

19. ve 20.yüzyılın hâkim politik süreçleri devletlerin kurulması, devlet birliğinin oluşturulmasıdır. Bu süreçlerde başvurulan temel araç ise politik partidir. Ancak, günümüzde ve öngörülebilir bir gelecek için, devlet iktidarı ekonomik çıkar açısından bir güvence olmaktan çıkmıştır. Bunun temelinde de ikili bir gelişme yatmaktadır: İlkin, "dünya ekonomisinin her alanındaki, devletin denetimi altına alamadığı, özerk ekonomik güçlerin büyümesi"(9) devleti güçsüz kılmıştır. Dolayısıyla artık, özgürlük-eşitlik-kardeşlik ideallerini ya da birtakım ekonomik amaçları gerçekleştirmek üzere devlet iktidarını ele geçirme ve dönüştürme perspektifi sorgulanmaktadır. Öte yandan, tek tek devletler açısından bakıldığında, bu kez de başka devletlerin gücü bir sınır oluşturmaktadır: Teknolojik gelişme devletlerin birbirleri karşısındaki sınırlılıklarını arttırmıştır. Devletin içe dönük gücündeki gelişme ise bu sürecin karşı kutbunu oluşturmaktadır: "Paradoksal olarak, devletin dışta güçsüzleşmesi, sosyalist olsun olmasın içten gelecek her tür devrimci altüst etme çabası karşısında gücünün artmış olmasıyla dengelenmiş görünmektedir."(10) Bu ikili sürece bir de, tarihsel olarak bütün devletlerin özgürlük-eşitlik-kardeşlik ideallerini gerçekleştirme konusundaki başarısızlıkları eklendiğinde, Frank'ın teorisinde kopuşun nereye yerleştiği ortaya çıkar: Artık, "partiler aracılığıyla sürdürülen devrimden (uzaklaşılmış)... devlet iktidarı yoluna sapmadan, çok daha dolaysız bir yoldan (gerçekleştirilen) başka toplumsal dönüşüm biçimlerine..."(11) geçilmiştir.

Bu yeni evreye özgü mücadele biçimini Frank 'yeni' toplumsal hareketler olarak nitelendirmiyor. Yazara göre tarihte, ulusal kurtuluş mücadeleleri, işçi hareketleri ve Marksist hareketten oluşan bir ana kümenin yanısıra, ikinci bir mücadeleler kümesi iki dalga halinde zaten varolmuştur: İlk dalga, 1810-1830 yıllarında yükselen feminizm, Napolyon savaşlarından sonra gelişen barışçı hareketler ve sanayileşmenin ilk etkilerine karşı bir tür çevreci tepki olan Ludizm'e tekabül eder. İkinci dalga ise 1890-1910 yıllarında yükselir: Bu dönemde yine feminizme, barışçı hareketlere, ABD ve İngiltere'de bir tür doğaya dönüş hareketine rastlamak mümkündür. Frank, içinde bulunduğumuz ve özgül nedenlerini devlete yönelik yaklaşım çerçevesinde açıkladığı üçüncü dalganın öngörülebilir bir gelecek için hükmünü sürdüreceği kanısındadır.

Post-modernizm tezlerine karşı modernizmin kaynaklarının kurumadığını savunan ve modernizme ileriye yönelik bir süreklilik atfeden Jürgen Habermas'ın kopuş teorileri çerçevesinde ele alınması da yine ilk bakışta bir paradoks gibi görünebilir. Ancak, Mouffe'a benzer bir biçimde Habermas da, toplumsal süreçlerdeki gelişmeler sonunda sınıf kimliğinin politik mücadele açısından önemini yitirdiğini savunuyor. Bunun geriye dönmeyecek bir süreç olduğu yolundaki güçlü imaları (12) göz önüne alındığında, yazarın bir tür kopuş tezini benimsediği rahatlıkla söylenebilir.

Habermas'ın teorisinin eksenini oluşturan modernizm kavramı aracılığıyla, yazarın toplumsal süreçteki gelişmelere ilişkin tezlerine bir giriş yapmak mümkün. Habermas'a göre, modernizmin ayırıcı özelliği devlet ve ekonomi ile "yaşam dünyası"nın ayrışmasıdır (13). Bu ayrışma,

yaşam dünyasını devletin ve ekonominin araççı ussallığından özgürleştirmiş ve bu alanda bireyselliğe izin veren toplumsallaşma biçimlerinin, farklılaşmış konumların ve kendi üzerine düşünen (reflexive) bir kültürün oluşmasının yolunu açmıştır.

Ne var ki, modernizmin iç dinamiğinin çelişkili bir sonucu olarak, günümüzde yaşam dünyası, ayrışmış olduğu devlet ve ekonominin 'sömürgeleştirici' etkilerine maruzdur: Ekonomik/politik sistemin araççı ussallığa dayalı gerekleri yaşam dünyasına sızmakta, bu ekonomik ve idari ussallık biçimini ait olmadığı bir dünyaya dayatmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bunalım, ekonomik sistemin çelişkilerinin sosyal devlet aracılığıyla başka alanlara kaydırılmasının sonucudur (14).

Habermas'a göre, bu süreçte sosyal devletin rolü belirleyicidir: Bu devlet biçimi, görece yüksek bir gelir düzeyine, sosyal güvencelere ve kitle tüketimine dayalı bir uzlaşma sağlamıştır. Bir yandan kitle tüketimi, kitle turizmi ya da yerleşim bölgelerine otoyol yapımı türünden örneklerde ortaya çıktığı gibi, ekonominin yaşam dünyasını sömürgeleştirmesine yol açar; öte yandan da sosyal güvenceler aracılığıyla devletle yurttaşlar arasında kurulan yanaşma ilişkisi (clientelism), örneğin sağlık ve eğitim alanlarındaki reformlarda olduğu gibi, yaşam dünyasını devletin bürokratik manipülasyonuna açık hale getirir (15). İşte yeni toplumsal hareketler, yaşam dünyasının bu biçimde sömürgeleştirilmesine, bunun yaşam dünyasında yol açtığı çelişkilere çeşitli alanlarda direnişin ifadesidir.

Kopuş tezine dayanan teorilerin toplumsal süreçle ilgili tahlillerini karşılaştırdığımızda şu gözlemi yapmak mümkün: Touraine'in yepyeni bir toplum tipini ileri süren teorisinden farklı olarak, Mouffe ve Habermas'ın bu düzleme ilişkin tezleri, bir kopuşa yol açabilecek gelişmeleri ortaya koymakla birlikte, kopuşun kendisini tümüyle açıklamıyor. Frank'ın teorisinde ise, politika tarzındaki kopuşa yol açan gelişmeler, toplumsal yapıdaki genel bir takım dönüşümler olmaktan çok, özgül olarak devlete ilişkin.

Kimlik sorunu ve yeni toplumsal hareketlerin özgüllükleri

Genel teorilerindeki köklü farklılıklar saklı kalmak kaydıyla, Mouffe ile Habermas'ın, sosyal devletin yerleşmesiyle birlikte toplumsal/politik kimliklerde ortaya çıkan dönüşümlere ilişkin tezleri oldukça yakın. Mouffe'un yeni antagonizmalar olarak nitelendirdiği, Habermas'ın ise, yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesiyle ortaya çıkan çelişkiler diye ifade ettiği olgu, her iki durumda da bireylerin politik mücadeleye işçiler olarak değil, yeni ve çeşitli kimliklerle girdikleri tezinin dayanaklarını oluşturuyor. Mouffe açısından artık öncelikli ve evrensel bir öznenin söz konusu olmadığına değinmiştim. Yazar, parçalanmış ve değişken kimlikleri, toplumdaki çok çeşitli özne konumlarının varlığına bağlıyor: Bireylerin politik kimliklerini belirleyen, farklı antagonizmalarda işgal edilen işçi, yurttaş, kadın, tüketici vb. konumlarıdır Mouffe'a göre. Bir yerde 1985'e kadar yazar açısından asıl önemli olan da, işçi sınıfına ya da yeni toplumsal hareketlere *öncelik* atfeden yaklaşımlardan kendisini ayırmak:

"Bu yeni tür taleplerin önemini en aza indirgeme ve işçi sınıfının merkeziliğini yeniden ileri sürme eğiliminde olan görüşe karşı, bir başka görüş de yeni hareketlere, işçi sınıfının yitirdiği ilan edilen devrimcilik ayrıcalığını atfetmiştir."(16) Oysa, yazara göre, bu tür bir ayrıcalık ya da merkezilik hiçbir özne için söz konusu değildir.

Ancak, 1985'te yayımlanan *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (17) adlı kitapta, vurgu giderek sınıf kimliğinin parçalanmasına ve yeni özne konumlarının önemine kayar. Bu yeni biçimiyle Mouffe'un teorisinde sınıf kimliği türünden bütünleştirici bir kimliğin dayanakları ortadan kalkarken, üretim ya da ekonomi-dışı özne konumları, değişken ve kaygan bir hegemonya mücadelesi alanının eksenini oluşturur.

Habermas'ta vurgunun işçi kimliğinden, yurttaş-tüketici kimliklerine ve cinsel kimliğe doğru yer dağıştırmesinin teorik temeli ise ekonomik çelişkilerin yaşam dünyasına kaymasıdır. Yaşamın her alanında ortaya çıkan çeşitli ekonomi-dışı yoksunluklar kültür ve kimlik sorunları olarak yaşanmaktadır ve mücadele bu alanlarda yoğunlaşmıştır: "İleri kapitalist toplumda yoksun gruplarla ayrıcalıklı gruplar artık sosyo-ekonomik sınıflar olarak karşı karşıya gelmemektedirler"(18) yazara göre; yeni toplumsal hareketlerin ifade ettikleri talepler de bu kimliğin dışındaki kimliklere bağlı taleplerdir.

Kısacası, Mouffe'un *farklılık* ve *parçalanmışlık* ilkeleriyle kavramlaştırdığı yeni kimlikler sorununa Habermas *yaşam dünyası* kavramıyla yaklaşıyor. Touraine'de ise, sanayi-sonrası toplumun ekonomi-dışı kimliklerinin teorik temelini, *kültür* ve *ahlak* alanındaki çatışmalar oluşturuyor. Touraine'e göre, yeni hâkimiyet biçiminin yol açtığı yeni çatışmalar, sivil toplumda kamu alanını genişletici bir rol oynamakta, "özel/kamusal ayrımı ortadan kalkarken sivil toplum ile devlet arasındaki mesafe artmakta"dır (19). Sanayi toplumu, kamusal alanı çalışma-emek dünyasını kapsayacak biçimde genişletmişti; sanayi-sonrası toplumda bu genişleme özel alana da yayılmıştır. Ancak, yeni toplumsal hareketler, *sivil toplumdaki* kültürel normlar, toplumsal ilişkiler ve hâkimiyet biçimleri konusunda bir mücadeleyi temsil ettikleri ölçüde, devletin alanı da göreli olarak daralmaktadır.

Bu yeni kimliklerin bir özelliği, Habermas'da olduğu gibi Touraine'de de, kendi üzerine düşünen, kendini normatif olarak kuran kimlikler olmalarıdır. Touraine'in teorisinin genel bağlamı kültür üretimidir; dolayısıyla bu üretimin sonuçları olan imgeler vb.'nin mümkün kıldığı kimlikler, bu teoride merkezi çatışma alanını oluşturur. Söz konusu kimliklerin ikinci bir özelliği de sınırlı olmalarıdır Touraine'e göre: Toplumsal/kolektif aktörler kendi kimliklerini birbirleri karşısında sınırlamakta, kendilerine evrensel/bütünsel kimlikler atfetmemektedirler. Bu da tek tek her bir kolektif aktörün özerkliğine, ve giderek sivil toplumda genel bir çoğulculuğa olanak tanımaktadır.

Touraine'in yeni toplumsal hareketler tahlilinde merkezi bir konuma sahip olan sivil toplum/devlet ikiliği, Frank'ın toplumsal hareketlere yaklaşımında da tümüyle belirleyici. Frank'a göre, devletten kesilen umut sonucu artık mücadele alanı sivil toplumdur. Bu devlet-dışı hareketlerin

yenilikleri, ekonomik ve politik demokrasinin ötesinde, sivil toplum içinde katılımcı demokrasiyi geliştirme ve yerleştirme perspektiflerinden kaynaklanır. Bu özellikleri, söz konusu hareketleri özel bir anlamda sistem-karşıtı kılar: Bunlar, mevcut sistemi yıkıp yerine başka bir sistem getirmeyi hedeflemezler Frank'a göre (20); sisteme meydan okumaları, sivil demokrasiyi yaygınlaştırmalarıyla bağlantılıdır.

Sivil demokrasi perspektifi, katılımcılığın yanısıra, bu hareketlerin çoğunun savunmacı olduğu anlamına gelir: Bunlar, etnik olsun, cinsel olsun, belirli bir ortak kimliğin ileri sürülüp savunulması temelinde gelişirler yazara göre. Kimlik sorunları dışında, bu hareketlerin gündemlerini ayrıca, kültürel ve ahlaki sorunlar belirlemektedir. Kısacası, bunların çoğunun çerçevesini, ortak bir kimlik adına savundukları adalet ve ahlak değerleri oluşturur. Her bir hareket, bir mücadele aracı olmanın ötesinde, aynı zamanda, "...bu 'biz'i kapsayan herkesin kendi kimliğini ortaya koymasına izin verir."(21)

Frank, diğer üç yazardan farklı olarak Üçüncü Dünya'ya da baktığı için, hareketlerin sınıfsal bileşimleriyle ilgili farklı bir gözlemde bulunuyor: Bu hareketlerin kitlelerini, Batı'da büyük ölçüde orta sınıflar oluşturduğu halde, Üçüncü Dünya'da, işyeri-dışı olmakla birlikte ekonomi-dışı sayılamayacak ve doğrudan doğruya yoksulluktan kaynaklanan birtakım sorunlar (örneğin konut, su, elektrik, ortak aşevleri) etrafında mobilize olanların büyük kesimi işçilerdir: "Başka bir deyişle, Üçüncü Dünya'da, sınıf mücadelesi etkisini sürdürmekte ve yoğunlaşmaktadır; ancak klasik örgütlerin yanısıra bu toplumsal hareketler aracılığıyla sürdürülmektedir."(22) Dolayısıyla Frank'ın çerçevesinde kopuş, işçi sınıfı kimliğinden dağıl, devlet iktidarına yönelik perspektiften kopuştur.

Gelecek perspektifi ve sosyalizm projesi

Touraine dışında, bu yazarların tümünün gelecek perspektifinde belli bir sosyalizm düşüncesi var. Mouffe'un durumunda, 1983-1985 arasında sosyalizm projesinde oldukça belirgin bir dönüşümden söz etmek mümkün. Yazarın ilk döneminde sosyalizm, kapitalizmin üretici güçleri geliştirme tarzına alternatif bir toplum projesini ima ederken, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de artık belirli bir toplum tipine dayalı bir proje söz konusu değil. Bu ikinci evrede, sosyalizm *demokratik devrimin* bileşenlerinden birisi sadece. Yazara göre günümüzde, üretim alanının ötesine taşarak, tüketim alanını ve özel alanı da içine almış bir kamu alanında, giderek daha çok sayıda eşitsizlik ve tâbiiyet sorgulanmaktadır. Mouffe açısından en anlamlı gelecek perspektifi de, demokratik devrimin çeşitli alanlara yayılması demek olan bu sürecin kendisidir.

Öte yandan Frank, tam da bu noktada, neredeyse Mouffe'u yankılatacak bir biçimde şöyle diyor: "Bugün herşey şunu gösteriyor: Marksizm'in 'ütopik' sosyalizme yönelttiği eleştirinin tam tersine, özgürlük-eşitlik-kardeşliğe ilişkin bir dizi talep ve umudu gerçekleştirmek ve güvence altına almak için, devlet iktidarı zorunlu bir aşama değildir. Bu geçiş, şimdiden başlamış bir toplumsal dönüşüm sürecidir... sivil demokrasinin

sivil toplumda uygulanması yönünde bir toplumsal dönüşümdür."(23) Kısacası, sosyalizme doğru ilerleme, artık partiler ve devlet aracılığıyla değil, sözü edilen toplumsal hareketlerle mümkündür.

İşçi sınıfı kimliğinin temelini oluşturan ekonomik çelişkinin yer değiştirmesiyle birlikte, Mouffe gibi Habermas'a göre de, sosyalizm projesi artık üretimden hareket eden bir stratejiye dayandırılamaz. Çağımızda sosyalizmin anlamı, yaşam dünyasında dayanışmacı/kolektif yaşam biçimlerinin geliştirilmesi olmalıdır. Habermas ayrıca, toplumların günümüzde ulaşmış oldukları karmaşıklık düzeyinde, üretimin araççı ussallık biçiminden kurtulmasının olanaksız olduğu kanısındadır. Bunun ötesinde, bugün sorunun kaynağı ekonominin kendi iç mantığı değil, yaşam dünyası üzerindeki sömürgeleştirici etkisidir; bu nedenle de yaşam dünyasıdır yönelinmesi gereken alan. Amaç, ademi merkeziyetçi ve katılımcı yöntemlerle karşılanabilecek olan kolektif gereksinimlerin bu türden düzenlemelerle karşılanması için yaşam dünyasını dönüştürmektir. Bunun sağlanması için de, öncelikli bir öznesi olmayan bir koalisyon politikası gereklidir Habermas'a göre.

Ne var ki, Habermas'ın, ekonomik çelişkilerin yer değiştirdiği yolundaki tezi sosyal devletin varlığında temellendirilmiş olduğu için, yazar bir başka alternatifi de tümüyle dışlayamıyor: Sosyal devletin çökmesiyle sistemin çelişkilerinin ait oldukları alana geri dönmeleri olasılığı karşısında, sınıf mücadelesinin yeniden canlanabileceğini, zaman zaman da olsa, ima ediyor (24). Ancak Habermas sınıf mücadelesini son derece dar bir ekonomik alana hapseden bir anlayışa sahip olduğu için (25), yazarın çerçevesi içinde, sosyal devletin tümüyle çöktüğü durumda verilecek mücadelelerin de sınıf mücadelesi olarak nitelendirilmesi oldukça güç.

Kısacası, ister üretimin toplumsal yapıdaki ağırlığının şu ya da bu nedenle azalmış veya ortadan kalkmış olması nedeniyle olsun (Mouffe, Touraine, Habermas), ister politik düzeydeki dönüşümler nedeniyle (Frank), bütün bu yazarlar açısından *bir* kopuş yaşanmıştır. Ve bu kopuş özünde, işçi sınıfının politik özne oluşuyla ilgili bir kopuştur: İlk üç yazar için sorun, esas olarak, bizzat işçi kimliği ile ilgili bir sorundur; Frank'a göre ise, (yeni) toplumsal hareketler kimlikler açısından zenginleştirici bir boyut taşısalar da bu, sınıf kimliğinin parçalanmış olduğunu göstermez: Asıl sorun, sınıf kimliğiyle de yapılsa, politikanın tarzının değişmesiyle ilgilidir. Ama her ne olursa olsun, yazarların dördü de, yeni toplumsal hareketlerin *Marksist sınıf politikası paradigmasını* köklü bir biçimde sorguladığı kanısındalar.

II. Süreklilik Tezine Dayalı Teoriler (26)

Toplumsal bütün anlayışı ve süreklilik

Üretim ile politika arasındaki bağlantıların koparılmasına dayanan kopuş teorilerinin tersine, süreklilik teorilerinde ağırlık üretim alanı ile toplumun başka alanları arasındaki ilişkilerin kavramlaştırılması üzerinde.

Claus Offe kendisini, sadece kopuş ve süreksizliği savunanlardan belirtik olarak ayırıyor. Yazarın süreksizlik tezlerine karşı ilk iddiası, yeni toplumsal hareketlere katılanların, bu hareketlerin yanısıra 'ortodoks politika'ya da katıldıkları. Offe'nin çerçevesi bu anlamda sınıf mücadelesi ötesi bir çerçeve değil. Ama yazarın süreklilik konusundaki asıl tezi, yeni toplumsal hareketlerin temelinde "toplumsal çelişkilerin yapısal çoğullaşması" (27) sürecinin yattığı. Offe'ye göre, çağdaş toplumda emek-sermaye çelişkisi dışında üç ana çelişki kümesi vardır: (1)Teknolojik rasyonalitenin egemenliğinden doğan çelişkiler; (2)bürokratik rasyonalitenin egemenliğinden doğan çelişkiler; (3)aile ve patriyarkanın yol açtığı çelişkiler. Ancak bu çoğullaşmaya karşın, "bütün bu düzeyler, değiştirilmesi gereken bir sistemin parçasal görünümlerini temsil (ederler)."(28) Başka türlü söylendiğinde, bunlar, emek-sermaye çelişkisine indirgenemez çelişkiler olmakla birlikte *bütünsel* bir sistem oluştururlar. Dolayısıyla Offe'nin çerçevesi, emek-sermaye çelişkisiyle başka egemenlik biçimleri arasındaki bağlantıların kavramlaştırılması perspektifine açık olduğu ölçüde, toplumsal süreç düzeyinde de bir sürekliliği ileri sürüyor. Üçüncü olarak, Offe, kopuş tezlerine, yeni toplumsal hareketlerin savundukları değerlerin 'yeni' olmadığı gerekçesiyle karşı çıkıyor. Yazara göre, bireysel özerklik, eşitlik, katılımcılık gibi değerler burjuva ve işçi sınıfı teorilerinde de vardı. 'Yeni' olan, bu değerlerin kendi aralarında tutarsızlıkların, çelişkilerin ortaya çıkması ve bunun sonucunda bazılarının öne çıkarılıp, bazılarının ise geriye itilmesidir. Bu da, modernizmin kendi iç çelişkilerinin, gerçekleştirdikleriyle gerçekleştiremedikleri arasındaki bir tutarsızlık biçiminde belirmesiyle olmuştur (29).

Habermas gibi Offe'nin teorisinde de, II.Dünya Savaşı sonrasında sosyal devlete dayanılarak kurulan hegemonyanın özgüllüğü belirleyici bir nitelik taşıyor. Offe'ye göre bu hegemonya, büyüme-uzlaşma-sosyal devlet üçlüsü temelinde kurulmuştur. Bu uzlaşmada işçi sınıfı örgütleri birer sosyal güvence ve bölüşüm aygıtı haline gelmişler ve gelir mücadelesi uğruna uzun dönemli hedeflerden vaz geçmişlerdir. Bu döneme özgü politik paradigma, toplu sözleşme, partiler-arası rekabet ve temsili parlamento politikasından oluşur. Ancak büyüme koşullarının çökmesiyle birlikte, ücret mücadelesine dayalı bu politika da çökmüştür. Yeni toplumsal hareketler, yaşam dünyasında ortaya çıkan sorunlar etrafında oluşan yeni bir paradigmanın taşıyıcılarıdır.

Sözünü ettiğim bütünleştirici teorik tahlil Immanuel Wallerstein'in teorisinde daha da belirgin. Wallerstein'in çabası, tam da kapitalizmin içsel mantığı ile ırkçılık ve cinsiyetçilik, yani üretim ile üretim-dışı denen alanlar arasındaki bağlantıları kurmaya yönelik. Yazara göre bu bağlantılar yapısaldır: Kapitalizmin iki temel gereği vardır. Bunlardan biri, artıkdeğer kütlesinin büyümesi için ücretli emeğin genişlemesi, yani proleterleşmenin yaygınlaşmasıdır. Ancak kapitalizmin, aynı zamanda da, emekgücü değerinin düşük tutulması için ücretli emek içinde yapısal bir katmanlaşmayı sağlaması gerekir. Cinsiyetçilik ve ırkçılık, katmanlaşmış/farklılaşmış bir ücretli emeğin oluşması için kapitalizmin yararlandığı

ayrımcılıklardır. Kapitalizm, bir yandan herkesin ücretli emeğe katılımını mümkün kılacak biçimde, kadınlarla erkekler ve farklı etnik gruplar arasında eşitlikçilik/evrenselcilik ideolojisine yaslanırken, öte yandan da cinsiyetçiliği ve ırkçılığı sürekli olarak yeniden-üretir, hatta değişik biçimleriyle bunları kendisi yaratır (30). Kapitalizm-cinsiyetçilik-ırkçılık arasındaki denge, evrenselcilik/eşitlikçilik ile ayrımcılık/tikelcilik arasındaki gerilimli ilişkiye dayanır: Kapitalizm, kadınları ve etnik azınlıkları ücretli emeğin dışında tutacak derecede bir ayrımcılığa razı olamaz; ama ücretli emek içindeki katmanlaşmanın temelini ortadan kaldıracak ölçüde bir eşitlikçilik de aynı biçimde tehlikelidir. Dolayısıyla, cinsiyetçiliğe ve ırkçılığa karşı çıkan toplumsal hareketlerin bu dengeyi sarsarak kapitalizmi tehdit etme potansiyelleri çok güçlüdür.

Yeni toplumsal hareketlerin temelinde yatan çelişkileri ve bu hareketlerin gündeme getirdikleri sorunları kapitalizmle bütünleştirme eğilimi, Raymond Williams, Paul Browne ve Lawrence Wilde'ın tezlerinde bir anlamda doruğuna ulaşıyor: Bu yazarlara göre bu hareketler, en geniş anlamıyla ücretli işçilerin çıkarlarını temsil ederler ve bu yüzden sınıf-dışı sayılamazlar. Yeni toplumsal hareketlerde dile getirilen talepler, kapitalizmin sınıf yapısının doğurduğu sorunlara karşı geliştirilmiş tepkilerdir: Söz konusu hareketler konut, çevre, kültür, eğitim, beden, cinsellik vb. alanlarında, yaşam kalitesi sorununu gündeme getirmekte ve kapitalizmin mübadele değeri fetişizmine karşı kullanım değerini vurgulamaktadırlar (31). Bunları ekonomi-dışı ya da maddi-olmayan talepler olarak nitelendirmek, tam da kapitalizmin bu fetişizmine hapsolmak anlamına gelir (32). Ekonomik olanla toplumsal olanın birbirinden koparılması, toplumsal bütünün böyle parçalanarak kavramlaştırılması, Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin gerisine düşmektir. Ücret mücadelesine, işyeri politikasına hapsolmuş sendikalist mücadele anlayışının temelinde yatan da budur.

Demek ki, süreklilik tezine dayalı teorilerin toplumsal sürece ilişkin tahlillerini birleştiren yön ve bunların aynı kategori içinde ele alınmalarının teorik gerekçesi, farklı derecelerde de olsa, bu yazarların, kapitalizmin sistematik bütünselliğini ve çağdaş karmaşıklığı içinde yine de sahip olduğu yapısal birliği kavramlaştırması. Bu kavramlaştırma çabasını yazarlar açısından gerekli ve mümkün kılan ise, ilk gruptakilerin çoğundan farklı olarak bunların, kapitalist sömürü'nü belirleyiciliğinin sürdüğü varsayımından hareket etmeleri.

Kimlik sorunu ve yeni toplumsal hareketlerin özgüllükleri

Bu düzeyde, söz konusu teorilerde önemli farklılıklar saptamak mümkün. Özellikle Offe'nin yeni toplumsal hareketlerin özneleriyle ilgili tezleri kopuş teorilerinin görüşlerine oldukça yakın. Yazar bu hareketleri, gündeme getirdikleri sorunlar, savundukları değerler ve aktörleri açısından ele aldığında ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Offe'ye göre bu hareketlerin dile getirdikleri sorunlar, daha önce de değindiğim gibi, yaşam dünyası sınırları içinde kalan sorunlardır. Bunların bir bölümü, beden, sağlık, cinsellik ekseninde yer alır; ikinci bir eksen, mahalle, kent, çevre ekseni ola-

rak tanımlanabilir; daha geniş bir alanda ise kültürel, etnik, ulusal kimlik sorunları yer almaktadır. Bu hareketlerin öne çıkardıkları değerlere gelince, bunların bütünü, denetlenmeye/manipülasyona isyan, özerkliğin/kimliğin vurgulanması biçiminde ifade edilebilir. 'Neden eşitlik değil?' diye soracak olursak, Offe'nin yanıtı muhtemelen şu olacaktır: Sosyal devlet eşitlik sağlama uğruna, bireyleri yaşam dünyasında denetime tâbi kılmıştır. Modernizmin bir iç çelişkisinin ifadesi olan bu sürece şimdi ters yönden direnilmektedir. Öte yandan eylem ve örgütlenme tarzı açısından da, merkeziliğin ve tekçiliğin karşısında farklılığın ve çoğulculuğun vurgulandığı, gevşek, hiyerarşik olmayan yapılara dayanır bu hareketler. Ayrıca, yeni toplumsal hareketlerin aktörleri kimliklerini sınıfsal olarak ifade etmezler, ama bu onların belirli bir sınıfsal bileşime sahip olmadığı, sınıf-dışı olduğu anlamına da gelmez. Offe'ye göre, bu hareketlerin kitlelerini işçi sınıfı (sanayi işçileri) ve burjuvazi dışındaki kesimler oluşturur: yüksek eğitimli,görece güvenli bir ekonomik durumu ve esnek iş saatleri olan bir 'yeni orta sınıf'; ev kadınları, öğrenciler, işsizler ve emeklilerin oluşturduğu bir 'metalaşmamış' kesim; dükkân sahipleri ve zanaatkârlardan oluşan bir 'eski orta sınıf' (33). Kısacası, bu hareketler tek bir sınıfa değil, bir ittifaka dayanmaktadırlar. Buna bağlı olarak da, talepleri ya evrenseldir, ya da sınıfsal taleplerden daha tikeldir.

Wallerstein, Frank'a benzer bir biçimde, yeni toplumsal hareketlerin ayırıcı özelliklerinin, devlete yönelik olmayan bir politik perspektif olduğunu ve bu özellikleri temelinde ikinci bir ana küme oluşturduklarını savunuyor. Yazara göre, bu hareketler Batı'da sosyal demokrasiye karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmışlardır; Üçüncü Dünya'da ulusal kurtuluş mücadelesi sonucu kurulan devletlerin Batıcılığına ve evrenselciliğine karşı; Doğu Avrupa ve SSCB'de ise bürokrasiye. Öte yandan Wallerstein, bu hareketlerle ilgili olarak bazı kaygılar da belirtiyor: Bunlar henüz kendilerine uygun örgütlenme biçimleri geliştirememişlerdir; kitleleri bir anlamda apolitiktir; tikelci ya da ayrılıkçı nitelikleriyle sistemi bütünsel olarak dönüştürme konusunda şimdilik çok şey vaad etmemektedirler (34). Bunların, birinci ana kümenin eleştirisinden kaynaklandığını ve bu yüzden gerekli aşamalar olduğunu kabul etmekle birlikte, aşağıda göreceğimiz gibi, gelecek perspektifi bağlamında yazarın bu örgütsüzlüğe ve parçalanmışlığa karşı Frank'tan daha temkinli ve eleştirel bir yaklaşımı var.

Yeni toplumsal hareketlerin sergiledikleri kimlik çeşitliliği konusunda, Williams, Browne ve Wilde'ın paylaştıkları ortak bir görüş var: Bu yazarların tümü, yalnızca ücretli işçi kimliğine dayanılarak sürdürülen bir sınıf politikasının, doğrudan üretici-sermaye çelişkisi soyutluğuna hapsolmuş ve bu niteliğiyle kapitalizmin somut karmaşıklığıyla yüzleşmekten aciz bir anlayışa tekabül ettiği kanısındalar. Yeni toplumsal hareketler, bu soyutluğun ötesine geçip somut kimliklere dayanarak söz konusu çıkmazı aşmanın yoluna işaret etmektedirler.Sınıf bilincinin ve somut sınıfın oluşması, ancak bu düzeyde, emek-sermaye çelişkisinin somut dolayımlarına karşı çıkma süreci içinde gerçekleşebilir. Ücretli işçi kimliği ötesine geçen ve kısmi/tikel sorunlar temelinde yaşanan somut kimlikler,

kapitalizmde hüküm süren yabancılaşma ve şeyleşmenin değişik yüzleridir (35). Dolayısıyla, işçi sınıfını kapitalizmle bütünsel olarak yüzleşmeye ancak bunlara karşı verilen bir mücadele süreci götürebilir. Bu tikel çıkarlardan oluşan bir sınıf çıkarı tasarımı, soyut evrenselciliğin aşılmasını ve somutlaşmış bir genel çıkarın oluşturulmasını mümkün kılacaktır. Başka bir deyişle, sorunu, işçi sınıfı kimliği/sınıf-dışı kimlikler ikilemine düşmeden, soyut sınıf kimliği/somut sınıf kimliği biçiminde ifade etmek gerekir.

Kısacası, Offe'nin işçi sınıfı ve burjuvazi dışındaki bir sınıf ittifakı olarak gördüğü yeni toplumsal hareketler, Williams, Browne ve Wilde'a göre işçi sınıfını dışarıda bırakan hareketler olmaktan uzaktır. Wallerstein'in bu konudaki tavrı ise pek belirgin değil; ancak, genel bir halk tabakaları ya da grupları anlayışına dayandığı ölçüde, ikisinin arasında bir konumda yer aldığı söylenebilir.

Sosyalizm tasarımı

Süreklilik tezine dayanan ve genel olarak Marksist bir çerçeve içinde yer alan yeni toplumsal hareketler teorisyenlerinin hemen tümü, sosyalizme geçiş bağlamında bu hareketlerle ilgili olarak ortak bir kaygıyı paylaşıyorlar: Soyut bir evrenselciliğin bastırdığı somut sorunların önemi saklı tutulmakla birlikte, tam da özgüllüklerin/farklılıkların ön plana çıkarılmasından kaynaklanan parçalanmışlık nasıl aşılacak? Offe'ye göre, farklılıkların mutlaklaştırılmasından doğan dağıtıcı etkinin tehlikesi şuradadır: Bu hareketler birbirleriyle bağlantısız bir biçimde, sadece yanyana durdukları ölçüde, korporatizm ve düzene hapsolma olasılıkları artar. İkilemi şöyle ifade ediyor yazar: "... toplumsal hareketlerin bu çokluğunda elbette nesnel bir haklılık var, ama aynı zamanda, siyasetten kopup ... bir protesto kültürüne ve ... marjinal eğilimlere çekilme tehlikesi de var. O zaman bu hareketler bir iktidar oluşumuna, egemen sisteme meydan okumaya varmaz, sadece sistemin periyodik olarak rahatsız edilmesine yol açar."(36) Dolayısıyla, yeni toplumsal hareketler arasındaki bağlantıların kurulmasına yönelik bir parti gerekmektedir. Ancak bu partinin klasik partilerden farklı olması da aynı derecede gereklidir yazara göre: "... rengârenk bir tabanla karşı karşıya ve bu tabanın içinde, siyasal bir meydan okuma için bağlantı çizgilerini, bütünleştirme sürecini ve çıkış noktalarını oluşturmaya uğraşan, bir anlamda parlamento-dışı amaçlara yönelik bir parti."(37) Ne var ki Offe, işçi sınıfı-dışı olarak gördüğü bu taban bütünleştirildiğinde işçi sınıfıyla arasındaki ilişkinin ne olabileceğine ilişkin bir ipucu vermiyor.

Bir yere kadar Frank'a benzer bir konumu benimseyen Wallerstein'i Frank'tan ayıran temel nokta, bu bütünleştirici perspektif. Daha önce de belirttiğim gibi, Wallerstein de yeni toplumsal hareketleri devlet-dışı bir politika anlayışının belirlediği kanısında. Ancak, yazar sistemin bütünsel olarak dönüştürülmesi ve kapitalizmin yerini alacak yeni bir dünya sisteminin kurulması hedefinden de vazgeçmiş değil. Dolayısıyla da, parçalanmışlığın sisteme hapsolmayı getireceği varsayımıyla, bunun aşılmasına

yönelik, sistem-karşıtı bir ittifaklar dizisi kurulmasını savunuyor.

Wallerstein'e göre bu, gerçekçi bir proje olarak, ancak orta vade/uzun vade ayrımı temelinde oluşturulabilir. Devlet iktidarını ele geçirme perspektifi olmayan bu hareketler arasında kurulacak stratejik ittifaka dayalı bir birliktelik, orta vadede toplum içinde başka iktidar odaklarına yönelebilir ve sistemin bütününün giderek dönüşmesinin yolunu açabilir. Ancak uzun vade için, devlet iktidarını ele geçirme perspektifi hâlâ geçerliliğini korumaktadır: "...sistem-karşıtı hareketler ailesi için iktidarın fethi devlet iktidarının fethinden daha fazla şeyi ima etmektedir; devlet iktidarının fethi, taşıdığı önem bakımından ikincil olmasa bile, belki herşeye karşın kronolojik sıra açısından ikinci olabilir."(38) Wallerstein toplum içinden başlayan bir dönüştürme sürecinin kaçınılmaz olduğu kanısında; ama bunun bütünsel bir dönüşümü sağlaması için devlet iktidarıyla taçlandırılması gerektiğini vurgulamaktan da geri kalmıyor.

Yeni toplumsal hareketlerin parçalanmışlığı sorunu, Williams, Browne ve Wilde'ın teorilerinde soyut evrenselcilik/kısmilik ikilemi temelinde ele alınıyor. Bu yazarlara göre bir yandan, soyut işçiciliğin aşılması ve somut/kısmi kimliklerin tanınması, sığ bir korporatizmin ötesine geçilerek insanlığın kurtuluşu perspektifinin yeniden gündeme getirilmesi anlamını taşır. Ama öte yandan da, yeni toplumsal hareketleri belirleyen tikelcilik, düzene massedilme riskini barındırmaktadır. Wilde açısından, bu hareketlerin dağınık çoğulculuğunu aşacak, evrenselcilik/tikelcilik kutuplarından birine savrulmayacak bir yaklaşım, demokratik sosyalist bir parti politikasıyla mümkün olabilir. Wilde Wallerstein'e göndermede bulunarak, "sosyalistler için en önemli görev(in), çeşitli mücadelelerin sistem-karşıtı bir koalisyon biçiminde eklemlenmesi"(39) olduğunu ileri sürüyor. Browne ise, somut bir politik strateji önermemekle birlikte, bütünleştirici bir politikanın önemini şöyle ifade ediyor: "Gerçek radikal politika, şeyleşmeye bilinçli olarak, yani bütünleştirici bir perspektifle, bütün cephelerde saldırmayı gerektirir... İşçi sınıfı politikası 'yeni toplumsal hareketler' karşıtlığı yanlış, sekter ve kısır bir karşıtlıktır. İhtiyacımız olan şey, birinin diğerine önceliğinin teorize edilmesi değil, diyalektik karşı-hegemonya oluşturma sürecine ilişkin bir teoridir."(40)

Kısacası, bu yazıdaki sınıflandırmada ikinci gruba giren yazarların tümü, sosyalizmin kurulması ile yeni toplumsal hareketler arasında bir ilişki kuruyor. Offe'nin sisteme meydan okuyacak bir bütünleşme perspektifi, Williams'ta ifadesini somut bir genel çıkar oluşturma projesinde buluyor. Browne'un evrensel olanla tikel olanın dolayımlanması tezi, Wilde'da bir eklemlenme tezi biçiminde ortaya çıkıyor. Wallerstein ise, bütün bunlara, uzun vade için olmakla birlikte, devlet iktidarı perspektifini ekliyor.

III. Genel Bir Değerlendirme ve Bazı Sorunlar

Kopuş tezine dayalı teorileri bir arada ele aldığımızda karşımıza dört temel sorun çıkıyor. Herşeyden önce, Frank bir istisna olmak üzere, bu teorilerin tümü son derece *Batı-merkezli*. Hareket noktaları, gelişmiş kapitalist ülkelere özgü ekonomik, teknolojik ve politik gelişmeler. Mouffe ve

Habermas'ın teorileri tümüyle büyüme ve sosyal devlet koşullarına dayanırken, Touraine'in çerçevesini 'sembolik mallar' üretimine dayalı sanayi-sonrası toplum oluşturuyor.

Touraine dışındaki yazarların, şu ya da bu şekilde, bir sosyalizm düşüncesini benimsedikleri, ama daha da önemlisi hepsinin Marksist sosyalizm projesine bir karşı-kanıt sunmayı önerdikleri göz önüne alınırsa, Batı-merkezliliğin teorik bir zaaf olduğu açıkça ortaya çıkar: Marksizm'in ileri sürdüğü sosyalizm tasarımına bir karşı-kanıt oluşturabilmesi için bir teorinin *dünya ölçeğinde* geçerli olması tanım gereğidir.

Habermas kendisiyle yapılan bir görüşmede bu konuda açıkça itirafta bulunuyor. Görüşmecilerin yazara yönelttikleri soru kabaca şu: Kapitalizmi bir dünya sistemi olarak ele almak yerine, sadece en gelişmiş kapitalist ülkelerin gerçekliğinden hareket etmek Frankfurt okulunun genel bir özelliğidir. Sizce, Üçüncü Dünya ülkelerinde sürdürülen mücadeleler genel olarak sosyalizm anlayışına bir şey katabilir mi? Ve tersinden: Gelişmiş kapitalizme ilişkin tahliliniz o ülkelerdeki sosyalizm mücadelesine bir şey katabilir mi? Habermas'ın yanıtı ise şöyle: "İçimden her iki soruyu da 'hayır' diye yanıtlamak geliyor. Bunun Avrupa-merkezli bir bakışla sınırlı bir yaklaşım olduğunun farkındayım. Bu soruyu geçmeyi tercih ediyorum."(41) Habermas gibi, son derece yüksek bir soyutlama düzeyine tekabül eden, evrensel bir teori kurma iddiasındaki bir düşünür için bu, itiraftan başka bir anlama gelemez.

İkinci sorun söz konusu teorilerin *toplumsal bütün* anlayışlarıyla ilgili. Teorik düzeyde kalındığı sürece Frank'ın bu açıdan da bir istisna oluşturduğu söylenebilir. Ancak diğer üç yazarın teorileri, *doğrudan doğruya* üretimden kaynaklanmayan çelişkilerin (Habermas), antagonizmaların (Mouffe), çatışmaların (Touraine), üretim ilişkilerinden tümüyle kopuk olduğu varsayımı üzerine kurulu. Üretim alanı ile üretim-dışı alanlar arasındaki bağlantıların kurulmayışı, üretimin 'toplum'dan soyutlanması, Habermas'ta sistem/yaşam dünyası ikiliği biçiminde ortaya çıkıyor ve sosyalizmin sadece yaşam dünyasının dönüştürülmesine yönelik bir proje olarak tasarlanmasında somut ifadesini buluyor. Touraine'in durumunda ise, 'sembolik mallar' üretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte bu üretimin aynı zamanda belirleyici hale geldiği varsayılıyor. Sanayi-sonrası toplumun yepyeni bir toplum tipi olduğu tezinin asıl önemi burada. Oysa sanayi üretimine dayanmayan bir kültür üretimi hipotezi ne kadar sağlam olabilirse bu hipotez de ancak o kadar sağlam olabilir. Touraine'in 'merkezi' kavramına atfettiği anlam düşünüldüğünde (42) *merkezi çatışmanın* emek/çalışma alanından kültür alanına kaydığı saptaması ise ancak bu hipotez doğru olduğunda geçerli olabilir. Öte yandan Mouffe, antagonizmaların çeşitlenmesini bir yanıyla metalaşmanın yaygınlaşmasına bağladığı halde, bunu kapitalist 'yaşam biçimi'nin bütün alanlara sızması olarak nitelendiriyor. Bundan sonra attığı adım, böylelikle üretim ilişkilerinden koparttığına inandığı antagonizmaların sınıfsal olmadığı sonucuna (kendiliğinden) varmak.

Üretimin toplumsal bütünden bu biçimde koparılması, kapitalizmin artık sistematik bir bütünlüğü, yapısal bir birliği olmadığı, daha da somut

olarak ifade edildiğinde, sömürüye dayalı bütünlüklü bir mantığı olmadığı anlamına gelir. Ne var ki, bunun böyle olduğu *gösterilmeden*, yalnızca ileri sürülüyor. Aslında yapılan şu: Sömürünün dolaysız bir neden olmadığı durumlarda dolaylı bir neden de olamayacağı sonucuna bir teorik sıçrama. E.M.Wood bu sıçramayı şöyle ifade ediyor: "... bu öteki 'alanlar'ın ... kapitalizmin belirleyici gücü olan toplumsal mülkiyet ilişkileri sistemine girmediğini" göstermeden, "kapitalizm sorununu, kavramsal düzeyde yok sayarak çözmek..."(43)

Oysa yapılması gereken ve süreklilik tezine dayalı teorilerde bir ölçüde yapılmaya çalışılan, kapitalizmin kurucu, temel çelişkisiyle başka çelişkilerin eklemlenişini kavramlaştırmaktır. Bunun anlamı, sınıf sömürüsü ile başka eşitsizlik ve baskılar arasındaki ilişkilerin sistematik bir bütün olarak kavranmasıdır. Bu ayrıca, çeşitli eşitsizlik ve baskı biçimleriyle sömürü arasındaki farklı ilişkileri de kavramlaştırmayı olanaklı kılar.

Sistematik bir toplumsal bütün kavrayışının yitirilmesi, politik düzeyde çok belirgin bir çıkmaza yol açıyor. Bunu bir tür gelecek*sizlik*, geleceği kurma perspektifinden yoksunluk olarak ifade etmek mümkün. Bütünsel bir gelecek projesi olmadığında da, kısmi almaşıklarla, düzen-içi adacıklarla yetinmek, kısa vadeli bir pragmatizme saplanmak kaçınılmaz.

Bunun kopuş teorileri açısından bir sorun sayılamayacağı ileri sürülebilir: Bu teorilerde sosyalizm düşüncesi zaten köklü bir düzen değişikliği iddiasını taşımıyor; bütünsel bir gelecek tasarımı önermek zaten gerçekçi görülmüyor. Ne var ki, yeni toplumsal *hareketçilik* açısından da bu, bir noktada bir iç tutarsızlığa dönüşüyor. Bu konuda da Frank'ın bir itirafı var. Yazar bu hareketlerin bir ikilemle karşı karşıya kaldıklarını ima ediyor bir noktada: Bunlar, önlerine kısa vadeli hedefler koyduklarında bu hedef gerçekleşince sönümleniyorlar Frank'a göre; hedefler uzun vadeli olduğunda ise, kurumlaşma ve düzene massedilme eğilimi taşıyorlar. Söz konusu hareketlerin ayırıcı özelliklerini devlet ve parti-dışı olmak diye tanımlayan ve bunu bir erdem haline getiren teoriler açısından, bu hareketlerin sonunda bir bakanlığa, ya da politik partiye dönüşmesi veya almaşık olarak uzun ömürlü olmaması gerçek bir sorun. Batı'da yeşil/çevreci partilerden feminist partilere, çevre bakanlıklarından kadın bakanlıklarına bunun birçok örnekleri yaşandı. Ve bu süreçlerin bir massedilme anlamına geldiği yaygın olarak kabul edildi. Sönümlenmek ve massedilmek almaşıkları dışında bir üçüncü olasılığın, ancak bütünsel bir gelecek tasarımıyla bir şekilde bağlantı kurmakla mümkün olacağını bu hareketlerin kendi deneyimleri şimdiden bir ölçüde ortaya koydu.

Üçüncü bir sorun ise, bu teorilerde politik öznelerin *rastlantısal kimliklere* terk edilmesiyle ilgili. Sorunu şöyle açmak mümkün: Nesnel toplumsal belirlenimlerin ve konumların *kendiliğinden* politik öznelerı vermediği doğrudur. Ancak bu, politik öznelerin kimliklerinin, belli bir anda belli bir sorun etrafında mücadele ediyor olmaktan ibaret olduğu anlamına gelmez. Oysa bu teorilerde, sınıfların, cinslerin ya da etnik azınlıkların nesnel konumlarının belirlediği toplumsal kimliklerle, diyelim çevre ya da barış konusunda mücadele eden topluluğun 'kimlik'leri aynı düzeye yerleştiriliyor. Bunun sonucunda da ortaya, sadece

farklılıklar temelinde ve politik davranışlara göre oluşmuş sonsuz bir kimlikler seli çıkıyor. Farklılığın mutlaklaştırılmasına dayanan bu yaklaşımın mantıksal uzantısı, işçi sınıfından sonra örneğin kadınların da tek bir politik özne oluşturamayacak kadar çeşitli kimliklerinin olduğunun ileri sürülmesi. Nitekim, farklılıkların ayrımsız bir biçimde mutlaklaştırılması sonucunda bugün birçok feministin vardığı nokta bu.

Daha önce de belirttiğim gibi, nesnel konumlar, özgül bir toplumsal kategoriye aidiyet, kendiliğinden, politik özne olmayı sağlamaz. Marksizm'in, sınıf konumu ile sınıf bilinci arasında kurmaya çalıştığı dolayımlar, örneğin Marksistler için, sorunun bu kadar basit olmadığını gösteriyor. Feministlerin, feminist bilince ulaşmanın, ancak, farklı kadınlık durumlarını (farklı kadın kimliklerini?) ortak bir tâbiiyete bağlamak anlamına gelen 'kadın dayanışması' ilkesiyle mümkün olacağını söylemeleri yine boşuna değil. Politik özneler politik süreçler içinde oluşur; ama nesnel bir konumdan kaynaklanan bir toplumsal kimliğin kendini politik özne olarak ifade etmesi ile Mouffe'un deyişiyle "farklılıkların sonsuz oyunu"na dayalı kimlikler birbirine indirgenemez.

Bu teorik özensizliğin politik sonuçlarına yukarıda çok kısaca değindim: Farklılık/çeşitlilik ilkesini mutlaklaştıran bir 'kimlik' anlayışı, genellikle, ücretli emekçi kimliğinin, yani sömürü ilişkisinin (ve erkek egemenliğinin) berhava edilmesi sonucuna varıyor. Kuşkusuz işçilerin yaşamı işyerindeki sömürü ilişkisinden ibaret değil. Özellikle günümüzde işçi oluşun anlamı karmaşıklaştı, zenginleşti. Bir Zonguldak maden işçisi, ya da buna benzer yalın işçi topluluklarının üyeleri, bugünün hâkim tipolojisini oluşturmuyor. İş-dışı yaşam çeşitlendiği ve karmaşıklaştığı ölçüde bir işçinin yaşadığı 'kimlikler' de çoğaldı. Ne var ki, 'işçi oluş'un artık sömürü ilişkisine dayanmadığı gösterilmedikçe, bu toplumsal konuma dayanan bir politik öznenin artık mümkün olmadığı da ileri sürülemez.

Nihayet dördüncü bir sorun, kopuş teorilerinin tarihe yaklaşımlarıyla ilgili. Sadece gelişmiş kapitalist ülkeler göz önüne alındığında bile, bu teorilerde geleceğin modeli olarak mutlaklaştırılan yeni toplumsal hareketlerin sürekli olacaklarını düşündüren bir dayanak yok. Tersine, bu mutlaklaştırmanın bir konjonktürün genelleştirilmesine dayandığına ilişkin güçlü belirtiler var. Söz konusu hareketlerin 80'li yıllarda gösterdiği seyir 60'ların sonu ve 70'lerdeki yükselen eğri ile karşılaştırıldığında bu açıkça ortaya çıkıyor.

İkinci gruba, yani *süreklilik* tezine dayalı teorilere gelince. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu yazarların -bir ölçüde ilk gruba yönelik bir eleştiri olarak- toplumsal ilişkiler konusunda bütünleştirici bir tahlile dayanmaları, yeni toplumsal hareketleri sosyalizm mücadelesinin bir parçası ve daha da özgül olarak sınıf mücadelesinin dolayımları olarak kavramlaştırmalarına olanak sağlıyor. Ancak burada, yazının başında sözünü ettiğim bir kolaycılıktan izler de var. Yeni toplumsal hareketleri işçi sınıfı hareketinin *kendisi* olarak görmek (ki Offe'yi bunun dışında tutmak gerekiyor), Marksist teoride 'kolektif işçi' kavramının taşıdığı anlamı tahlil dışı tutmak demektir. İşçi sınıfının çeşitli kimlikleri (tüketici kimliği, yurttaş kimliği, cinsel kimliği vb.) sosyalizm mücadelesi açısından aynı

düzeye yerleştirildiğinde, yeni bir toplumun kuruluş sürecinde işçilerin üretimdeki konumlarının onlara sağladığı ileri sürülen (bugüne dek) stratejik üstünlük, tersi gösterilmeden, bir üstünlük olmaktan çıkarılmış oluyor. Marx'ın işçi sınıfına atfettiği bu toplumsal öncülüğün yerini neyin alacağı, ya da böyle bir özneye gerek olup olmadığı tartışılmaksızın, bu sorunun üzerinden atlanıyor. İnsanlığın kurtuluşu perspektifinin yeniden gündeme getirilmesinin, işçi sınıfını dar bir ekonomik mücadeleye hapseden korporatizmin aşılmasının önemi açık. Ne var ki, kolektif işçi olmanın ima ettiği stratejik merkezilik, aynı zamanda, sınıf sömürüsü dışındaki baskı ve egemenliklerin yıkılmasının yolunun ancak işçi sınıfının öncülüğü ile açılacağı anlamına da geldiği ölçüde, sözkonusu teorilerdeki bu kolaycılık bir teorik boşluğa işaret ediyor (44).

Politik düzeyde bu boşluğun ifadesi, parti politikasının benimsendiği durumlarda bile bir işçi sınıfı iktidarından söz edilmemesi. Wallerstein buna uzun vadeli bir hedef olarak yer açıyor gerçi, ama onun da, sözünü ettiği devletin sınıfsal niteliği ile ilgili bir tezi yok. Devlet-dışı oluşun bu biçimde teorize edilmesi, ütopyacılık tartışmasının bir kez daha gündeme gelmesi demek. Bunda kuşkusuz bir sakınca yok, yeter ki sorun bu biçimde tartışılsın.

Süreklilik teorilerinin bir başka sorunu ise, (bu bir ironi gibi görünse de) bütünleştiricilik adına sınıf indirgemeciliğine düşmek. Yeni toplumsal hareketlerin dile getirdikleri sorunların tümünü kapitalizmin kurucu çelişkisine aynı biçimde bağlamak, cinsiyetçiliğin ve ırkçılığın, kapitalizmle eklemlenmekle birlikte ondan bağımsız iç dinamikleri olduğunu görmezlikten gelmek demek. Özellikle erkek egemenliği söz konusu olduğunda, sözünü ettiğim sınıf indirgemeciliği belirgin bir biçimde göze çarpıyor. Feminizmi, kapitalizmle ilişkisi sözünü ettiğim biçimde kurulan yeni toplumsal hareketlerden birisi olarak ele almanın uzantısı, sınıf egemenliğinden daha derin kökleri olan bir egemenlik biçimine 'hak ettiği' teorik özeni göstermemektir: Bir yandan insanlığın yarısının, dünyanın her yerinde tâbi olduğu bir baskıdır erkek egemenliği; öte yandan da, hem kadınların hem erkeklerin en derin kişilik yapılarının oluşumunda kurucu öğedir. Böylesine köklü ve yaygın (bir anlamda evrensel) bir baskı biçiminin apayrı bir tahlili gerektirdiği açık.

"Feminizm çok önemli bir toplumsal harekettir, çünkü anti-kapitalisttir!" türünden bir us yürütmenin politik uzantıları üzerinde de durmak gerekiyor.Sosyalist bir program, ne kadar özgürlükçü olursa olsun, feminizmin gündeme getirdiği sorunların tümüne yanıt veremez. Kişilik özellikleri, cinselliğin yaşanış biçimi vb. konularda yoldaşça bir uzlaşma mümkün değildir. Orta vadede ise, feministlerin taleplerinin bir işçi iktidarının öncelikleriyle çelişmesi yine çok mümkündür. Bu açıdan, diyelim çevre hareketi ile feminist hareket arasında, sosyalist bir programla ilişkiler açısından önemli farklar vardır: Bugün artık adına lâyık bir işçi iktidarı, kendi öncelikleri açısından da çevre sorunlarını erteleyemez. Ama cinsiyete dayalı işbölümünün, özellikle de eviçi işbölümünün ortadan kalkmasına yönelik önlemler almayı (örneğin çalışma saatlerinin erkeklerle kadınlar arasında buna göre bölüştürülmesi, çocuk bakımı vb.)

bir işçi iktidarı pekala ertelevebilir. Bu yüzden de, feminist hareketin anti-kapitalist bir 'koalisyon' içindeki yeri, diğer bütün hareketler karşısında bir özgüllük taşımak zorundadır: Bir toplumsal hareket olarak feminizm, sosyalist bir platformda, hiçbir zaman diğerleriyle tümüyle bütünleşemez. Kısacası, çağdaş olmak adına, sosyalist bir platformda feminist hareket başka toplumsal hareketlerle apayrı muameleyi yapmak cinsiyetçiliği yeniden-üretmenin tohumlarını taşır (45).

İkinci gruba dahil yazarların bu konudaki tezlerinin taşıdığı sorunlar, çok farklı nedenlerle de olsa kopuş teorilerinde de ortaya çıkıyor. Erkek egemenliği ile kapitalizm arasında bir eklemlenme ilişkisi bile kurmadıkları ölçüde, ilk anda, söz konusu yazarların bundan muaf olacakları varsayılabilir. Ne var ki, farklılıkların ayrımsız bir biçimde ele alınmasının bir uzantısı, yeni toplumsal hareketlerin birbirleri arasındaki ilişkilerin sorunsuz olacağının varsayılmasıdır. Oysa, örneğin etnik azınlık hareketleriyle feminist hareket arasındaki ilişkinin kaçınılmaz olarak gerilimli olacağı açıktır: Kültürel özgüllüklerin (farklılıkların) tanınması adına, belirli bir etnik grubun son derece cinsiyetçi birtakım gelenekleri savunması genellikle yaygın bir olaydır. Avrupa'da, Türk/Kürt toplulukları içinde kadınların eve kapatılması, bazı Afrika ülkeleri topluluklarının klitoris sünnetini resmen kabul ettirme çabaları bunun sadece iki örneği. Bu durumda, farklı kimlikler demokratik bir biçimde nasıl yanyana varolabilirler? O zaman, yeni toplumsal hareketlere sadece farklılıkların tanınması perspektifiyle yaklaşmaktansa, genel bir ilericilik/gericilik ölçütünü benimsemek (epeyi bir süredir bu bir 'gerilik' olarak görülüyor olsa da) kaçınılmaz gibi görünüyor.

Bitirirken şunu söylemek mümkün: Yeni toplumsal hareketler çevresindeki tartışma, bir yanıyla Marx ve Bakunin ile başlayan ve bugüne dek süregelen tartışmanın bir versiyonu: Sınıf sömürüsünün ortadan kalkmasıyla, sınıfların, devletin ve her tür baskının ortadan kalkması arasındaki ilişkinin teorik ve politik düzeylerde nasıl kurulacağı sorunu. Ama bir başka yanıyla, özellikle sosyalizm projesinin oluşturulması açısından tarihsel olarak böylesine kritik bir dönemde, bu tartışma, bütün bileşenleri dahil olmak üzere, sosyalist hareketin korporatizmden, dar ve soyut işçicilikten kurtulup kurtulamayacağı sorunuyla ilgili. Bu açıdan bakıldığında sözünü ettiğim süreklilik teorileri, soyut bir işçi sınıfı varsayımının ve sadece egemen etnik gruptan erkek sanayi işçilerinin gereksinimlerini ifade eden bir sınıf politikasının anlamlı bir eleştirisi (46).

Dipnotlar

1. 'Yeni toplumsal hareketler' kategorisi genellikle, çevre hareketini, yeşil hareketi, feminizmi, eşcinsel hareketini, barış hareketini, anti-nükleer hareketi, ırkçılık-karşıtı hareketi, etnik azınlık hareketlerini, konut işgallerini, mahalle düzeyinde katılımcılık girişimlerini vb. kapsayacak biçimde kullanılıyor.
2. Chantal Mouffe, "Toward a Theoretical Interpretation of 'New Social Movements'", *Rethinking Marx* (derl.S.Hanninen/L.Poldan), Berlin, 1983; "Cinsiyet Sistemi ve Kadınların Bağımlılığının Söylemsel Kuruluşu",*Akıntıya*

Karşı 1, 1985; (E.Laclau ile birlikte) *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso, 1985. Alain Touraine, "An Introduction to the Study of Social Movements", *Social Research*, New York, Kış 1985. Andre Gunder Frank (M.Fuentes'in katkısıyla), "Les movements sociaux dans l'histoire recente", *Le grand tumulte?*, Ed. La Découverte, Paris,1990. Jürgen Habermas, *Autonomy and Solidarity* (derl.P.Dews), Verso, 1986.

3. C.Mouffe, "Cinsiyet Sistemi ve Kadınların Bağımlılığının Söylemsel Kuruluşu", *a.g.y.*, s.110. (Değiştirilmiş çeviri.)
4. C.Mouffe, "Toward a Theoretical Interpretation of 'New Social Movements'", *a.g.y.*, s.140-141.
5. A.Touraine, *a.g.m.*, s.781.
6. Aynı yerde, s.773-774.
7. Aynı yerde, s.778.
8. Aynı yerde.
9. A.G.Frank, *a.g.m.*, s.172.
10. Aynı yerde, s.174.
11. Aynı yerde, s.176
12. Örneğin bk.J. Habermas, *a.g.y.*, s.82, s.119-121.
13. Anthony Smith, "Two Theories of Historical Materialism", *Theory and So-*
14. *ciety* 13, 1984. 14. J.Habermas, *a.g.y.*, s.44, s.58, s.112-117.
15. Aynı yerde, s.135
16. C.Mouffe, aynı yerde, s.141.
17. Bk, dn. 2. Bu kitaptaki tezlerin genel bir eleştirisi için bak. G. Savran, 'Öz' lerin Reddinden Sınıf Politikasının Reddine", *11. Tez* 10, 1990.
18. J.Habermas, *Toward a Rational Society*, Heinemann, 1971, s.110.
19. A.Touraine, *a.g.m.*, s.780.
20. A.G.Frank, *a.g.m.*, s.186.
21. Aynı yerde, s.195.
22. Aynı yerde, s.189.
23. Aynı yerde, s.176.
24. Örneğin bk. *a.g.y.*, s.82.
25. Bk. a.g.y., s.118-122.
26. Claus Offe, "Devleti Es Geçmek mi?", *Defter* 7, Ocak 1988; "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", *Social Research*, a.g.y. Immanuel Wallerstein, "Histoire et dilemmes des mouvements anti-systémiques", *Le grand tumulte?*,a.g.y.; *Race, nation,c lasse*, Ed. La Découverte, 1988 (E.Balibar ile birlikte). Raymond Williams, *2000'e Doğru*, Ayrıntı Yayınları,1989. Paul Browne, "Reification, Class and New Social Movements", *Radical Philosophy* 55, Yaz 1990. Lawrence Wilde,"Class Analysis and the Politics of New Social Movements", *Capital and Class* 42, Kış 1990.
27. C.Offe, "Devleti Es Geçmek mi?", *a.g.y.*, s.31.
28. Aynı yerde.
29. Bu gözlemlerden de sezilebileceği gibi, Offe'nin genel çerçevesi neredeyse Habermas'ınkinin aynı. Habermas ile Offe'yi ayrı kategorilerde ele almak bu yüzden garip görünebilir. Ancak, bütünleştirici perspektifi onun, Habermas'ın teorisinde belirgin olan yaşam dünyası/sistem ikiliğini mutlaklaştırmasını engelliyor. Bunun aşağıda açıklığa kavuşacağını umuyorum.
30. I.Wallerstein, *Race,nation,classe*, a.g.y., s.47-49.
31. Örneğin bk. P.Browne,*a.g.y.*
32. R.Williams, a.g.y., s.147-168.
33. C.Offe, "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", *a.g.y.*, s.834.
34. I.Wallerstein, "Histoire et dilemmes des mouvements anti-systémiques", *a.g.y.*, s.50-54.
35. P.Browne, a.g.m.
36. C.Offe, "Devleti Es Geçmek mi?", *a.g.y.*, s.32.
37. Aynı yerde.
38. Wallerstein, *a.g.m.*, s.49.

39. L.Wilde, *a.g.m.*, s.69.
40. P.Browne, *a.g.m.*
41. J.Habermas, *Autonomy and Solidarity*. a.g.y., s.187. I.Mészázros bunu "dur-durun dünyayı inecek var!" demeye benzetiyor. Bk. *The Power of Ideology*, Harvester, 1989, s.24.
42. Bk. yukarıda s. 10
43. E.M.Wood, "The Uses and Abuses of 'Civil Society' ", *Socialist Register*, 1990, s.65-66. (Türkçesi: "Sivil Toplumun Yasaları ve Zararları", Çev. C. Badem, *Dünya Solu*, No.8, Kış-Bahar 1992.
44. Bk. G. Savran, "Raymond Williams'ın Gerçekçi Bir Ütopya Arayışı", *11 Tez*, No. 11, 1991, s. 107-108.
45. Bk. G. Savran, " 'Öz'lerin Reddinden Sınıf Plotikasının Reddine", *a.g.y.*, s. 13-114.
46. Bu yazının stratejik, programatik bir açılım getirmediğinin bilincindeyim. Amacım bu değildi; olamazdı da. Şayet bu tür bir tartışmada kullanılabilecek bir malzeme sunabildiysem kendimi amacıma ulaşmış sayacağım.

Ekolojik Bir Sosyalizme Doğru...
Başlangıç niteliğinde düşünceler ve bir tartışma çağrısı

PINAR SELİNAY

Marksistler, gezegenimizde bugün var olan ve gelecekte var olacak hayat açısından böylesine büyük önem taşıyan pek az konuda, ekoloji konusunda sergiledikleri yanlış anlama, daha da kötüsü ihmali sergilemişlerdir. Sosyalist hareketin geleneksel faaliyet ve uğraşı alanının dışında kalan bu konu, birçok Marksist için sınıf mücadelesiyle pek az ilgili ya da tümüyle ilgisizdir. Birçoğu, çevre konusunun Avrupalı Yeşil partiler ile yeryüzüne yayılmış çok sayıda ve çeşitli çevreci grupların ütopik önerileriyle sınırlı olduğunu düşünme eğilimindedir. Bu grupların büyük çeşitlilik gösteren yaklaşımları arasında tek bir benzerlik vardır onlara göre: Ne sınıf mücadelesini temel alırlar, ne de gerçek anlamda her türlü sosyal değişimin başlıca önkoşulu olarak kapitalizmi yıkacak devrimci bir parti kurmayı amaçlarlar.

Gezegenimizde bugün korkunç bir hızla sürmekte olan yıkımın getirdiği çok somut tehlikeleri gözardı etmekle, hatta düpedüz bunlarla yüzleşmeyi reddetmekle sosyalist hareket, hem yeryüzündeki on milyonlarca insanın hayatını doğrudan etkileyen bir soruna karşı duyarsız kalmakta, hem de kendini güçlendirmesini ve bu konuya duyarlı yeni unsurları yanına çekmesini sağlayacak dev bir potansiyele sırt çevirmektedir.

Bu makaleyle amaçlanan, devrimci Marksizm saflarında bir tartışma

başlatmaktır. Bunun hem konuya duyarlılığı artıracağını, hem de bu konunun doğru ve vazgeçilmez bir müdahale alanı olarak Marksist hareketle tam anlamıyla bütünleşmesini sağlayacağını ummaktayım. Yani bu, tarihe ve bizzat çevreci hareket içindeki tartışmalara ilişkin bir çözümleme değil, bir eylem çağrısıdır. Söz konusu çözümleme de başlı başına aydınlatıcı ve değerli bir çaba olurdu, ama zaman ve mekân açısından bunun başka yerde ele alınması gerekir. Ayrıca klasik Marksizm'in toplu yapıtlarını tarayarak konuya nasıl yaklaşılacağına dair argümanları destekleyecek referans ve alıntılar aramayı da gerekli görmüyorum. Böyle bir çabayı göstermiş olanlar, Marx'ın kendisinin de sanayileşmenin çevre üzerindeki yıkıcı etkilerini bir ölçüde gördüğünü, ama bir yandan da teknoloji konusunda sınırsız bir iyimserlik taşıdığını belirtmişlerdir. Yine de, yalnızca niceliksel açısından geçmiştekinden çok daha vahim olmakla kalmayıp, niteliksel açısından da ne Marx'ın ne de başka bir devrimci teorisyenin öngörebileceği boyutlara ulaşmış bir konunun nasıl yorumlanacağına karar vermek için tarihsel emsaller aramak anlamsız olacaktır.

Ekoloji, tek başına hiçbir makalenin hakkıyla ele alamayacağı, kapsamlı bir konudur. Oysa özellikle son on yıllık dönemde, kapsam ve önemlerinden ötürü belirli çevre sorunları hakkında yüzlerce kitap yazılmıştır. Bütün bunları hesaba katarak, bu sayfaları şu argümanı ortaya koymak için kullanmayı seçtim: Ekolojik ilkeler sosyalist projeyle bütünleştirilmezse, sosyalist hareketin daha ileri toplum biçimi için geçerli bir seçenek sunma yeteneği ciddi biçimde zarar görecektir. Bizler, çevreye yönelik yıkımın boyutlarını gözardı etmeyi sürdürdükçe, olan bitenin farkına varan, çevresel yıkıma karşı ve sağlıklı bir gezegen ile toplum için mücadelenin yolunu arayan ve sayıları gitgide artan insanların gözünde inandırıcı olmayı bekleyemeyiz.

Geleceğimize yönelik tehditler

Şu anda gezegenimizin karşı karşıya olduğu tehditlerin kapsamlı bir listesini vermeye yerimiz yetmez, çünkü sayıları çok fazla! Ama tehlikelerin oluşturduğu başlıca kategorileri şöyle toparlayabiliriz: Yerkürenin ısınması, ozon tabakasındaki erime, ormanların azalması, çölleşme, su kıtlığı, asit yağmuru, soyu tükenen türler, toprak kaybı, toksik atık birikimi, tarım zararlılarına karşı kullanılan ilaçların yol açtığı zehirlenme, tarımsal sulama yapılan topraklarda tuz birikmesi, hava ve su kirliliği ve çok sayıda hammaddenin azalması. Bu kategorilerin birçoğu doğrudan birbiriyle bağlantılı olup birbirine yol açma ve birbirinin etkisini artırma eğilimindedirler, ama ayrı ayrı her biri de, yeryüzünün değilse bile yeryüzündeki insan varlığının sürekliliğine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Birbirleriyle ne ölçüde ilişkili olduklarına bakılmaksızın gündemde iki önemli sorun var. İlki doğrudan doğruya insan soyunun devamı; henüz tüm insan soyu yok olma tehlikesinden uzaksa da, özellikle Afrika'da (ama yalnız burada değil) insanlığın önemli bir kesimi ekolojik yıkımdan kaynaklanan açlık ve hastalıklardan ölmektedir. Bu da geleneksel geçim modellerinin, sömürgecilerin yaptığı yağma ve emperyalistlerin müdaha-

lesi sonucu kargaşa içinde kalmasının ve plansız biçimde çözülmesinin dolaysız sonucudur. Çok daha fazla sayıda insan da yetersiz ve kötü beslenmektedir; bu ise fiziksel olduğu kadar zihinsel bakımdan da bozukluklar gösteren kuşakların ortaya çıktığı anlamına gelir; bu kuşaklar insanlık adına önemli bir gerilcme sayılır. İkinci konu da, insanların hâlâ yeterince yiyecek bulabildikleri ve hayatlarının sırf var olma savaşına indirgenmediği bölgelerde, kentte ya da köyde yaşayalım, kafa ya da kol emekçisi olalım, Türkiye'de, Polonya'da, ABD'de, Endonezya'da, İtalya'da ya da Peru'da yaşayalım, *yaşadığımız hayatın niteliğidir.* Sosyalizm mücadelesi yalnızca bir iktidar mücadelesi olmanın ötesine geçip hepimiz için daha iyi bir dünya kurmaya yönelik bir toplu çaba haline gelecekse, öncelikle o dünyayı kurmanın maddi temeli olmalıdır elimizde. Uygun teknoloji ve devrimci ruh, toplumu yeniden yapılandırmada epey yol alınmasını sağlayabilir, ama türlerin yok oluşu ya da yerkürenin ısınması ve ozon tabakasının erimesi artık bilimsel tahmin eşiğini aşıp gözle görünür bir yıkım haline geldiğinde, bunları telafi etmeye yetmeyecektir.

İnsan olarak bizlerin, varlığımızı sürdürmek için doğanın, yalnızca doğanın sağladığı belli koşullara bağımlı olduğumuz gerçeğini hiçbir düzeydeki teknoloji ya da bilimsel ilerleme değiştiremez. Bugün kapitalizmin gezegenimizi müsrif, gelişigüzel ve tümüyle sorumsuz bir şekilde kullanıp yönetmesi nedeniyle en temel kaynaklar, su, toprak ve temiz hava gibi önceleri tükenmez sanılan kaynaklar bile, kitlelerin kullanımına gitgide kapatılan kıt birer meta durumuna gelmiştir. Yönetici sınıf şişelenmiş billûr gibi berrak kaynak suları içme, kentlerde ya da kentlerin dışında daha çok yeşillik ve temiz hava olan bölgelerde yaşama, en iyi toprakları satın alıp tatillerini temiz, kirletilmemiş kumsallarda geçirmek için dünyanın ücra köşelerine jetle gitme yeteneğini her zaman koruyacaktır. Kitleler ise suyu içilmez, havası solunmaz, asla tükenmeyen çöp yığınlarıyla dolu ve gittikçe daha da kirlenip gürültülü hale gelen kentlere tıkılmış durumdadır ve -iş bulacak kadar şansları varsa- işe gidip gelirken gittikçe daha çok zamanlarını kalabalık otobüslerde, arkası kesilmeyen kuyruklarda geçirmektedirler. Şimdiden on milyonların gerçeği olan bu kasvet dolu tablo, daha yüz milyonlarca insanın geleceği olmayı ve bugünkü üretim biçimleri sürdükçe daha da kötüleşmeyi vaad etmektedir.

Dolayısıyla, kapitalizmin yıkılması daha iyi bir şey kurmaya yönelik ilk zorunlu adım olarak kalsa da, hayatın niteliğinde anlamlı bir yükselmeden söz edebilmemiz için, üretim araçlarının mülkiyetinin değişmesinden fazlası gerekmektedir. Ekolojistlerin birçok kez tekrarladığı gibi, yeryüzü kaynaklarının kısıtlı oluşu, yaygın olarak "Amerikan hayat tarzı" diye bilinen müsrif ve şaşaalı hayatın tüm insanlığa yayılmasını engellemektedir. Bunu ummak kadar ütopik bir başka eğilim de, çevre hareketi içindeki belli kesimlerin, tümüyle kendi kendine yeterli özerk topluluklardan oluşmuş bir dünya kurma yolundaki naif isteğidir. Ütopik olmayansa, dünya işçileri ve halklarının temiz bir çevrede, doğadan, sanattan, yaratıcılıktan ve kendi seçimlerine göre kullanacakları boş zamandan dilediklerince yararlanabilecekleri, insan onuruna yakışır bir hayat tarzına

erişebilmesidir. Ama böyle bir dünya için önce, bugünkü, fosil yakıtlara dayalı yıkıcı teknolojiden uzaklaşmak gerekmektedir. *Geleceğin, daha iyi olmayı vaad eden bir toplumu, kalıcılığı olan teknolojiye, o da yenilenebilir kaynaklara dayanmalıdır.* Sosyalist hareket bunu göz önüne alıp programıyla politikalarının vazgeçilmez bir parçası haline getirmedikçe, küçük burjuva ve önemsiz diye kolaylıkla elinin tersiyle ittiği yeşil partilerden daha az ütopik ve daha geçerli bir gelecek seçeneği sunuyor olamaz. Sosyalizm, kapitalizmin yol açtığı acıların pek çoğuna son verebilir, ama teknoloji ve hayat tarzında başka radikal değişimlerin eşliğinde gerçekleşmediği sürece sağlıklı bir dünya kurmada yetersiz kalacaktır.

Bir sınıf meselesi olarak ekoloji

Çevresel yıkım, yakın zamanda gittikçe daha tehlikeli hale gelen yeni boyutlar kazandı, çünkü artık bunlara alıştık ve pratikte kaçınılmaz olduklarını düşünmeye başladık. Aslında gezegenin şu anda uğradığı zararın giderilmesi için aradan birçok kuşağın geçmesi gerekecek. Aralarında milyonlarca yılda oluşan petrolün de bulunduğu birçok kaynaktan, birkaç kuşak sonra hiç yararlanılamayabilir. İnsanlığın geleceği konusunda sorumluluk duyduğunu ilan eden sosyalistler olarak bu yeri doldurulmaz kaynakların, gelecek kuşakların da yararlanabileceği şekilde dikkatli kullanılmaları için mücadele etmek bizim yükümlülüğümüzdür. Şu anda kaynaklar, sanki yarın hiç gelmeyecekmiş gibi tüketilmekte ve her durumda bu israf ve yıkımın temelinde emperyalizmin açgözlülüğü yatmaktadır. Ormanların kitlesel olarak yok edilmesinin insanlığın ihtiyaçlarını karşılamak için gerektiği, kapitalizmin üretmeye devam ettiği dev miktarlarda atığın rahat bir hayat sürmek için kaçınılmaz olduğu hiçbir şekilde öne sürülemez. Bu uygulamalardan yarar sağlayanlar, yalnızca büyük emperyalist kuruluşlardır.

Birkaç örneği gözden geçirelim:'

Amazon yağmur ormanlarındaki geniş ölçekli yıkım, Brezilya hükümetinin yoğun malî destek verdiği büyük çiftlik sahiplerince yürütülmektedir. Volkswagen, Nestlé, Mitsubishi gibi büyük emperyalist kuruluşlar, yağmur ormanlarını buldozerlerle yok edip kalan toprağı sığır yetiştirme işinde kullanmak için Brezilya hükümetinden destek almıştır. Üretilen sığır eti de emperyalist ülkelere gitmektedir. Üstelik tropikal topraklar dayanıklı değildir, bu amaçla birkaç yıldan fazla kullanılamazlar. Aynı şey Orta Amerika'da da meydana gelmektedir.

Yine buralarda ve Filipinler, Malezya gibi başka yerlerde, büyük emperyalist kereste şirketleri, ormanların bütün bütün yok edildiği, son derece müsrif yöntemlere dayalı kütük kesme işi yürütmektedir. Yerel hükümetler de dış borç ödemelerini yapabilmek için bu faaliyetleri teşvik eder. Oysa yıkım bu hızla sürdüğü takdirde kereste ihraç eden ülkelerin kaynakları hızla tükenecek ve önümüzdeki on yıllık dönemde hiçbir şey kalmayacaktır.(1)

Her yıl yaklaşık 1,5 milyon insan tarım zararlılarına karşı kullanılan ilaçlardan zehirlenmektedir.(2)

Tarım ilaçlarının piyasaya sürüldüğü 1940'lardan beri ilaç dozu sürekli artırılmış, ama yine de böcekler, zararlı otlar ve hastalıklar nedeniyle ekin kaybı artarak sürmüştür. Çoğunlukla ekinlere verilen ilaçların yüzde 0,1'den azı hedeflenen tarım zararlılarını etkiler. Kalanı ekosisteme karışarak toprağı, suyu ve havayı kirletmektedir. Tarım ilaçları, bunları kullanan kişilere doğrudan, kullanmayanlara da, çevreyi zehirledikleri için dolaylı olarak zarar vermektedir. Geniş çaplı ve giderek yayılan tarım ilacı kullanımı, yalnızca bu ilaçları üreten emperyalist şirketlere yarar sağlar. Tarımda ve tarım zararlılarıyla mücadelede ekolojik açıdan sağlıklı yöntemler hem daha ucuza çıkar, hem de insanlara ve çevreye büyük yarar getirir.

Ozon tabakasındaki erime, asit yağmuru, yerkürenin ısınması gibi gezegene yönelik diğer büyük tehditler de kâr savaşının doğrudan sonucudur. Bu gelişmeleri durduracak teknoloji mevcuttur, ama emperyalistlerin çıkarına olmadığı için uygulanmamaktadır.

Ayrıca üçüncü dünya emperyalistlerin çöplüğü haline gelmiştir. Buralarda çevre konusunda emperyalist ülkelerdekinden daha az kısıtlayıcı tedbir olduğundan, geldikleri ülkelerde yasak olan en zararlı ürünler üçüncü dünyada yaygın biçimde satılmakta ve kullanılmaktadır. Üstelik bir de emperyalistlerin atıkları, yasadışı yollarla üçüncü dünya ülkelerine boşaltılmaktadır. Birkaç yıl önce Karadeniz kıyılarına vuran toksik atık dolu variller çok sayıda örnekten biridir.

Güvenli bir çevre için verilen mücadele, kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadeleye ayrılmaz biçimde bağlıdır. Bu, her fırsatta üstünde durmamız ve sosyalizm mücadelesinde ek bir dayanak olarak kullanmamız gereken bir şeydir. Çevre konuları, uluslararası kampanyalar için çok önemli malzeme sağlamaktadır; örneğin toksik madde üreten ülkelerin işçileriyle bu maddelerin kullanıldığı ülkelerin işçileri arasında dayanışma geliştirmeye yönelik bir kampanya gibi.

Çevresel yıkımın ilk ve en ağır biçimde etkilenen kurbanları her zaman işçi sınıfı ile yoksul köylülerdir. Toprağın niteliğinin bozulması, çölleşme, ormanların yok edilmesinden kaynaklanan seller, topraktaki tuz oranının yükselmesi vb nedenlerle topraklarından ayrılmak zorunda kalanlar, yoksul köylülerdir. Toksik maddelerden zehirlenen ve yetersiz güvenlik önlemleri yüzünden kazalara uğrayanlar, işçilerdir. Ayrıca kentlerdeki çevre kirliliği de her bakımdan işçi sınıfını daha çok etkilemektedir. Eğer Boğaz kirlenmiş olmasaydı, orta sınıf yazlık evlerine koştururken, işçi çocukları da İstanbul'da denize girip eğlenebilirlerdi. İşçi çocuklarının oynayacak yeri yoktur ve sağlığa aykırı koşullarda yaşamaktan en büyük zararı onlar görmektedir. Şehir suyunun temiz olmaması demek, şişe suyu alamayacak olanların hastalığa yakalanma ihtimalinin daha yüksek olması demektir. Kontrolsüz ve zararlı balık avlama yöntemleri, balığın azalması ve işçi sınıfının alamayacağı lüks bir mal haline gelmesi demektir.

Çevre koşullarının bozulması, doğrudan kitlelerin hayat standardına indirilen bir darbedir. Temiz hava, temiz su, sağlığa uygun yaşam koşulları ve boş zamanda gidilecek mekânların bulunmayışı, düşük ücret

ve bu sınıfa yönelik daha açık baskı biçimlerinden daha fazla değilse, en az onlar kadar yıpratıcıdır.

Önümüzdeki sorunlar

Şu anda gezegenimizin karşı karşıya olduğu tehlikenin boyutları, yalnızca 150 yıllık kapitalist sanayileşmenin yığılımlı sonucu olmayıp, 1960'lardan bu yana sanayi faaliyetlerinde meydana gelen nitel bir sıçramayla ve fosil yakıt kullanımıyla özel olarak bağlantılıdır. Bu faaliyetin sonuçları yukarıda sayılmıştır, ama konuya aşina olmayanlar ya da ikna olmayanlar için bu tehditlerin her birinin tam olarak neyi içerdiğine ilişkin kısa açıklamalar yararlı olacaktır. Okurların, her bir özgül sorunu kendi farklı yönleri ve karmaşıklığıyla ele alan çok sayıda bilimsel kitap bulunduğunu unutmamaları gerekmektedir; yani ne yazarsak kaçınılmaz olarak eksik kalacak, ama hiç değilse tehlikeye şöyle bir göz atabilmemizi sağlayacaktır...

Ozon tabakasında erime

Ozon, yeryüzünden 10-15 kilometre yukarıda stratosferde bir tabaka oluşturan bir tür oksijendir. Canlıları radyasyonun etkilerinden korur ve yeryüzü ile okyanusların üst katmanlarında hayatın sürmesi için mutlaka gereklidir. Son yıllarda ozonun, CFC'ler yüzünden zarar gördüğü anlaşılmıştır; CFC, 1930'da bulunan ve buzdolaplarıyla klima sistemlerinde, aerosol spreylerde, plastik köpüklerde kullanılan yapay bir kimyasal bileşimdir. 1985'te, CFC'lerin ozon tabakasını delip geçmeyi başardığı yerlerde dev delikler tespit edilmiştir. Başka bölgelerde de ozonun hızla inceldiği görülmektedir. Bunun, deri kanseri olaylarında önemli bir artışa, ekinlerle dalyanlarda zarara ve önemli iklim değişimlerine yol açacağı tahmin edilmektedir. (3)

Yerkürenin ısınması

Atmosferdeki sera gazları, güneşten gelen radyasyonun atmosfere girmesine izin vermekte, sonra da oluşan ısıyı tutmaktadır. Atmosferde doğal karbondioksit konsantrasyonu olmasa, bugün gezegenimiz donmuş olurdu. Ancak sanayi faaliyetleri atmosferin bileşiminde önemli değişimlere yol açmıştır: Karbondioksit, sanayi öncesine göre % 25, azot oksit % 19, metan % 100 artmıştır. Eskiden olmayan CFC'ler de bu gaz tabakasına katkıda bulunur.

Bu gaz birikimi sonucunda yerkürenin ortalama sıcaklığı 100 yıl öncesine göre 0,6 derece artmış bulunmaktadır ve gelecekte de hızlanarak artması beklenmektedir. Son buzul çağıyla günümüzdeki sıcaklık farkının sadece 5 derece Celcius olduğu hesaba katılırsa, bu değişimin önemi anlaşılabilir. Tek neden olmamakla birlikte bu gaz artışının en önemli nedeni, geniş ölçekte fosil yakıt kullanımı ve ormanların yok olmasıdır. (4)

Bu ısınmanın dünya ikliminde tam olarak ne gibi etkilere yol açabile-

ceği henüz belirsizdir ve çok çeşitli tahminlerde bulunulmaktadır. Az çok belirgin olan tek şey, şimdiye kadar görülmemiş boyutlarda bir deneye girişmiş olduğumuzdur. Bu da sonuçta kuraklıklara, taşkınlara, çölleşmeye, kutuplardan büyük miktarlarda buzun erimesiyle deniz seviyesinde yükselmeye ve yeryüzündeki kıyıların sular altında kalmasına, giderek gezegenin her köşesinden insanların hayatında korkunç değişimler yaratacak daha bir sürü etkiye yol açabilecektir.

Ormanların yok olması

1980 ile 2000 arasında "Üçüncü Dünya", ormanlarının % 40'ını kaybetmiş olacak. Dış borçları ödeme telaşının yanı sıra emperyalist ülkelerin ithalat taleplerini de karşılama çabasıyla her yıl 15 milyon hektar orman kesildiği için binlerce canlı türü ve genetik kaynak da yok olmaktadır. Ayrıca aşırı ölçüde ağaç kesmenin doğrudan sonuçları arasında toprak erozyonu ve su taşkınları da vardır ve bunlar, tarımsal bunalımlar ile açlığı şiddetlendirmektedir.

Çıplak yamaçların erozyona ve taşkına neden olduğu Himalayalar'ın dışında Endonezya, Malezya ve Filipinler'de şimdiden ciddi sorunlar başgöstermiştir. Amazon, her zamankinden daha büyük bir hızla katledilmektedir. Ormanları kesmenin bir başka dolaysız sonucu da büyük miktarda CO2'nin atmosfere yayılarak yerkürenin ısınmasını artırmasıdır. Şimdi belli ülkeler, bir yandan yerküredeki ısınmayı yavaşlatırken, bir yandan da hem ekolojik dengeyi düzeltip hem de yakacak olarak ve başka amaçlar için odun sağlamak gibi ekonomik yararlar getirecek bir önlem olarak yeniden orman yetiştirmeye başlamıştır. Ama ağaç dikme hızı, hiçbir şekilde kesme hızına yetişememektedir ve yağmur ormanlarının düşüncesizce kesilmesiyle yok edilen canlı türleri artık geri gelmeyecektir.

Ormanların kesilmesiyle başlayan korkunç yıkıcılıktaki olaylar zincirini daha iyi anlayabilmek için, geçmişte Etyopya'da ve şu anda başka pek çok yerde olanlara bir göz atalım: "...daha bir yüzyıl önce Etyopya'nın % 40'ının ağaçlarla kaplı olduğunu düşünmek çok zor. Şimdi (...) bu oran % 3'e inmiş bulunuyor. Bazılarına göre ağaçların kesilmesi, Etyopya yaylalarındaki çöküşün başlangıcı. Uzun kökleriyle ağaçlar, hem topraktaki suyu, hem de toprağı verimli kılan mineralleri yüzeye ulaştırır. Ağaçlar kesilince toprak da kurur ve verimliliği azalır. Rüzgârlar toprağı sürükleyip götürür, yağmur suları alıp akarsulara boşaltır.

Çiftçiler yakacak odun elde etmek için ağaçları kesiyor, hiç ağaç kalmayınca da tezek ve ekin artıklarını yakıyorlar. Yoksul ülkelerde tezek ve ekin artıkları toprağı gübrelemede kullanılan başlıca kaynaktır. Sunî gübre olmadığında bu organik atıklar, ekinlerin topraktan aldığı besin maddelerini toprağa geri verir. Ama çiftçiler tezek ile ekin artıklarını gübre yapmak yerine yakacak olarak kullanırlarsa, toprak verimliliğinden çok şey kaybeder ve yapısı bozulmaya başlar; gevşekleşir ve kolayca ufalanır hale gelir, rüzgârla yağmur onu önüne katıp götürebilir..." (5)

Orman kadar değerli bir kaynağın insanlarca düşünmeden kullanılmasıyla, kısa bir süre içinde nasıl ortaya bir çöl çıktığını iki paragrafta görmüş olduk. Bu durumda, Etyopya'daki yaygın açlığa ve mahrumiyete doğal âfet demek mümkün mü?

Çölleşme

Dünyanın pek çok bölgesinde çöller hızla ilerliyor. Her yıl 6 milyon hektar verimli toprak çöle dönüşüyor. Afrika'da şu anda çöl olmayan toprakların beşte ikisi, Asya'da üçte biri, Latin Amerika'da da beşte biri, yakın bir gelecekte çöl olma tehlikesiyle karşı karşıya. Şu anda bile Anadolu ciddi bir çölleşme tehditi altında. Çöllerin yayılması tarım için gereken toprakların ekilememesine, tarlalarla otlakların, yolların ve köylerin kumlar altında kalmasına yol açar. Yerinden yurdundan olmuş yüz binlerce insan, Afrika'nın onları besleyemeyecek kadar yoksul kentlerinde çevre mültecisi olmuştur. Ağaç dikimi bu süreci tersine döndürebilir. Artık pek çok ülkede ağaç dikme kampanyaları yürütülmektedir, ama bu, olumsuz etkilere maruz kalmış milyonlarca insanın durumunu düzeltecek ölçekte olmamaktadır.

Asit yağmuru

Kömürün yanmasıyla havaya yayılan kükürt dioksit ve azot oksitlerin neden olduğu asit yağmuru, ormanlarla göllerin yavaş yavaş yok olmasına, Avrupa ve Kuzey Amerika'da balık türlerinin azalmasına, yüzyıllar ötesinden gelen ve asla yerine yenisi konamayacak olan sanatsal ve mimarî hazinelerin zarar görmesine yol açmıştır.

Topraktaki tuz oranının artması

Dünyadaki besinlerin üçte biri tarımsal sulamayla yetiştirilir. Ama sulama, tarlalarda yavaş yavaş tuz birikmesine sebep olmaktadır. Bu tuz, kayaların su etkisiyle aşınıp ufalanmasının sonucudur; bu da tarlaları kullanılmaz hale getirir. Tuz birikimi, 6.000 yıl önce 25 milyon insana bol bol gıda sağlayan Mezopotamya'yı bugün çorak bir bölge haline getirmiştir. ABD'nin Güneybatı bölgesindeki uygarlıkların çöküş nedeni de tuzdur. Topraktaki su birikimi, ancak Nil Vadisi'ndeki geleneksel taşkınlarda olduğu gibi toprağa tuzu alıp götürecek kadar bol su verilmesiyle önlenebilir.

Şu anda her yıl 10.000 kilometre kare toprak tuz birikimi yüzünden tarıma elverişsiz hale gelmekte ve terk edilmektedir. Tuz, Arjantin, Mısır, Hindistan, Irak, İran, Pakistan ve Suriye' nin ulusal ekonomisi için büyük bir tehdittir. Bir hesaba göre, bu yüzyılın sonunda dünyada tarımsal sulama yapılan bütün toprakların % 65'i tuz yüzünden kullanılmaz duruma gelecektir. (6)

Su kıtlığı

1989-1990 yılını İstanbul'da geçiren herkes, yeterli su olmadan yaşamanın ne demek olduğunu bilir. Her zaman olduğu gibi bu konuda da en büyük sıkıntıyı yoksul semtler çekmekte, buralarda oturanlar, özellikle de kadınlar, içilemeyecek durumdaki sudan bir damla kapabilmek için saatlerce kuyrukta beklemektedir. Artık yıkanmak ve temizlik için yeterince su bulunduğu halde, içme suyu hâlâ şişelerle satın alınmakta, bu da zaten yetersiz olan ücretlere ek bir yük yüklemektedir.

Dünya ölçeğinde bakıldığında, insanların yararlanabildiği tatlı su miktarı fazlasıyla yeterlidir, ama tabii bu su dünyada eşit biçimde dağılmamıştır. Dolayısıyla Orta Doğu ve Afrika'daki ülkelerin çoğunda ihtiyacı karşılamaya yetecek kadar su yoktur. Çin'de de su sıkıntısı giderek artmaktadır.

Susuzluk çeşitli etkenlerden kaynaklanmaktadır ve bunların arasında kentsel gelişim biçimleri ile yetersiz dağılım da yer alır. Aynı zamanda bir sınıf meselesidir bu ve yakın gelecekte şiddeti gitgide artan mücadelelerin nedeni olacaktır. Ancak bunların ötesinde, yağış miktarı ve temiz su bulunması, başka etkenlerle, örneğin sanayinin yol açtığı kirlilikle, ormanların yok olmasıyla, iklim değişimiyle ve Anadolu'daki GAP projesi gibi büyük ölçekli teknolojik müdahalelerle de yakından ilintilidir. Başka yerlerdeki benzer projeler, genellikle küçük bir azınlığa yarar sağlayıp yerel üretim sistemlerine zarar vermiştir. Su kıtlaştıkça, kullanımının denetlenip yönlendirilmesi de giderek politik bir konu olmakta, milyonlarca insanın hayatında inanılmaz sonuçlar doğurmaktadır.

Toprak kaybı ve bozulması

1990 *State of the Word* (Dünyanın Durumu) raporunda belirtildiğine göre toprak erozyonu, dünyadaki ekili alanların tahminen üçte birinde verimliliği azaltmaktadır.

Toprak erozyonu dünya çapında bir sorun olmakla birlikte en çok Afrika, Asya ve Güney Amerika'yı etkilemektedir. Sonuç, tarımsal üretimde büyük bir düşüştür. Toprakların bozulmasına yol açan diğer etkenler, ormanların yok olması ve bunun sonucu olan taşkınlar, hava kirliliği ve asit yağmuru, toprakta tuz birikmesi ve yazların daha sıcak geçmesi şeklinde kendini gösteren iklim değişimleridir. Buna ek olarak, ozon tabakasındaki erime yüzünden morötesi radyasyonun artması, soya fasulyesi gibi bazı nazik ürünlerin azalmasına yol açmıştır. Bütün bu etkenler tarımsal üretimde etkisini hemen göstermektedir.

Soyu tükenen türler

Türlerin çeşitliliğinin azalması, belki de ekolojik yıkımın farklı boyutları içinde sonuçları en az anlaşılan ve insanlık için en fazla potansiyel zarar taşıyanıdır; yok olan türleri geri getirmenin imkânı yoktur. Yeryüzünde yaşayan canlı türlerinin tam sayısı bilinmemekle birlikte 5 ile 30 milyon

arasındadır ve bunların en az yarısı tropikal yağmur ormanlarında barınır. Ormanlar bu hızla yok oldukça, her yıl binlerce canlı türü de kaybolmaktadır. Mercan resifleri ve kıraç topraklar gibi diğer önemli yaşam ortamlarında da, insanlık için, özellikle de tıp ve tarım alanları açısından büyük bir potansiyel değeri olan ve binlercesi henüz belgelenmemiş çok çeşitli canlılar yaşar. Modern toplumun yarı dinsel nitelikte bir tür kör inançla bağlandığı bilim, yeni ilaçlar ve tarım ürünleri geliştirmenin yanında sanayi ürünlerinde yenilikler yapabilmek için de aslında yabani canlı türlerinin gen rezervlerine büyük ölçüde bağımlıdır.

Çok sayıda etkileyici örnek gösterilebilir. Yeryüzünün biyolojik bankalarında saklanan zengin gen havuzları, aslında insanlığın doğadan miras aldığı ve henüz el değmemiş olan en büyük kaynaktır. Dolayısıyla yok olan her canlı türüyle birlikte, bu zenginliği oluşturan olasılıklardan biri ortadan kalkmaktadır.

Bugün reçetelere yazılan ilaçların yarısı, yabani canlı türlerinden kaynaklanır. Örneğin Madagaskar'da yetişen minicik bir bitkiden, bazı kanser türlerine karşı son derece etkili olan iki madde elde edilmektedir. Başka bitki ve hayvan türleri de, elyaf ve petrol yerine geçen maddeler gibi ürünlerin kaynağını oluşturur. Yabani buğday ve mısır türlerinden elde edilen genetik malzeme, çapraz dölleme yoluyla hastalıklarla mücadelede ve tarımsal verimi artırmada kullanılabilir.

Ekoloji nedir? Sosyalist mücadeleyle ekoloji arasındaki ilişki nedir?

Çevreye ilişkin kritik konularla ilgili olarak yukarıda verilen kısa açıklamaların, en azından gereksiz ya da ikincil konularla uğraşmadığımızın anlaşılmasını sağlamak açısından yeterli olduğunu umuyorum. Ne yazık ki sosyalistlerin arasında, pek çoğunun çevre meselesine ikincil diye tepeden bakmasına yol açan bir kendini beğenmişlik hakim; oysa bizim kaygımız -insanlık- birinci derecede önem taşır ve sonuç olarak da gerçek anlamda değerli olan tek meseledir. Bu düşünce biçimi zaman zaman, çevrecilik =ağaçları ve balinaları kurtarma mücadelesi, sosyalizm= çok daha üstün olan insan soyu yararına mücadele gibi basit indirgemelere de yol açmıştır.

Şunu kabul etmek gerekir ki çevre hareketi içinde doğaya tapınan bazı akımlar vardır. Bunlar, insanlarla ağaçların yeryüzü üzerinde eşit haklara sahip olduğunu öne sürer, ya da kapitalizmin vahşi bir şekilde yerleşmesinden önce doğayla uyum içinde bir arada var olan ilkel teknoloji ve toplumsal örgütlenme biçimlerine dönüşü savunurlar. Bu tür doğaya dönüş önerilerinin gerçek geçerliliği ne olursa olsun, "Kurtlarla Dans" filminde olduğu gibi iki ayrı dünyanın birbirinin karşısına yerleştirilmesi, bunların neden böyle düşündüğünü anlamamızı kolaylaştıracaktır. Ne olursa olsun bu tür görüşler, aslında çok heterojen olan bir düşünce okulunun yalnızca bir boyutunu temsil etmektedir ve kendine çevreci diyen insanların çoğu kuşkusuz bunları savunmaz. Ayrıca sosyalistler de kendi saflarında son derece uç akımlar bulunduğunu hatırlasa iyi olur; bunların önerileri de, yine sosyalistlerin çoğunluğu tarafından pekâlâ delilik olarak görülebilir.

Öyleyse şu noktaya geliyoruz: Çevrecilik tümüyle insanlıkla ilgilidir, çünkü çevrenin kendisi, insan varlığının maddi temelidir.

Ekoloji işin içine işte burada girer. Ekoloji, "canlıların çevreleriyle ilişkisinin incelenmesi; ekosistemlerin incelenmesi" (7) diye tanımlanmaktadır. Özünde bu, ekolojinin bütüncü bir nitelik taşıdığını gösterir. Ekoloji, bir bütün olarak doğayı ele alır ve ana teması, tüm canlılar arasındaki *karşılıklı bağımlılıktır*. Öyleyse görüyoruz ki, "Özgül bir disiplin olarak ekoloji, üretim biçimleri çevre üzerinde hiçbir kalıcı ya da tersine çevrilemez etki bırakmayan topluluklarla halkları kapsamaz... Ekoloji, ekonomik faaliyet çevreye zarar vermeden ya da çevreyi kalıcı biçimde yok edip, böylelikle de ekonomik faaliyetin devamlılığını tehlikeye atmadan ya da koşullarını önemli ölçüde değiştirmeden ortaya çıkmaz. Ekoloji, ekonomik faaliyetin, kendi amaçlarına ters düşen ya da sürekliliğiyle bağdaşmaz olan sonuçlar doğurmaktan kaçınmak için uymak zorunda olduğu dış sınırlarla ilgilenir." (8)

Öyleyse ekoloji, kendi içinde ille de politik bir sistemi ifade etmesi gerekmeyen bir bilimdir. Ekolojistlerin kendilerinin de belirttiği gibi ırkçı ya da otoriter tercihleri doğrulamak için bile kullanılabilir. Ancak çoğu durumda ekoloji, toplumu, yani kapitalizmi radikal biçimde eleştirmek ve dış çevreyle uyum içinde işleyen dengeli, eşitlikçi bir toplum yaratacak daha ileri bir toplumsal örgütlenme modeli geliştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kapitalizm eleştirilerini ekolojik ilkelere dayandıran birçok çevrecinin nihaî hedefinin, özünde hiç de çoğu devrimci Marksist'in nihaî hedefiyle bağdaşmaz olmadığı görülebilir. Ancak, birçok bakımdan uyuşmalarına rağmen sosyalistler ile ekolojistler, bu hedeflere nasıl ulaşılacağı söz konusu oldu mu büyük bir ihtilafa düşebilir. Ayrıca, ideal toplumun tam anlamıyla nasıl bir toplum olması gerektiği konusunda ortak bir görüş belirlemek uzun tartışmaları ve ciddi bir düşünce alışverişini gerektirecektir.

Bu alanda sosyalistlerin ekolojiden öğrenecek çok şeyi olduğuna inanıyorum. Bunun nedeni, ekolojistlerin kapitalizm eleştirisi ile yeni bir toplumsal model arayışının, bazı alanlarda, gerçekten de çoğu sosyalist akımın toplumu radikal biçimde yeniden yapılandırma çabasının ötesine geçmiş olmasıdır. Yani ekolojistler, yalnızca üretim araçlarının mülkiyet değiştirmesinden çok daha derinlikli eleştiriler ve alternatif toplum önerileri geliştirmiştir. Dolayısıyla, Marksizm'in gerek sınıf mücadelesi analizi gerekse kapitalizmi yıkıp yeni bir toplum kurmak üzere bir kitle partisi oluşturma yönündeki devrimci hedefi birinci derecede önem taşır ve vazgeçilmezdir; bu yüzden de toplumsal değişimin, ekolojik perspektifte bulunmayan kilit unsurunu taşır ama, birçok çevrecinin ortaya koyduğu ekoloji ilkeleri ile radikal toplum eleştirileri de yeni bir toplum kurmaya yarayacak araçlar olarak son derece değerli olabilir ve bu yüzden sosyalist projeyle bütünleştirilmelidir. *Dünyanın dört bir yanındaki Komünist ve Sosyalist Partilerin reformist uzlaşmacı politikaları bir çözümleme yöntemi olarak Marksizm'in ve kapitalizm sonrası devrimci bir alternatif toplum olarak sosyalizmin geçerliliğini ne kadar inkâr ediyorlarsa, Avrupa'ya ve başka yerlere dağılmış çok sayıda Yeşil partinin küçük burjuva*

reformist politikaları da ekolojinin özünü oluşturan ilkelerin geçerliliğini ancak o ölçüde inkâr etmektedir.

Marksistler gibi ekolojistler de, önerileri geniş bir yelpaze oluşturan heterojen bir gruptur. Bazıları kapitalist çerçevede ufak reformlar istemekle yetinirken, bazıları da son derece devrimcidir ve kolayca sosyalizme kazanılabilir. Bu düşüncelerden herhangi bir tanesini İŞTE çevrecilik diye ele almak mümkün değildir. Dolayısıyla burada, birçok çevrecinin ortak görüşü sayılabilecek, ama bütün çevrecilerin görüşünü yansıtmıyor da olabilecek düşünceleri ele almaya çalışıyorum. Yani sosyalistlerin ekolojiden öğreneceği çok şey var derken, herhangi bir çevreci akımın görüşlerini sorgusuz sualsiz benimsiyor değilim kuşkusuz.

Ekolojist kapitalizm eleştirisinin özünde yalnızca pazar ekonomisinin vahşi mantığının, yani insanların gerçek ihtiyaçlarının ve çevrenin kâr adına feda edilmesinin reddi değil, toplumumuzun dayanağını oluşturan teknik seçimlerin de reddi yatar. Bildiğimiz gibi kapitalizm, yalnızca kendi çıkarına olan teknolojiler geliştirir. Örneğin, güneş ve rüzgâr gücü gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının bugün hâlâ azgelişmiş durumda oluşu, bu enerji biçimlerinin kendi yapılarından kaynaklanan zayıflıklarla değil, büyük petrol kartellerinin çıkarlarıyla ilgilidir. André Gorz'un sözleriyle kapitalizm, "belirlenen hedefler açısından daha rasyonel bile olsalar, hakim toplumsal ilişkileri güçlendirmeyen teknolojileri saf dışı eder. Kapitalist üretim ve değişim ilişkileri, kapitalizmin bize miras bıraktığı teknolojilere damgasını vurmuştur bile. *Farklı bir toplum yaratma mücadelesinin özünde, farklı teknolojiler oluşturma mücadelesi yatar.* Devletin kurumları ve yapıları, büyük ölçüde teknolojilerinin doğası ve ağırlığı tarafından belirlenir..." (9)

Bu ilkelerden yola çıkan ekolojistler, insan ihtiyaçlarının gerçekten neler olduğunun radikal biçimde yeniden tanımlanmasını ve çalışma, eğitim, tıbbî bakım, ulaşım, dinlenme vb yöntemlerimizin yeniden yapılandırılmasını istemektedirler. Ayrıca toplumun dayandığı teknoloji de, doğal kaynakların dikkatle kullanılmasını ve çevreyle uyumu temel almalıdır.

Öyleyse bu, sosyalizmle nasıl ilişkilendirilir? Çevrecilerin öne sürdüğü bazı modeller (tümüyle kendi kendine yeterli özerk topluluklara geri dönüş vb), aslında gerici bulunabilir. Ama bu, yeni toplumsal modellerimizi formüle ederken ekolojik perspektifi tümüyle dışta bırakmamızı gerektirmez. Tüm canlılar arasında karşılıklı bağımlılık ilkesi, devrimci Marksistler'in ortaya arttığı her türlü siyasal ya da toplumsal projenin temelinde yer almalıdır; bu proje geçerli sayılacaksa tabii. Söz konusu ilke, ekosistemlerin incelenmesini ve insanlık ile doğa arasında, gezegenin gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde bırakılmasını güvence altına alacak bir denge kurma çabasını da içerir.

Sağlıklı bir çevre için mücadele şimdi başlar

Yukarıdakileri okuyunca, birçok sosyalist kafasını sallayıp şöyle diyecek: "Olur. Zamanı gelince bunlarla da uğraşırız. Şimdi, şu devrimi yapacak partiyi bir kuralım da."

İşte burada kendimizi kandırıyoruz. Kapitalizmin günden güne şiddetlendirdiği çok önemli çevre tehlikelerini, devrim sonrasına havale ederek geçiştirmektir bu. Böyle yapmakla sosyalist akımlar, bu konuda kaygı duyan ve dünyayı pençesine almış bu vahşi sisteme alternatif arayan çok sayıda çalışan insanın gözünde sosyalizmi geçersiz kılıp zayıflatan, kör bir duyarsızlık sergilemektedir.

Sosyalist programlar, sömürüden arınmış, herkese iş ve ev sağlayan, demokratik, eşitlikçi toplumlara ilişkin pembe tablolar çizerken, genellikle gözden kaçmış görünen bir konu vardır hep. Her şeyden önce devrim, uzun vâdeli bir projedir. Kuşaklar boyu, sosyalist militanlar devrimi göremeden ölmüştür ve aynı kader bizi de bekliyor olabilir. Bu arada, barbarlığın artık yalnızca lafta kalmayıp gezegenin pek çok yerinde hızla bir gerçeklik haline geldiği konusunda da herkes mutabıktır. Hiç kuşkusuz ekolojik yıkım da bu barbarlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Böyle giderse çocuklarımız, havası ve denizleri kirlenmiş, ormanları kesilip kaynakları kurutulmuş, ozon incelmesi ve yerkürenin ısınması gibi korkunç tehlikeler de taşıyan bir dünya devralacaklar.

Demek ki ekolojik sorunların şimdi ele alınması gerekiyor. İşte çok gerilerde kaldığımız konu bu. Kadınların kurtuluşu, ulusların kendi geleceğini tayin hakkı, ırkçılığa karşı mücadele, demokratik hak mücadeleleri ve çeşitli işçi mücadeleleri gibi *çevre de sosyalistler için bir mücadele alanı oluşturmalıdır; bu alana dikkatle hazırlanmış program ve sloganlarla müdahale etmeli, bu alanda sosyalist propaganda ve ajitasyon yürütmeliyiz; yine bu alan basında düzenli olarak işlenmeli, ulusal ve uluslararası kampanyalara konu olmalıdır.*

Ayrıca ekolojistler, bu konulara dikkat çekip, "Balinaları Kurtaralım", "Yağmur Ormanlarında Kesimi Durdurun", "Nükleer Enerjiye Hayır" gibi, gezegeni korumaya yönelik kampanyalar yürüterek çevreye yönelik tehditler konusunda kitle bilinci uyandırmada önemli rol oynamış ve hâlâ büyük önem taşıyan kısmî başarılar kazanmışlardır. Sosyalizm gelince balinalarla yağmur ormanlarının korunacağını duyurmanın hiç yararı yoktur, çünkü bunlar, o zamana kadar yok olmuş olabilir. Tek bir konuyu hedefleyen kampanyalar, kapitalizme karşı mücadelede yetersizdir, ama sendikal mücadeleler, ırkçılık karşıtı mücadeleler ve kürtaj hakkı için verilen mücadele kadar geçerlidirler ve desteklenmeyi hak ederler. Sosyalistlerin sorumluluğu bu mücadeleleri desteklemek, bunları yürütenlerle tartışmak ve mümkün olduğunda onların taleplerini kendilerininkilerle bütünleştirmektir.

Ciddi bir yaklaşımın geliştirilmesi

Bazı Marksistler, çevrenin işçi sınıfının meselesi olmadığını öne sürerek konuya karşı çıkmışlardır. Bu yanlış bir argümandır ve ortodoks Marksistler'in tarihte örneği görülmemiş, ortodoks olmayan konular karşısında gösterdikleri duyumsamazlığa gerekçe sağlamaktan başka işe yaramaz. Klasik Marksist-Leninist metinlerin hiçbiri bize bu soruna ilişkin bir model sağlamamaktadır. Üzerinde tartışarak program oluşturmamız gere-

ken bir konudur bu. Tıpkı kadınların ezilmesi, ulusların kendi geleceğini tayin hakkı ve ırkçılık gibi bu da, uğruna mücadeleye şimdi başlamamız gereken, ama ancak kapitalizmin yıkılmasıyla kesin çözüme kavuşacak bir meseledir.

Aslında kapitalizmin belli bir manevra alanı vardır ve zorlandığında, kendi ekonomik çıkarları için olsun, kitle hareketlerine karşılık vermek için olsun, kısmî düzeltmelere gidebilmektedir; CFC'leri yasaklamak ve felakate uğrayan toprakları yeniden ağaçlandırmak gibi. Üstelik, kimyasal madde kullanmadan üretilmiş gıdaların ya da çevre kirliliğinden etkilenmemiş arazilerin, kitle tüketimine yönelik gündelik ürünlerden daha yüksek fiyatla pazar bulması karşısında, daha fazla kâr için çevreci talepleri de kullanabilmektedir. Yine de çevrenin korunması ve ekolojik açıdan uyumlu teknolojinin yaygın kullanımı, kapitalist üretim biçimiyle çelişkili olup pazar güçlerinin serbest hareketi ve sürekli kâr birikimiyle bağdaşmaz. Örneğin güneş enerjisi, insanları büyük petrol şirketlerine bağımlılıktan kurtarır, hatta enerjiden bağımsızlık sağlar; bu da kimseye kâr sağlamaz, yalnızca başlangıçta güneş enerjisi aygıtlarının monte edilmesi için masraf gerekir. Demek ki kapitalistlerin bunun yerine nükleer enerjiyi geliştirmeyi seçmesi rastlantı değildir. Nükleer enerji çok tehlikeli olduğu gibi, ancak merkezî otorite tarafından denetlenebilir; merkezî otorite de nihaî olarak toplum üzerinde denetimini sürdürür. Nükleer enerji sistemi, toplumu nükleer terörizme karşı koruyacak bir polis gücü bulundurulmasına gerekçe oluşturur. Sosyalizmde bile nükleer enerji, özel denetim organlarının varlığını gerektirir; onlar da topluma istediklerini yapurma potansiyelini ellerinde bulundururlar. Yerel coğrafi koşullara uyarlanabilen, yenilenebilir, çevreyi kirletmeyen enerji kaynakları -güneş, rüzgâr, dalgalar, jeotermal vb- ise böyle bir potansiyel sağlamaz.

Şu anda alte atif teknolojiler ve ekolojik açıdan sağlıklı bir sosyalist toplumun ayrıntıları üzerine uzun bir tartışmaya girecek durumda değilim. Böyle bir program, hem yerel hem dünya ölçeğindeki ihtiyaçları dikkate alarak ulusal ve uluslararası devrimci akımların kolektif çabasıyla oluşturulmalıdır. Kapitalizmin, ekolojik meselelerin çözümüyle çelişki içinde olduğu veri alınınca, ekolojik taleplerin yapı itibariyle geçiş talepleri olduğu anlaşılır. Bu türden bir dizi talep formüle edilir edilmez bunlar düzenli olarak sosyalist basında yer almalı, sosyalist basın da çevre konusunu tutarlı biçimde ele alıp konuya ayrıntılı Marksist analize dayalı bir sınıf perspektifi kazandırmalıdır. Yağmur ormanlarının yok olması ve ozon tabakasının erimesi gibi dünya ölçeğindeki sorunlarda bu, CFC'lerin hemen yasaklanması ve yağmur ormanlarını korumak için, bu kaynaklara bağımlı ülkelerin halkları yararına yasalar çıkarılması talep edilerek yapılabilir. *Ekoloji, yapısı itibariyle uluslararası planda örgütlenmiş kampanyalar biçiminde müdahaleyi gerektiren, tam anlamıyla enternasyonalist bir konudur.* Bundan yararlanılabilir ve yararlanılmalıdır da.

Yerel ölçekte de, nitelikleri bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmekle birlikte çok sayıda çevre sorunu vardır. Tarım ilaçlarının yol açtığı zehirlenme, kent atıkları, hava ve su kirliliği, gürültüyle mücadele ve orman-

ların yok olması, yerel olarak mücadele edilebilecek konulara birer örnektir. İnsanların hayatını anında etkiledikleri için bunlar, aynı zamanda büyük destek toplayabilecek konulardır hep.

Eğer işçi sınıfı çevre konularına duyarlı değilse, öncü rolleriyle sosyalistlerin sorumluluğu, onlara bu duyarlılığı kazandırmaktır. Eğer işçi sınıfının, yeni bir toplumun oluşumunda kilit rolde bulunduğuna ve ekolojik ilkelerin bu yeni toplumun temelinde yer alması gerektiğine inanıyorsak, işte bu alanda yol gösterip öncülük etmeliyiz.

Bu konuya sahip çıkmanın gerisinde yatan bir saik daha var ki, o da mücadelemizin niteliğiyle ilgili. Kapitalizmi yıkmak için devrimci mücadele yürütecek bir parti kurmak, Marksist hareketin öncüllerinden biridir. Dolayısıyla müdahalelerimizin amacı, bu stratejiye, bir parti kurmaya yönelik olmalı. Bu tür partiler kurmakla, toplumsal ve siyasal olarak ileri düzeyde harekete geçilebilen alanlarda, toplumsal ve siyasal bilinci gelişmekte olan, mücadeleye hazır öncülerin olduğu alanlarda, bu müdahale aracılığıyla taraftar toplamayı amaçlamalıyız. Örnek olarak ABD' de tehlikeye giren kürtaj hakkını korumak için verilen etkili mücadeleyi, şu anda Orta Doğu devriminin kritik noktası olan Kürt ulusal kurtuluş hareketini ya da 1990-1991'de Irak'a açılan emperyalist savaşa tepki olarak tüm Avrupa ve ABD'yi saran hareketi gösterebiliriz. İşçi sınıfının çıkarlarını ifade eden sosyalistler, bütün bu mücadelelerde konumlarını açıkça göstererek yer almıştır. Benzer biçimde, herkesin yararlanacağı sağlıklı bir çevre için mücadele ve emperyalistlerin dayattığı eğlence biçimlerinin (saldırgan maço değerleri yücelten Rambo, elektronik oyunlar, seri olarak üretilen tatil köyleri vb), yiyeceğin (MacDonalds gibi), ulaşım tarzının (trafik, kirlilik ve aşırı ölçüde özel arabalara dayalı ulaşımın yarattığı gürültü kâbusu) ve ticari çıkarların yaratıcılığa baskın geldiği bu gibi başka biçimlerin reddedilmesi, tüm dünyada toplumun öncüleri tarafından giderek daha çok ilgi gösterilen bir konudur. Bu potansiyelden, kendi içinde kapitalist sistemi sorgulamayı getiren bu hoşnutsuzluktan yararlanarak bu öncü unsurları sosyalizme kazanmak, görevimizdir.

Tüm ekolojistler potansiyel devrimcidir diye genel bir kural yok. (İşçiler için de yok.) Ancak işçilerle aydınların, kapitalizmin yıkıcı yönlerini görerek ekolojiyi kucaklaması da, bilinçlenmede başlı başına bir ileri adımdır. Eğer sosyalistler, ekolojik açıdan bilinçli öncüleri sosyalizme kazanmaya yönelik bir program ve müdahale yöntemi formüle etmede beceriksiz ve yetersiz kalırsa, o zaman reformist partilere oy veriyorlar diye onlara burun kıvırmaya hakkımız olmaz. Marksistler'in hâlâ onlara sunacak inandırıcı bir alternatifi var! Stalinist rejimlerin gözden düşmesi yüzünden sosyalizm davasının zarar gördüğü mevcut konjonktür hesaba katıldığında, bu nokta özellikle önem kazanmaktadır. Sosyalizmin geçerli bir alternatif olduğunu kanıtlamak için daha da çok çalışmamız gerekiyor demektir bu ve inanıyorum ki önümüzdeki senelerde bu mücadelenin en hayati boyutlarından birinin odağını çevre oluşturacaktır. Çevre konusunda kaygı duyan birçok kişi, Doğu Avrupa'nın Stalinist bürokrasilerinin yarattığı ekolojik ve toplumsal felaket karşısında, sosyalizmin insanlık için çözüm olduğunu reddetmiştir. Bizim sosyalizmimizin farklı bir temel üzerine inşa edileceğini kanıtlamak zorundayız. Bu alanda bizim sosyalizmimizin, burjuvazinin

tasfiyesinden öte şeyler getiren daha ileri bir toplum biçimine yönelik gerçek bir alternatif olduğunu öncülere ve işçi sınıfına gösterecek potansiyelimiz var. Ama öncelikle biz sosyalistler, ekolojinin ilkelerini sosyalist projeyle bütünleştirmeliyiz. Diğer müdahale alanlarıyla birlikte bu alanda da aktif ve mücadeleye hazırlıklı olmalı ve *kendine ekolojist diyenlere, gezegenimizi kalıcı biçimde korumak için tek yolun, vahşi kapitalist sistemi yıkmakolduğunu göstermeliyiz.*

Sosyalist bir ekoloji ve ekolojik bir sosyalizm için

Artık ekolojistleri karşıtımız değil, müttefikimiz olarak görüp ciddi bir Marksist ekoloji geliştirmek için çalışmanın zamanı gelmiştir. Ekolojiyi incelememiş olan Marksistler ile Marksist olmayan ekolojistler arasında ciddi bir kuramsal ve siyasal düşünce alışverişi, her iki tarafa da büyük yarar sağlayacaktır. Sömürgeciliğe ve emperyalizme amansız eleştiriler getiren, zevkli bir dille yazılıp zekice tasarlanmış *Ecology for Beginners* (Yeni Başlayanlar İçin Ekoloji) adlı kitap, hem şimdiden ne çok ortak yönümüz olduğunu göstermesi, hem de farklılıklara açıklık getirmesi bakımından yararlı olabilir.

Yazımı bu kitaptan bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Terminoloji bizimkinden farklı olabilir, ama insanların potansiyellerini sonuna kadar geliştirebileceği, baskıdan arınmış, daha ileri bir toplum biçimi arayışıyla öz, aynıdır:

> Madem yeryüzünün kaynakları hepimize ait, bunları âdilce paylaşmanın bir yolu var mı? 'Ekolojik prspektif', yeryüzü ölçeğinde dayanışmayı, yani hepimizin, bugün yaşayan herkesten, gelecek kuşaklardan ve ortak yurdumuz olan yeryüzünden sorumlu olduğunu ima eder. İnsanlığın, temel ihtiyaçları karşılanmayan geniş kesimi için, insan onuruna layık bir hayatı güvence altına alma amacıyla üretim ve tüketim modellerinin köklü biçimde yeniden yapılandırılmasını getirir. Başka bir değerler sistemi getirir -yani insanları verimlilikleri ve üretkenlikleriyle değerlendirmekten vazgeçip sağlıktan, ahenkten, güzellikten, adaletten ve eşitlikten söz etmeye başlamamızı... Ama İktidar Makinesi'nin pençesinden kurtulamadıkça, böyle bir toplum hayal olacaktır... MÜCADELEYE! (10)

Ecology for Beginners, kapsamlı üç eko-talep formüle ederek sona eriyor. Bunlar bizim de taleplerimiz olamaz mı?

- Üretimi ve hayat tarzlarını, insan ihtiyaçları ile ekoloji şekillendirsin!
- Herkese anlamlı iş, makûl bir hayat standardı ve temiz bir çevre!
- Enerji ve hammaddeler korunmalıdır! (11)

Dipnotlar

1. Frances Moore Lappe, *World Hunger: Twelve Myths*, (New York, Grove Press, 1986) s. 39-40.

2. *ibid*, s.41-43.
3. Fred Pearce, *Turning up the Heat*, (London, Paladin Books, 1989), s.12-17.
4. Christopher Flavin, "Slowing Global Warming," *State of the World 1990* (New York, Norton, 1990) s.17.
5. Pearce, op. cit. s.63.
6. *ibid*, s.56.
7. Stephan Croall ve William Rankin, *Ecology for Beginners* (Boston, South End Press, 1980) s.5.
8. André Gorz, *Ecology as Politics* (Boston, South End Press, 1980) s.15.
9. *ibid*, s.19.
10. Croall ve Rankin, op. cit., s. 152.
11. *ibid*. s.159.

Ölmüş Bir Filozofun Tutsakları - I: "Ekonomizm Madalyonu"

ALİ RIZA TURA

Henüz gün doğmadan Nemrut Dağının zirvesine çıkmış olanlar, sabahın alacısında aynı anda iki aydınlatmaya birden tanık olabilirler. Günün ilk ışıklarıyla birlikte, gece umarsız bir telâşla batıya doğru kaçışırken, bir anda iki uca doğru açılan kızıl bir bıçak yarası gibi beliriverir ufuk çizgisi; göz hizanızın biraz altında, ayaklarınızın seviyesindedir sanki. Sonra yirmi otuz saniye içinde, sizinle arasında bir uçurum, hiç bir şeyin, bulutların bile kapatamadığı sonsuz bir boşluk yaratarak doğar güneş. Uçurumun öbür ucunda, tam karşınızdadır. Perspektif duygunuz yok olür: Uzansanız dokunabileceğinizi sanırsınız. Sonsuz boşluğu ve yakınlık duygusunu aynı anda hissedersiniz. Bir de, güneşin ürperen teninize düşen kızıllığında, kendinizi, biricikliğinizi. Onulmaz bir aydınlanmadır bu ikincisi...

Her yıl bahar ve güz aylarında, dünyanın dört bir yanından insanları gecenin ayazında zirvesine çağıran Nemrut'un efsanevi gizi, birbirini tamamlayan bu çifte yanılsama olsa gerek; bireyin, atmosferde tanık olduğu optik yanılsamanın, iç dünyasından narsisik bir karşılık bulması. Beş yıl kadar önce ilk kez çıktığım Nemrut Dağının tepesinden inerken duyduğum şaşkınlığın nedeni, bir iki dakika süren bu esrik duygudan çok, belleğimde buna çok benzer bir duygunun izini keşfetmem oldu. Kaynağını bir türlü hatırlayamadığımdan, çok yakın bir zamana kadar, Fransızların

"déjà vu" dedikleri bir önceden yaşamışlık yanılsaması olduğuna hükmetmiştim belleğimdeki bu izin.

Bu yazı üzerine çalışırken Althusser'in kitaplarını yeniden karıştırmak gibi sıkıcı bir işe girişmem gerekli olduğunda hatırladım: 1976 yılıydı sanırım, Althusser'in Türkçe'ye ilk çevrilen *Lenin ve Felsefe* adlı kitabını okurken hissetmiştim buna benzer bir duyguyu. 19 yaşında, Marksizme henüz bir iki yıl önce, büyük ölçüde felsefi denebilecek izlekler üzerinden, çapraşık bir yoldan ulaşmış militan bir öğrenciydim o yıllarda. Şimdi düşünüyorum da, dönemin açıkça söylenmese de bir biçimde empoze edilen örtülü militanlık ölçütlerine boyun eğip, felsefeye olan ilgisini gömen çiçeği burnunda bir Marksist için, derlemenin başlığı bile baştan çıkarıcı olsa gerek.

Sanırım, hiç değilse genç bir Marksist için bu derlemenin asıl büyüleyici yanı, içinde yer alan yazılardaki felsefi söylemin bir aydınlanma anını barındırması olmalı. Okur, sanki Marksizmin o güne kadarki ufkunu aşan bir yerden "Lenin'in düşüncesi"ni, anlaşılmayı bekleyen bir bütünlük olarak, tam karşısında, dokunabileceği bir yakınlıkta görür gibi olur. Yalnızca bu da değil. Genç bu söylem, aynı anda tarihsel perspektif duygusunu yitiren okur ile, burnunun ucuna getirdiği Lenin arasında bir uçurum, koskoca bir teorik boşluk açar. Okurun varlığına gizlice yeni bir anlam ekleyen, baş döndürücü bir boşluktur bu; Teori'deki yarıktır; ve bir adı vardır: "Ekonomizm".

Althusser ve "ekonomizm"

Michelangelo'nun Musa heykelini nasıl yaptığını soranlara şu yanıtı verdiği rivayet edilir: "O, mermer kütlesinin içinde duruyordu zaten, ben fazlalıkları yontttum yalnızca". İncelikli bir tevazu yüklüdür bu söz, ama projektif biçimde dile getirilmiş bir hakikat payı da içerir: Michelangelo, kuşkusuz mermer kütlesinin değil, ama kafasının içinde tasarım olarak bulunan şeyi, mermer kütlesinin "fazlalıklarını" hünerli elleriyle yontarak biçime kavuşturmuş, *ortaya çıkarmıştır*.

Althusser onyıllara uzanan teorik çalışmasıyla aynı şeyi yaptığını söyler: Marx'ın metinleri içinde yüz yılı aşkın bir süredir farkedilmeden duran yeni bir Bilimi, "Marksist Tarih Bilmi"ni *ortaya çıkarmak*. Hem de aynı yöntemle: Fazlalıkları kesip atarak.

Hiç şüphe yok, kendi çalışmasıyla Michelangelo'nunki arasında kurulabilecek analojinin sınırlarının farkındadır Althusser: Marx ve Engels'in yazılarının önemli bir bölümünün, kendi teorilerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar olduğunu bilir. Tam da bu nedenle, "Marksist Tarih Bilimi"ni ortaya çıkarma uğraşının yalnızca başka Marx yorumcularını değil Marx ve Engels'in kendi teorileri hakkındaki düşüncelerini de karşısına almayı gerektiren bir *yeniden kurma* süreci olduğunu açık açık belirtir.(1) Mütevazı değildir, çünkü suçunu baştan itiraf etmiştir: "Masum okuma yoktur".(2) Hem bir itiraftır bu söz, ama hem de bir ihbar; gelmiş gelecek tüm Marksitleri kapsayan örtülü bir suç duyurusu.

Althusser'in bu teorik yeniden kurma uğraşındaki araçları kesicilik bakımından Michelangelo'nunkilerden hiç de aşağı kalmayan bir epistemolojik avadanlıktır: Özsel kesit, sorunsal, epistemolojik kopuş vb. gibi hemen tümü de Marksist olmayan çağdaş filozoflardan alıp dönüştürdüğü kavramlar.

İşe Marx'ın gençlik yazılarıyla başlar. "Hegelci, hümanist bir sorunsal içinde" kalan bu dönem yazılarının önemli bir bölümünü (*1844 El-yazmaları*, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi", *Yahudi Sorunu*, *Kutsal Aile*) daha baştan keser atar.(3) Sonra karşılaştığı eleştirilerin de etkisiyle "olgun Marx"ta da, üstelik yalnızca *Alman İdeolojisi*'nde değil, *Grundrisse*'de hatta *Kapital*'de bile, "yabancılaşma", "şeyleşme", "sivil toplum" gibi Hegelci, hümanist, tarihselci ögeler bulunduğunu kabul eder.(4) Bunların gençlik hastalığının olgun bedende nüksetmiş urları olduğunu söyler, tereddüt etmeden koparır onları da. Yetmez, *Kapital*'in ilk bölümünü oluşturan metalar fetişizmi ile ilgili bölüm de -her ne kadar "sunum tekniği gereği" yazılmışsa da- "ekonomi-politiğin sorunsalı içinde" kalmaktadır, kafa karıştırıcıdır. Atılması gerekir.

Bu kıyımdan arta kalan "Tarih Bilimi"nin teorik gövdesidir, ama daha bir dizi işlemden geçmesi gerekir. Önce bu gövde enlemesine olarak üç dilime ayrılır. İşte ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeyler.) Ekonomik dilim zaten fazlaca gelişkindir. Görece zayıf siyasal dilimi geliştirmesi için asistanı Poulantzas'a emanet eder. İdeolojik dilim en zayıf, ama en önemli olanıdır, bizzat ilgilenir: Spinoza'dan Lacan'a kadar uzanan bir dizi düşünürden doku nakleder bu dilime. Bu arada Poulantzas da boş durmaz, her üretim tarzıyla toplumsal formasyonda farklı "matris"lere göre eklemlenebilmeleri için protez eklemler takar bu dilimlere. İtiraf etmeli, örtülü bir vaadini yerine getirmiştir Althusser: Marx'ın böylece yeniden kurulan "teorik gövde"sinin Frankeştayn kadar olsun "antropomorfik" bir yanı kalmamıştır.

Michelangelo'nun Musa'dan arta kalan mermer parçalarını ne yaptığını bilmiyorum. Ama Althusser'in kendi alanında eşine az rastlanır ölçüde tutumlu bir filozof olduğunu söylemeliyim. Marx'ın yapıtından cüretkârca kestiği parçaların hiç birini ziyan etmez. Bunları, belki de epistemolojik aygıtı ve tarih teorisiyle hep iç içe oluşturduğundan genellikle gözden kaçan, ama sonuçları Althusser'i doğru dürüst okumayanlar tarafından bile harcıalem biçimde kullanılan *sapmalar teorisinde* yeniden değerlendirir. Marksizm içinde ortaya çıkan, daha doğrusu cirit atan sapmaların Marx'daki temelleri olarak yeniden üretime sokar. Kısaca "Marsist Tarih Teorisi"nin fazlalıkları sapmalar teorisinin girdileridir. Aslında Althusser'de bütünlüklü bir sapmalar teorisinden çok, yer yer birbirini iptal eden sapma teorileri, daha doğrusu Marksist teori içinde sapma adını verdiği çoğu felsefi nitelikli fenomenleri teorileştirme çabası olduğu söylenebilir. Ama ister bütünlüklü bir teori, ister birbiriyle çelişik bir teoriler kümesi, ister yalnızca bir teorileştirme çabası olsun, Althusser'in söyleminde bu teorik alan Marksist Felsefe'ye belli bir *yer açmak* açısından hayati bir önem taşır.(5)

Althusser'de sapma teorileri alanıyla Marksist felsefe arasındaki ilişkiye birazdan değineceğim. Ama önce Althusser'in "sapma" adını verdiği şeyleri birbirleriyle nasıl ilişkilendirdiğine şöyle bir bakmak gerekiyor. Entegre teorik üretim aygıtının bu sektöründe oldukça geri bir teknoloji kullanır Althusser. 19. yüzyıldan beri Marx dahil bütün Marksistlerin çoğu kez "madalyon" metaforuyla dile getirdikleri, üstelik Althusser'in, Marksist diyalektikten çıkardığı için Stalin'i açıkça övdüğü *olumsuzlamanın olumsuzlanması* (5) ilkesiyle akraba bir yöntemdir bu: Birbirleriyle taban tabana zıt gibi görünen düşünsel akımların aslında "aynı bütünün farklı yüzleri", "düşman ikizler" olduğunu göstermek. Böylece volontarizm ile determinizm, pozitivizm ile tarihselcilik, objektivist evrimcilik ile sübjektivist "goşizm", hümanizm ile ekonomizm aynı ideolojik sorunsalların sahte kutupları, fenomenal görünümleri haline gelirler.(6) Bu madalyonların yüzlerine, ardında siyasal bir iz bırakan Marksist teorisyenlerin simalarını yerleştirmek gerektiğinde, doğrusu çok titiz davrandı Althusser; örneksе Gramsci'yi Buharin'e Rosa'yı Kautsy'e Lukács'ı ya da Korsch'u Kautsky ya da Hilferding'e indirgememeye özen gösterdi.(7) Ama ardında, bütün XX. yy. Marksizmini, Berstein/Kautsky, Kautsky/Lüksemburg, Stalin/Trotskiy, II. Enternasyonal/III. Enternasyonal, III. Enternasyonal/IV. Enternasyonal madalyonlarının, "sahte kutupları"nın üzerinde sekerek katetmeyi mümkün kılan bir yol bırakmış oldu.

Geçerken belirteyim, Türkiye solunda son on beş yıl içinde sık sık taklidi yapılan Trotskizm/Stalinizm madalyonunu Althusser'de bulmak mümkün değil. Trotskiy'i "ekonomizm" kavramıyla nitelemekle birlikte, ona hayranlıklarını gizleme gereği duymayan Poulantzas ya da Claudin'de de rastlamadım böyle bir madalyona. Bildiğim kadarıyla Stalin ile Trotskiy'i aynı "ekonomizm madalyonunun farklı yüzleri" olarak birbirlerine indirgemenin patenti, bir dönem Maoizmle Althussercilik arasında ideolojik sınır ticaretiyle geçimini sağlayan Bettelheim'a ait.(8)

Neyse biz konumuza dönelim. Bu felsefi "sapma" çiftlerinin çoğunu, geçerken, el alışkanlığıyla bir çırpıda kurar Althusser. Biri hariç: Hümanizm ile ekonomizmin diğer bütün "sapma" kümelerinin içinde eridiği tek bir ideolojik sorunsalın karşıt kutupları olduğunu göstermek, laf olarak söylemek değil teorik argümanlarla ortaya koymak, 1960'ların başından 1970'lerin ortalarına dek Althusser'in "teorik pratiği"nin *leit motifi*'dir sanki. Gerçi daha *Pour Marx*'da bile bu iki kavram az çok tamamlayıcı bir ilişki içinde birlikte yer alırlar ama, altmışların başında "ekonomizm" kavramı, *Pour Marx*'da bir iki yerde, üstelik esas olarak burjuva ekonomi-politiğinin ele alınışı sırasında olsa olsa, Marksizmin asıl belalısı hümanizmin cılız bir "kontr-puanı", belli belirsiz duyulan bir "aksi sedası" kabilinden anılır. Oysa 1970'lerin ortalarına doğru *John Lewis'e Cevap*'ta ve *Devletin İdeolojik Aygıtları*'nda ağırlık merkezi kesin olarak ekonomizme kayar: Hümanizm, ekonomizmhümanizm çiftinin prematür kalmış ikizi, ekonomizmin bir eklentisi haline gelmiştir artık.

Bu ağırlık kaymasının, Althusser'in Stalinizm karşısındaki tutumunun evrimiyle yakından ilişkisi vardır. Altmışlı yılların başında "Marksizm te-

orik anti-hümanizmdir" tezi etrafında kurulan teorik söylem özünde bir eleştiridir. Ama Stalinizmi değil, *tersine* XX. Kongre'nin sunduğu sınırlı aralıktan Stalinizme yönelen teorik eleştirilerin cephaneliğini (yabancılaşma, şeyleşme, fetişizm, dolayım, tarihsel özne, kapsayarak aşma vb.) hedefleyen bir *karşı-eleştiridir.*

Murat Belge, yetmişli yılların sonuna doğru, kendini en güvenlikli hissettiği siperinden, Althusser'e düştüğü notlardan birinden başını çıkarır ve Althusser'in bu tutumunda bir hikmet yattığını söyler: Herkesin Mersin'e gittiği bir zamanda Althusser'in tersine gitmesinin asıl nedeninin, dünyanın yuvarlaklığını kanıtlayarak Stalin'i soldan vurmak olduğunu ima eder.(9)

Althusser'in "asıl düşüncesi"ne hiçbir zaman vakıf olamadım. Ama bildiğim birşey var: *Pour Marx*'da Stalin'in yeri TİKKO'nun pankartlarındaki beş kafanın sırasına uygundur; Lenin'den sonra, Mao'dan önce. Gene de *sonuç itibarıyla* Belge'nin ima ettiği devri alemin gerçekleştiğini kabul etmek gerek. Stalinizmle yüzleşmek üzere bütün bir Marksizmin teorik dünyasını kateder Althusser: On küsur yıla uzanan bir süreçte "Stalin'in hataları" gibi ürkek bir terimin yerini önce eğreti "Stalinist sapma" terimi, ardından Stalinizm kavramı alırken, hümanizm eleştirisi, anti-hümanist vurgu giderek ikincilleşir; geriye Stalinizmi kapsamakla kalmayıp Lenin dışında bütün bir yirminci yüzyıl Marksizmiyle örtüşecek kadar genişleyen ötekı uç kalır: "Ekonomizm". Hayali bir "Lenin'in felsefesi"nden alınan tarih dışı bir vekâlete dayanarak, ideolojik planda Stalinizme, resmi komünist hareket üzerindeki etkisinin büyüklüğüyle orantılı bir mezar açma rolü oynar bu kavram.

Henüz erken bir tarihte, 1960'lı yıllarda yer yer isabetsiz saldırılarla Althusser'i eleştirirken son derece önemli bir saptamada bulunur H.Lefebvre: Althusser'in "teorik pratiği"ni bir öz-eleştiri olarak okumak gerekir, der; Stalinizmin öz-eleştirisi olarak. Ama şunu da eklemeyi ihmal etmez: Durduğu, durmaya çalıştığı yer itibarıyla ister istemez *başkalarının sırtından* yapılabilecek bir öz-eleştiridir bu.(10)

Gelelim Althusser'in (öz-eleştiri sonrası döneminde) sapmalar teorisi alanıyla Marksist Felsefe arasında kurduğu ilişkiye. Bırakalım Althusser konuşsun:

> Gerçekten Marksist işçi hareketinin geçmişine dönersek, proletaryanın büyük tarihi yenilgilerine yol açan teorik sapmaları gerçek adlarıyla hatırlayabiliriz; örneğin II. Enternasyonal'inkini. Bu sapmalar şu adları alırlar: ekonomizm, evrimcilik, volontarizm, hümanizm, ampirizm, dogmatizm vb. Bu sapmalar temelde *felsefidir* ve Engels ve Lenin'den başlayarak büyük işçi önderleri tarafından mahkûm edilmişlerdir. (...)
> Fakat nasıl oluyor da kendilerini mahkûm edenleri bile yenebiliyor, bunu şimdi anlamaya başlıyoruz: Bizzat Marksist Felsefenin zorunlu *geçikmesine* bağlı olarak bunlar da belli bir biçimde kaçınılmaz değil miydiler. (...)
> Bu dönüştürülmüş gelecekte, siyasetin acilliğiyle, felsefi gecikme çelişkisini yaşamak zorunda kalanların tümüne hakkı verilecektir. En büyüklerinden birinin, Lenin'in hakkı teslim edilecektir. Yani felsefi ese-

> ri o zaman bitirilmiş olacaktır. Bitirilmiş, yani tamamlanmış ve düzeltilmiş. Siyaset için erken zamanda doğmuş bulunmak şansına, fakat felsefe için çok erken doğmuş bulunmak talihsizliğine sahip olan insna bu hizmet ve saygıyı göstermek boynumuzun borcudur değil mi? Hem sonra, doğum tarihini seçebilen kim var? (...)
> Gün her zaman uzundur, ama neyse ki şimdiden oldukça ilerledi, işte akşam çökmek üzere. Marksist Felsefe kanatlanacak.(11)

Yanılmışım. Althusser değil konuşan. Althusser'de, Althusser aracılığıyla Felsefe konuşuyor. Üstelik çok aşina olduğumuz bir ses bu: Felsefi bir söylemde ne zaman kanat sesi duyulsa, hele vakit akşamsa, bir baykuşun uçtuğuna hükmetmek gerekir. Ve daima döner Hegel'in omuzuna konar Minerva'nın baykuşu.

Hegel'de Hegel aracılığıyla Felsefe, Tarih'in üzerindeki gizemli örtüyü kaldırırken, yaşanmış olanı bir kaçınılmazlık olarak onaylayıp meşrulaştırır. Ama aynı zamanda da mesihyen bir müjde taşır: Hegel'in Tarih Felsefesi, Fransız devrimi ile beliren, Napolyon rejimi tarafından saptırılan Akıl'ın yeryüzündeki düzeninin, devrime gerek kalmaksızın Prusya Devleti'nde cisimleşeceği öngörüsüyle tamamlanır. "Genç Hegel"den Prusya Devleti'nin resmi Filozofu Hegel'e uzanan süreçte Felsefe devrimin sözcülüğünden devletin sözcülüğüne geçer. Oysa Althusser zaman geçtikçe "gençleşir" gibidir. Altmışların ortasında partisinden özgürce felsefe yapma izni aldıktan sonra, Ekim devrimiyle başlayıp "Stalinist sapma" ile yolundan çıkan tarihsel süreci aydınlatmayı vaadeden Althusser'in felsefi söylemi, mesihyen müjdesini bir "devrim"de temellendirir; "Çin devrimi" ile kurduğu hayali ilişki aracılığı ile "Stalinist sapma"nın tarih içindeki "pratik eleştirisi"nin uzaktan sözcülüğüne talip gibidir Althusser:

> Kırk yıllık tarihimizi, hatta daha çoğunu ele alıp hesap etsek (ki dile kolaydır) bana öyle geliyor ki, "Stalinci sapma"nın temeli üzerine yapılmış tek tarihi (sol) eleştiri (...) olayların içinde, kavganın içinde, çizginin içinde, pratiklerde, ilkelerinde ve biçimlerinde somut bir eleştiridir: Sessiz bir eleştiri, ama eylemde Uzun Yürüyüşten Kültür Devrimine ve bunun sonuçlarına kadar uzanan Çin devrimi içinde konuşan bir eleştiri. *Uzaktan* bir eleştiri. "Perde arkasından" bir eleştiri. Yakından bakılması, yorumlanması gereken bir eleştiri.(12)

Yetmişli yılların ortalarına doğru "Kültür Devrimi"nin gerçek yüzü açığa çıktıkça, sessiz bir düş kırıklığı yaşar Althusser. Tam zirveye ulaşacak gibiyken felsefi söyleminin kanadı kırılmıştır sanki, ardında açtığı korkunç boşluğa doğru sürüklenirken, spazmodik bir Üslupla "Marksizmin Bunalımı"ndan (13)söz eder. Kayda değer son sözleridir bunlar.

Hegel'in diyalektiğini ayakları üzerine yerleştirdiğini iddia ettiği için tepesi üstünde durduğu söylenen Marksizmi yeniden ayaklarının üzerine oturtmaya çalışınca karşımıza Hegel çıkıyorsa, Althusser'in "teorik pratiği"ni bir sağlama olarak görmek gerek. Ama olguların gerçekliğinin çekim alanından kurtulmuş bir felsefi uzayda kimin baş aşağı durduğunu

saptamanın ne imkanı olsa gerek, ne de daha önemlisi, anlamı.

Althusser'in felsefi çağrısı bir vaat üzerine temellendirilmiştir. Tersyüz edilmiş bir tarihselcilik olarak, gelecekten ödünç alınmış bir meşruluk iddiasına dayanır.

Türkiye solunda Stalinizm ve "ekonomizm"

> 1980 sonrasında kendini proletarya sosyalistleri olarak niteleyen akımın içinde yeni bir yaklaşım göze çarpıyor(...) 1980 sonrası sözünü ettiğim akımın yazınında daha önce kullanılmayan bir dizi sözcük yer alıyor.(...) Henüz açıklamalarını ve ürünlerini görmemiş olsak da, artık "ekonomizm"den, uluslararası sosyalist hareketi saran "ekonomizm kabuğundan" söz edilmeye başlanmasına bakarak sorunsalın değiştiğine hükmetmesek bile ("bunu" olacak herhalde? -ART) umabiliriz.(...) Ekonomizm bilimsel sosyalizmin içinde yeni ortaya çıkmış bir "sapma" değildir. Sosyalist hareket içinde köklü bir geleneğe sahiptir. II. ve III. Enternasyonal'e damgasını basmış bir sosyalizm yorumudur.(...) Ekonomizm alt yapı ile üst yapı; iktisatla siyaset ve ideolojik ("düzey" olsa gerek? -ART); ekonomik mücadele ile siyasi mücadele, bilimle siyaset: siyasetle felsefe/teori arasındaki ilişkilerin ele alınmasında özel bir tarzı ifade etmektedir. Marks-Engels sonrasında Lenin'in düşüncesi ve politikası anlamında Leninizmle kesintiye uğratılmış, ama Lenin sonrasında yeniden kabul görmüş bir sosyalizm sorunudur.(...) Ekonomizm saptaması başta Althusser olmak üzere geleneğin dışına çıkabilen Marksistlerin ortak saptamasıdır.(...) Bu yolda gerçekten yürünecek mi yoksa yürünür gibi mi yapılacak? Bu, önümüzdeki dönemde "proletarya sosyalisti" nitelemesini kendine uygun görenlerin, işlerini ne denli ciddiye aldıklarının da yanıtı olacaktır.(14)

Ekin Taciser'in yaklaşık beş yıl önce *Yeni Öncü* dergisinin 5. sayısında yayımlanan bir makalesinde yer alan bu satırları aktarmamın iki nedeni var. Birincisi *Yeni Öncü/Kurtuluş*'ta yer alan yazılar arasında "ekonomizm" kavramının teorik menzilini ve az çok sicilini derli toplu biçimde belirleyen *tek* yazı bu. İkincisi, bu yazıda Ekin Taciser kendi yoldaşlarına yönelik içten, dürüst bir çağrıda bulunuyor.

Bu yazı yayımlandığında, Tekin Yılmaz ve Nedret Sena Kurtuluş'un geçmişteki ideolojik-teorik çerçevesi içinde yer almayan, alması da mümkün olmayan iki teorik tartışma temasını, yani sosyalist demokrasi-çok partililik bağlamında dile getirilen "sosyalizm anlayışı" ile "kadın sorunu" temalarını gündeme getirileli henüz birkaç ay olmuştu. Yazarlar Gorbaçov'un o dönemdeki "açılımları"nı belli bir mesafeden yedeğe alarak, sinik bir "bilimsellik" gerekçesine yaslanarak gündeme getirdikleri her iki temayı da ilk bakışta tanıdık gibi görünen, ama nedense bir türlü tanımlanmayan bir "anlayış"la karşıtlık kurarak dile getiriyorlardı: "Ekonomizm", "Marksizmin ekonomist yorumu", "Ekonomist bakış açısı" gibi terimlerle dile getirilen, sanki Kurtuluş hareketinin yıllardır bilinen bir hasımıymış gibi, ne zaman ortaya çıktığı, kimler tarafından temsil edildiği açıklanmayan bir "anlayış"tı bu. O günlerden bu yana ne Tekin Yılmaz, Mahir Sayın, Nedret Sena, ne de bir başka *Kurtuluş* yazarı bu "anlayış"ın

teorik bir tanımını ya da hangi "teorik sorunsal"dan devşirildiğini açıklama gereği duymadı. Yalnızca bölük pörçük, ima yollu betimlemeler aldı şurda burda. İşte bazıları:

> Ne var ki proletaryanın yaşam koşullarının kötüleşmesiyle birlikte devrimcileştiği görüşü ancak ekonomik katastrofizme, ya da daha sistemleşmiş bir çerçeve içersinde ekonomizme ait bir görüş olabilir.(...) *Ekonomist bakış açısı* indirgemeci bir yönteme sahip olduğundan dolayı, toplumsal gelişmenin yalnızca ekonomik boyutuyla ilgilenir ve ideolojik ve siyasal düzlemdeki gelişmeleri, son tahlilde belirleyici olan ekonomik düzeyin birebir yansıması olarak algılanır (vurgu yazara ait-ART).(...) O (Lenin-ART) siyasal düzeyi izafi bağımsız süreci içersinde ele alabildiği içindir ki, hayatın gelişmesini ikinci enternasyonalin önderlerinden daha berrak biçimde görebilmiş ve Marksizmin çağa uygun bir yorumunu ortaya koyabilmiştir. Gene aynı şekilde kendi partisi içindeki ekonomizm eğilimine karşı mücadeleyi bir an için elden bırakmadığı içindir ki, Şubat devriminin hemen ardından sosyalist devrimin gündeme getirilmesini savunmuş(...) bu görüşü egemen kılabilmiştir.(...) İkinci enternasyonal partilerince geliştirilmiş olan Marksizmin ekonomist yorumu Lenin'in şiddetli eleştirilerine uğradı. Bolşevikler kendilerini bu akımdan koparıdılar. Ama tarihsel süreç, ortaya koydu ki, mahkûm edilen görüşler etkilerini yeniden ortaya koyabiliyor ve yeni biçimler içersinde bir tarihsel dönemi karakterize edebiliyorlar. Ekonomik gelişmenin sosyalizmin başlıca görevi olduğu ve ona ait üstyapının da onunla birlikte şekilleneceği görüşü sosyalizm saflarında egemen görüş oldu.(15)

Bir başka yazıdan anlıyoruz ki, bu "Marksizm yorumu" II. Enternasyonal'den sonra üçüncüsünün de hakkından geliyor (Dördüncüsü zaten "III. Enternasyonal'in mezarının yanında biten bir dikenden başka birşey" değil). Üstelik bütün "sosyalist ülkeler" de bu "anlayış" nedeniyle birbiri ardı sıra çöküyorlar:

> Üçüncü Enternasyonal, içersine sürüklendiği ekonomizm sonucu yapı olarak yokoluşa sürüklenirken, ekonomizm daha da güç kazandı(...) ikinci paylaşım savaşının sonunda ortaya çıkan yeni sosyalist ülkelerde de aynı yapılar oluşturuldu ve ekonomizm zaferini sistem olarak taçlandırdı(...) DDR, Çekoslavakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya altüst oluyor(...) Ekonomizm sonuna kadar geliştirmiş olduğu çelişkilerinin sonucunda yıkımını(...) iradesi dışında hazırladı.(16)

Ve tabii ki Stalin gibi Trotskiy de nasibini alıyor bu "ekonomizm" anlayışından:

> Evet ekonomist kavrayışı içersinde *Troçki* için de kırlardaki kulaklar temizlenip, köylüler kollektifleştirme sayesinde işçi haline getirildikten sonra sınıflar ortadan kaldırılmış olacaktı. *Troçki*'nin teorisyenliği, *Stalin*'in pratikçiliği içersinde köylüler zorla da olsa işçi oldular.(...) Sosyalist ekonominin kuruluşu sırasında her iki tarafın savunduklarının da aynı sonuçlara ulaşacağı konusunda değişik dönemlere ilişkin yeteri kadar politik önerme yapılmıştır. İkisinin oto-

> matik sonucu devletin güçlendirilmesi ve toplumun üzerinde yeniden yükselmenin zorunlu kabul edilmesidir.(17)

"Lenin'in mücadelesi"ni bir tür anlaşılmamışlık parantezine aldıktan sonra, yirminci yüzyıl boyunca Marksist hareket içinde yaşanan bütün yol ayrımlarını, teorik/programatik ve örgütsel ayrışmaları iptal eden, işçi hareketinin bütün yenilgi ve başarısızlıklarını bir çırpıda açıklayan, ama kendisi ne teorik olarak ne de teori tarihindeki yeri açısından bir türlü açıklanmayan her yerde hazır ve nâzır bir "ekonomist anlayış" kavramına sığınarak, yeni bir "sosyalizm anlayışı" oluşturmaya girişmek: "Proletarya Sosyalistleri"nin seksen sonrasındaki "yeni" yaklaşımlarının teorik arkaplanı bundan ibaret. Üzücü olan, Ekin Taciser'in kendisinin de yolun başındaki içten uyarısını unutup bu teraneye kapılmış olması.

Stalinizmin damgasını taşıyan bir tarihsel dönemin üzerinden "Marksizmin ekonomist yorumu" trampleniyle bir çırpıda atlamak, *Kurtuluş* için yeni olabilir, ama Türkiye sosyalist hareketi için hiç de yeni sayılmasa gerek. *Yeni Öncü/Kurtuluş* yazarlarından önce 80'li yılların başından itibaren Devrimci Yol hareketinin gözde teorisyenleri denediler bu ideolojik saltoyu. Örneğin 19881/1982 yıllarında Taner Akçam, hem hareketinin kendisi hakkındaki imgesini yeniden anlamlandıracak hem de "yeni bir sosyalizm anlayışı" sunacak tılsımlı bir güç görür gibi olmuştu "ekonomizm" kavramında:

> Türkiye Devrimci Hareketi bir kopuşu gerçekleştirmek zorundadır: Marksizmin ekonomist ve dogmatik yorumuna denk düşen ve bugün kendisini özellikle varolan sosyalist ülkelerde somutlayan geleneksel anlayıştan *tüm düzeylerde* bir kopuş olmalıdır bu. Gerek THKP-C'nin gerekse Hareketimizin tarihsel önem ve anlamı, ülkemizde de gelenekleşmiş(...) Devrimci Marksizme ters düşen bu sosyalizm anlayışında kendisini somutlayan Marksizmin doğmatik-ekonomist yorumuna karşı yürüttükleri ideolojik, politik mücadelede aranmalıdır. (...) Lenin'in mücadelesinden büyük darbeler yiyen, Marksizmin ekonomist yorumu, Ekim Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşası mücadelesinde ve bu mücadelenin çeşitli sorunlarının çözülmesi sürecinde *yeniden* ortaya çıktı ve giderek uluslararası harekete ve Marksizmin tüm alanlarına egemen oldu.(...) Geçmişte yapmada eksik kaldığımız bir şeyi bu dönem yapmalıyız. Bilimi felsefesi ve devrimci eylemiyle bir bütün olan Marksizmin yaşamın tüm alanlarına ilişkin sorunlarını yeniden ele alan ve onun doğmatik-ekonomist yorumundan kopuşu sağlayan bütünlüklü bir bakış açısına ulaşılmalıdır. Bu çerçevede *nasıl bir sosyalizm* için mücadele ettiğimiz(...) açığa çıkarılmalıdır. (Vurgular aslında).(18)

Seksenli yılların sonlarına doğru bu tılsımlı kavramı Taner Akçam'ın bıraktığı yerden İrfan Yavru devraldı. Bu kez Devrimci Yol hareketini, "Yeni Toplumsal Hareketler"in sunduğu muğlak "sosyalizm anlayış"larının eklektik öğeleriyle yeniden anlamlandırmak üzere...

Tesadüf değil bunlar. Türkiye sosyalist hareketinin geçmişte herhangi bir "varolan sosyalist ülke"ye angaje olmamış militan gruplarına, *içine doğdukları* Stalinist ideolojiyi, adını bile anmaksızın bir çırpıda "aşma"

imkanı sunan bir söylemdir bu; Stalinizmle cepheden bir hesaplaşmanın, bu hareketlerin imgesel sürekliliklerinde yol açabileceği şizoid yarılma tehlikesini, hayali bir "ekonomizm anlayışı" aracılığıyla projektif biçimde teoride bir yarık açarak atlatmayı mümkün kılar gibi görünen bir yöntem.

Türkiye solunda bu "yeni" bakış açısının tarihi 1970'li yılların ortalarına dek uzanır. Arada geçen yılların getirdiği, kimi siyasal vurgu farklılıklarına yol açan olgusal gelişmeler bir yana bırakılırsa, bu söylemin bütün teorik cephaneliğini ve temalarını 1970'li yılların ikinci yarısında özellikle Ömer Laçiner ve Murat Belge'nin *Birikim* dergisinde yayınlanmış yazılarında bulmak mümkündür.

* * *

Aybar'ın, 1960'lı yılların TİP deneyimini teorileştirmek üzere oluşturduğu, eklektik, millici anti-Stalinizmini bir yana bırakırsak, Türkiye'de yetmişli yılların ikinci yarısında Stalinizmi hedef alan iki eleştiri/hesaplaşma tarzı ortaya çıktı. Seksenli yıllar boyunca Stalinizmle hesaplaşma gerekliliğini duyan kişi çevre ya da gruplar bunlardan ya birinin ya ötekinin teorik ve yöntemsel donanımına yerleştiler, ya da bu iki tarzdan çeşitli oranlarda bileşimler oluşturmayı denediler.

Bunlardan ilkini "tarihsel eleştiri tarzı" olarak nitelemek mümkün. Stalinizmi, ortaya çıktığı ulusal ve uluslararası sınıf mücadelelerinin tarihsel evrimi içinde çözümleyen; Stalinizme karşı farklı dönemlerde verilmiş devrimci Marksist mücadelelerin teorik/programatik ve örgütsel birikimine sahip çıkan, yani uluslararası Stalinist hareket karşısında kendini *tarihsel bir alternatif* olarak yerleştirmeyi öngören bir eleştiri tarzıdır bu. Örneğin III. Enternasyonal'i soyut bir "Marksizm anlayışı" temelinde "eleştirmek" yerine, geçirdiği tarihsel dönüşümü irdelemeyi; Lenin ve Trotskiy'in etkin olduğu dönemindeki çizgisiyle sonrası arasındaki programatik farklılığı belirlemeyi; Alman Faşizmi karşısında izlediği "ültra sol" politikalarla, İspanya iç savaşı sırasındaki "Halk Cephesi" taktiklerinin ardında yatan uluslararası hesapları ortaya koymayı ve alternatif mücadele deneylerini eleştirel biçimde özümlemeyi önemseyen bir tavır almıştır.

Yetmişli yılların ikinci yarısında Türkiye'de bu eleştiri tarzının, bu geleneğin tohumlarını Trotskitsler attı ilk olarak. Seksenli yıllarda başka devrimci Marksist akımlar da, kuşkusuz oldukça farklı tarihsel çözümlemelere dayanarak, bu tavır alışın farklı örneklerini sundular, sunmaktalar. Ama yetmişli yıllarda, kendi içindeki ayrışmaları Stalinizmin ideolojik donanımı çerçevesinde belirlemeye çalışan Türkiye sosyalist hareketi nezdinde etkileyicilik bakımından pek şansı yoktu bu eleştiri tarzının. Çünkü Trostkist akım, doğal olarak Türkiye sol hareketine yeni bir teorik bakış açısı sunmanın ötesinde, Türkiye'deki sınıf mücadelesi içinde, enternasyonalist bir bakış açısıyla *yer almayı* amaçlıyordu. Bu ise, Stalinist ideolojinin damgasını taşıyan Türkiye sosyalist hareketinin *tümü* karşısında bir *meydan okuma* anlamı taşıyordu.

Ama etkileyicilik bakımından "şanssızlığının" asıl nedeni şu ki, Trotskistler Türkiye sosyalist hareketi içinde yer almadan çok önce bu hareketin ortak imgeleminde "Trotskizm"in hazır bir *yeri* vardı. Hiç değilse otuzlu yıllardan beri Türkiye'de sosyalist hareket sağında solunda "Trots-

kizm"i aradı. İşin tuhafı, zaman zaman buldu da: Yetmişli yılların sonlarına gelinceye dek "Trotskist"likle suçlanıp hareketlerinden tasfiye edilenlerin hiç değilse onda biri bu gelenekle uzaktan yakından ilişkili olsaydı herhalde Trotskizm Türkiye solunun TKP'den sonraki en eski akımı olurdu. Nasıl bir şeydi bu "Trotskizm"? Divan şiirinin imge kalıpları gibi, gerçeklikte değil, Stalinist mitolojide yer alan, üstelik bütün mitolojilerin bütün kötücül varlıkları gibi istediğinde olmadık kılıklara bürünebilen bir hayal-varlıktı; *SBKP(B) Kısa Tarihi*'nde, Sovyet Bilimler Akademesi'nin Lenin'in kitaplarının şurasına burasına serpiştirdiği "açıklayıcı notlar"da yaşayan, çeşitli "Marksizm-Leninizm Enstitüleri"nin bunlara ve birbirlerine gönderme yaparak günün gerekliliklerine göre yeniledikleri, kısaca *literatür laboratuvarlarında* türetilmiş yarı şeytansı bir imgesel yaratıktı. Emperyalist ya da faşist gizli merkezlerle karanlık ilişkileri olduğuna inanılırdı.

Yetmişli yıllar boyunca Trotskist akımın meramını anlatabilmek için sürekli olarak boğuşmak zorunda kaldığı bu hayal-varlık, seksenli yıllarda sessizce buharlaşıverdi. Bugün, bu tür hayal-varlıkları yaşatarak yaşamaya çalışan bir kaç yarı meczup "Doktorcu" ya da Maocu tarikat dışında kimse hatırlamak bile istemiyor onu. Geçmişte hareketlerinden olmadık ekipleri "I. Troçkist Tasfiyeciler", "II. Troçkist Tasfiyeciler" türünden yaftalarla ihraç edenler, elle tutulur bir muhasebe geçirmeksizin Trotskiy'i "değerli muhalif" gibi sıfatlarla anabiliyorlar. Stalinizme sahip çıkanlar bile, Stalinizmi, mitolojisi karşısında mesafe alarak, hatta kimi durumda bunu açık açık reddederek *gerekçelendirmek* gibi alışık olmadıkları bir durumla karşı karşıyalar.

Ne var ki, eski "Trotskizm" heyulâsının devrimci Marksist konumlara ulaşan çevrelerde bile belli bir tortu bıraktığını söylemek gerek. Boğuşmak daha zor bununla. Çünkü teori düzeyinde değil "sezgi" düzeyinde, "sağduyu"nun temkinli fısıltısında yer alıyor: "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" türü "kanaat"lerde...

Neyse, Stalinizmle öteki "hesaplaşma" tarzına, ateşsiz ve dumansız ağır yanmaya geçelim artık: Marksist eleştirinin *Birikim*'deki oksitlenmesine. Bu "hesaplaşma" tarzını, yukarıda da belirttim, yetmişli yılların ikinci yarısında *Birikim* dergisi yazarları, özellikle de Ömer Laçiner ve Murat Belge geliştirdiler. ("Eski" *Birikim*'den söz ediyorum kuşkusuz. Artık Kaf Dağı'nın zirvesinden Marksizm ötesi "yeni sosyalizm anlayışları"nı gören eski Marksistlerin sıra sıra dizildikleri, aynı mesihyen edalı, aynı formatlı ve aynı adlı *Yığışım*'dan değil). Yayın yaşamının başlarında "Stalinizm" sözcüğünü bile kullanmayan, üstelik ilk yılını geride bıraktığı zaman bile "Stalin'i devrimciler listesinden atma"ya(21) karşı çıkan *Birikim* yazarları, zaman içinde bir yandan Althusser'in ve Althusserci okulun kimi kaynaklarını Türkçe'ye kazandırırken, diğer yandan büyük ölçüde bu teorik söyleme yaslanarak yarattıkları "Marksizmin ekonomist yorumu" hayaletiyle didişerek patırtısız gürültüsüz bir biçimde anti-Stalinist oluverdiler. "Althusser devrimi"nin sunduğu, tarihsel sicili silinmiş kavramsal patikalardan, hızla soyut bir teorik söylemin zirvesine yükseldiler. "Lenin'in düşüncesi" ile kurulan ve *hermönetikten* (yorum bil-

gisi) çok telepatiyi andıran bir "açımlama" ilişkisi aracılığıyla teoride, varolan gelenekleri aşan, tarih ötesi bir "Leninizm" koridoru açılabileceği zehabını yaratan bir yükseklikti bu.

Bu zehabın dönüp beslediği "ekonomizm" kavramı ilk sınavını, o dönemde tüm dünya sosyalist hareketinde ciddi bir kamplaşmaya yol açan Çin-Sovyet kutuplaşmasının "sahte"liğini göstererek geçti: "Ekonomist anlayış", her iki toplumsal rejimin de ortak özelliği, ortak "sosyalizm anlayışı" olarak sunuldu. Daha sonra yüzyılın başındaki Revizyonizm ile "ortodoks" Marksizm, İkinci Enternasyonal ile Üçüncü Enternasyonal, Stalinizm ile Trotskizm, "aynı ekonomist anlayış"ın farklı kutupları olarak tanımlanır oldular.(19) Böylece "teori", geçmişte eşine rastlanmadık bir politik misyon üstlendi: "Marksizmin ekonomist yorumu"na alternatif "yeni" bir "sosyalizm anlayışı" geliştirmek üzere, Marx'a Engels'e ve özellikle Lenin'e "dönmek".

İtiraf etmeli, yetmişli yıllarda değilse bile seksenlerde Stalinizmi "aşma"da "hegemonik" tarz bu oldu. Birincisinin Türkiye sosyalist hareketi nezdindeki iticiliğinin yanı sıra iki neden daha sayılabilir bu başarıyı açıklamak için. İlk neden, "teorik hesaplaşmayı", varolan geleneklerin mücadele içinde oluşturduğu tarihsel yolları sıkıcı bir tarih incelemesi ile tersinden katetmeyi bir yana bırakarak, bir tür "sıfır noktası"ndan, Engels ve Lenin'in metinlerindeki kavramsal ve yöntemsel belirlemelerden başlatmayı öngörmesi olarak tanımlanabilir. İkincisi ve daha önemlisi, kendi teorik/programatik farklılıklarını ortaya koymayı, yani Türkiye sosyalist hareketi içinde bir *taraf*, politik ve örgütsel bir *odak* olmayı değil, tersine bu hareketin Çin ve Sovyet yanlısı gruplarının dışında kalan militan kesimlerine, özellikle de *Devrimci Yol* ve *Kurtuluş* gibi THKP-C kökenli hareketlere *içerden* hitap etmeyi amaçlamış olmasıdır. Başka bir deyişle, bu hareketlere, Çin ve Sovyet yanlısı gruplar karşısındaki farklılıklarını, hem Stalinist ideolojinin dışına çıkıp hem de "kendisi olarak kalma"larını mümkün kılacak, yani kendilerini yeniden anlamlandıracak bir söylem sunması, farklılıklarını "yeni bir sosyalizm anlayışı"nın temellendirmelerini sağlayacakmış gibi görünen bir teorik donanım sunmayı vaadetmiş olmasıdır.

* * *

19. yüzyıl romantik edebiyatında, özellikle de serüven romanlarında madalyonların özel bir işlevi vardır. Öykünün kahramanları arasındaki, romanın sonuna dek muammalı biçimde süren, nedense hep de ensest'in eşiğine kadar gelen ilişkiler romanın sonuna doğru bir aile madalyonunun bulunmasıyla birden bire aydınlanıverir. Örneğin umutsuz bir aşkın esiri olan genç roman kahramanı, tam zamanında bulunuveren bir madalyon sayesinde "asıl kimliğini", "gerçek ailesini" öğrenir. Ve tabii mutlu sona kavuşur böylece.

Oysa bir yüzünde Stalin'in diğerinde Trotskiy'in simalarının yer aldığı "ekonomizm madalyonu" sayesinde Lenin'in "asıl varisi" olmak bugüne kadar kimseye nasip olmadı. Bu madalyonla yola çıkan Laçiner, artık "yeni bir sosyalizm anlayışı"nı Colletti'nin eski bir kitabının başlığını tersinden katedip Lenin'den Rousseau'ya doğru "ilerleyerek" bir "insan

doğası"nda, yeni bir "sosyalist ahlak"ta temellendirmeye çalışıyor. Belge ise Althusser'in gönderdiği sürgünden burjuvalaşarak dönen "sivil toplum" kavramı marifetiyle yeni bir "hegemonya" çabası içinde. Ama yanlış anlaşılmasın, artık sosyalistleri "sivil toplum" içinde hegemonya oluşturmaya, şu eski Avro-Komünist düşe değil, tersine "sivil toplum"un hegemonyasını kabul etmeye çağırıyor. Akçam, "kendisini özellikle varolan sosyalist ülkelerde somutlayan", "Marksizmin ekonomist-dogmatik yorumundan" "tüm düzeylerde kopuş"a adamıştı kendini. İşte ulaştığı yer: "Marksizmden bir sapma yoktur. Sovyet ve Çin deneyleri Marx'ın söylediklerine uygundur."(20) Gene de artık bir "profesyonel açımlayıcı" olarak Akçam kendine yeni bir uğraş bulmuş gibi: "Bir başka Marx da vardır. Bugüne kadar geliştirilmemiş, derinleştirilmemiş taraflarıdır bunlar. İnsan-toplum-doğa diyalektiğinden soruna yaklaşıp, fabrika sistemini reddeden, Batı tekniğini reddeden Marx derinleştirilmelidir".(21) Ne demeli? Kolay gelsin!

Ama Sayın'ın hiç şansı yok. Çünkü o hiçbir tılsımlı kavramın veremeyeceği bir şeyi istiyor: Hızla değişen dünyada eski *Kurtuluş*'un yitik imgesini...

* * *

Lenin'in, hiç değilse 60'lı yıllarda Mao'nun, kimi Althusser taraftarlarına Gramsci'nin "düşüncesini" açımlayarak hayali bir "sapma" ile karşıtlık halinde yeni bir Marksist kimlik, yeni bir sosyalist strateji oluşturmak: Yalnızca Avrupa'da değil, Güney Amerika'da da heyecanlı taraftarlar bulan bu Althusserci düş, yetmişli yılların bitiminde, trajik kayıpların da eşliğinde paramparça oldu. Ardında ise ezoterik bir nihilizm, Anderson'ın güzel deyişiyle "öznesiz (öznеyi reddeden) bir özneciliк", sinik bir liberalizm bıraktı. Kimileri bir anda Lenin'in Taylorizme yönelik övgülerini ya da "elektriklendirme artı sovyet iktidarı eşittir sosyalizm" türünden basitleştirilmiş formüllerini "keşfedip" Lenin'i de "ekonomizm" "sapması" içinde görür oldular. Trotskizm/Stalinizm madalyonunun mucidi Bettelheim, "Tarihselci", "Hümanist" Korsch'un anti-Leninist Pannekoek'in ardından Ekim Devrimi'ni bir "burjuva devrimi" olarak tanımlama noktasına ulaştı. Kimileri ise, sorunların silme yığıldığı bir teorik alanda, her sorunun altından da "ekonomizm" çıktığına göre, Poulantzas gibi yöntemsel belirlemelerin içinde boğulmaktansa çok daha "ekonomik" bir yöntem buldular: Taner Akçam gibi, üzerine bastıkları zeminden şüphelenir oldular.

Bugün Marksist teorik birikim için Althusser, hayali sapmalarla mücadele ederek gerekçelendirdiği teorik yeniden kurma denemelerinden çok, gerçekten övgüye lâyık yanlarıyla yer alıyor: Örneğin, kartezyen bilinç geleneğinin Marksist eleştirisi ile Freud-Lacan çizgisinin bilinçdışı kavramını ilişkilendirmeyi mümkün kılan epistemolojik katkılarıyla. Althusserci okulun ürünü olan "ekonomizm" kavramı ise, Yeni Solcuların, "Yeni Toplumsal Hareketler"in anti-Marksist teorisyenlerinin elinde Marksizme karşı bir silaha dönüşmüş durumda.

Türkiye'de ise, ilerleyen yaşına rağmen cazibesini koruyan Marksizmle tanışmak isteyen genç aydınların karşısına, peşini bir an bile bırakmayan heyûla gibi belalısı -"ekonomist yorumu"- çıkıyor önce. Marksizmi fethetmek istiyorlarsa önce bu belalıyı alt etmeleri bekleniyor onlardan.

Ama bu zaten imkansız. Çünkü altetmek için önce tutmak, tespit etmek gerek. Oysa tam II. Enternasyonal'de tespit edilmişken bir anda üçüncüsüne, oradan Stalinizme, derken Trotskizme sıçrayıveriyorlar. Rosa'nın kriz teorisinde suç üstü yakalanacakken *Kapital*'in birinci bölümünden göz kırpıyor. Bu kovalamacadan bir süre sonra bıkanlar tıpkı kimi öncelleri gibi Marksizmi belalısıyla başgöz edip çıkıyorlar işin içinden.

Artık Marksist literatürde Althusserci okul dışında her taşın altından çıkan bir "ekonomizm" kavramı olmadığını, Lenin'in yüzyılın başlarında Rusya'da bu adla anılan gruplar haricinde "ekonomizm" kavramını (genç yalnızca Rus sosyalist hareketiyle sınırlı olarak) ancak bir analoji ögesi olarak kullandığını, örnekse bir kez bile olsun "II. Enternasyonal ekonomizmi" gibi bir terime başvurmadığını açık açık söylemenin zamanı geldi de geçti bile. Marksist teorisyenler arasında Althusser'e gelinceye değin bu kavramı genel ve soyut biçimde yalnızca Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde bulmak mümkündür. (22) Bunun bir nedeni İtalyan sosyalist hareketinde "ekonomizm" terimini pozitif biçimde, yani kendi yaklaşımlarını tanımlamak için kullanan yazarların yer alması olsa gerek. Ama bunun da ötesinde, düşüncelerini dünyadan ve kitaplardan teorik bir biçimde dağınık notlar halinde talemc almak zorunda kalan Gramsci'nin birbirlerinden farklı dönemlerde ortaya çıkan olgular ya da farklı teorik bağlamlar arasında spekülatif *zihinsel bağlantılar* kurmaya eğilimli olduğu biliniyor. *Defterler*'de sivil toplum tanımının uğradığı anlam kaymalarından da izlenebilir bu eğilim.

Althusserci okulun yaptığı, Gramsci'nin bu spekülatif zihinsel geçişlerini teorileştirip Marksist hareketin tarihinde gizli gizli baş rol oynayan bir "sapma" olarak sunmuş olmasıdır. Bu okulun sapmalar konusundaki teorik yaklaşımının en kabul edilmez yanı, "ekonomizm" adı verilen "sapma"ları toplumsal sınıf ve sınıf kesimleri arasındaki mücadelelerin somut evriminden koparırarak "bir anlayış" sorununa indirgemiş olması değildir yalnızca. Asıl sorun bu "anlayış"ları uluslararası işçi hareketinin tarihsel evriminin açıklayıcı ilkesi olarak sunmasıdır. Bu tutum en hafif deyişle Teorisizm olarak nitelenebilir.

Goethe'den beri bilinir: Teorisizm hat safhada renk körlüğüdür. Teori hayat ağaçlarının binbir yeşilini grinin sınırlı tonları içinde ayırt etmeye çalışmaksa, teorisizm bütün bu ton farklılıklarını boz bulanık bir lekeye dönüştürme eğilimidir.

* * *

Bu yazının ikinci bölümünde Althusserci okulun söyleminde yer alan ve Türkiye solunda kolayca taraftar bulan "ekonomist sapma" teriminin, her biri farklı teorik sorunsallar içinde ele alınması gereken farklı teorik-politik sorunları zorlama biçimde homojenleştirdiğini göstermeye çalışacağım.

Son olarak kurgusal "ekonomizm" "kavramı"nı deşifre ederek teorik planda Marksizmin hiç bir sorunu olmadığını iddia etmek gibi bir amacım olmadığını söylemeliyim. Tersine, teorik planda gerçek sorunlarla yüzleşmenin önce hayali "sapma"lardan kurtulmaktan geçtiğini düşünüyorum.

Dipnotlar

1. *Lire Le Capital*, 1.cilt, Maspero, 1971, s.88-89.
2. Aynı yerde, s.10.
3. *Pour Marx*, Maspero, 1977, s.40-41. Aslında bu yıllarda Althusser, *1844 Elyazmaları* dışında, "genç Marx"ın Hegelci değil, önce Kant-Fichte, sonra da Feuerbach etkisinde olduğunu söyler. Aynı yerde s.230-231.
4. *John Lewis'e Cevap*, V. yayınları, 1987, s.33.
5. *Pour Marx*, s.204-205.
6. *John Lewis'e Cevap* s.61-63, *Lire Le Capital* 1.cilt s.177.
7. *Lire le Capital* 1. cilt s.151-177.
8. *Les Luttes de Classes en URSS*, Maspero/Seull, 1974, önsöz. Bu bölüm Alpaslan Işıklı'nın çevirisiyle *Birikim* dergisinin Ağustos-Eylül 1977 sayısında yayımlandı.
9. "John Lewis'e Cevap" Üstüne, *John Lewis'e Cevap* içinde s.IX.
10. *Au-dela du structuralisme*, Editions Anthropos, 1971, s.316.
11. *Lenin ve Felsefe*, İletişim Yayınları, 1989, s.76-77-73.
12. *John Lewis'e Cevap*, s.68.
13. "Marksizmin Bunalımı", *Devrim Sonrası Toplumlarda İktidar ve Muhalefet*; Metis Yayınları, 1984 içinde, s.243-257.
14. Ekin Taciser, "Sosyalizm Bilimin Özgür Gelişiminin Güvencesidir", *Yeni Öncü*, sayı 5, s.41-42.
15. Tekin Yılmaz, "Sosyalizm Örgütlenme Özgürlüğüne Karşı mı?" *Yeni Öncü*, sayı 4, s.33-34.
16. Mahir Sayın-İsmail Ayçiçek, "Yüzyılın Son On Yılında Dünya", *Yeni Öncü*, sayı 23, s.8-9.
17. Mahir Sayın, "Sosyalist Demokrasi ve Nasıl Yapmalı", *Yeni Öncü*, sayı 23, s.43-44.
18. Taner Akçam, "Türkiye Devrim Hareketi ve Marksizmin Ekonomik Doğmatik Yorumundan Kopuş", *Sosyalist Birlik*, sayı 6, Eylül 1989, s.31-35.
19. Bugün, besbelli ki, artık yazarlarının bile dönüp bakmadığı "Eski" *Birikim*'deki "ekonomizm" teorisine ilişkin makalelerle polemik yapmak gibi bir amacım yok. Sözkonusu yazılarda dile getirilmiş görüşlerin kötü kopyaları sağda solda hâlâ yer almasaydı, yıllar sonra dönüp bu makalelere bakmak, aklımdan bile geçmezdi. Gene de, eski *Birikim*'deki yazıların *Yeni Öncü*'deki örneklerle kıyaslandığında, bütün eklektik yönlerine rağmen daha derinlikli fikirler barındırmış olduklarını söylemeliyim. *Birikim*'in eski yayın döneminde, "ekonomizm" kavramının kullanılışı bir çok makaleye yayıldığından, bütün bunları anmak yerine, Aralık 1975 tarihli "Çin-Sovyet Çatışması" özel sayısıyla, Ağustos-Eylül 1977 tarihli, 30-31. sayıya ("Stalinizm Özel sayısı") bakılabilir.
20. Taner Akçam, "Marksist Devrim Teorisi ve Sosyalizm", *Birikim*, Temmuz 1989, sayı 3, s.27-28.
21. Aynı yerde s.28.
22. Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Belge Yayınları, 1986, s.246-257.

Türkiye Tarihi Üzerine Bir Tartışma

Fikret Başkaya, **Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma, Paradigmanın İflası (Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş),** *Doz Yayınları, İstanbul, 1991 ve Sungur Savran,* **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, Cilt 1 (1919-1980),** *Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992.*

SAMİ SARI

Toplumların ve ülkelerin tarihinde meydana gelen siyasal, toplumsal, iktisadi vb. altüst oluşlar, sonrasında bir tartışma konusu da oluyor. Verili bir dönem ve olaylar üzerine yapılan tartışmalar, ister istemez o ülkenin tarihinin yeniden gözden geçirilmesini de beraberinde getiriyor. Bu doğal, çünkü her ciddi dönüm noktasında yaşanılan altüst oluşların ve yolaçtığı sonuçların kökleri, o toplumun veya ülkenin tarihinin derinliklerindedir. Türkiye tarihi üzerine yoğun tartışmalar da, Milli Mücadele ve cumhuriyetin kuruluşu, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül vb. önemli altüst oluşları izleyen yıllarda yapıldı. 1980'li yıllarda da, 12 Eylül'ün öncesinde ve sonrasında yaşanılan altüst oluşlar ve bunların yarattığı sonuçlar ve bu bağlamda da Türkiye tarihi üzerine yoğun bir tartışma yaşandı. 1980'li yıllardaki tartışmalarda Türk solu, bakışaçısı, değerlendirme ve vardığı sonuçlar bakımından esas olarak iki kampa bölündü: 1930'lardan 1980'lere gelinceye kadar, Türkiye tarihine ilişkin değerlendirme ve vardıkları sonuçlar ve en önemlisi de bakışaçısı itibarıyla ezici bir çoğunluğu sol Kemalizme yaslanırken, 1980'li yıllarda da sol liberalizme, bir başka adıyla sivil toplumculuğa yaslanmaya başladı. Kuşkusuz, bu iki ana kampın dışında kalanlar da oldu.

Devrimci Marksistlere gelince: Türk Solu'nun bu kesiminin tümü, Türkiye tarihine ilişkin değerlendirme ve görüşleri bakımından sol Kemalizmden kendisini ayırabildi; ama bir bölümü, sivil toplumcu görüşlerden kendisini ayıramadı. İşte Fikret Başkaya'nın kitabı bunun, en son ve en iyi örneğidir. Başkaya' nın Türkiye tarihinin önemli dönüm noktalarına (Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş, Milli Mücadele, Cumhuriyet dönemi, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül) ilişkin değerlendirmeleri, farklı biçim ve tonlarda sivil toplumcu görüşlere yaslanıyor. Türkiye'nin son 150 yıllık tarihini sınıflardan ve bunların değişimi ve çatışmasından bağımsız olarak merkezi devlet bürokrasisinin ve onun "yapay resmi ideolojisi"nin belirleyiciliği ile açıklıyor. Cemil Meriç ve İdris Küçükömer'i izleyerek, Osmanlı'yı çöküşe götürenin bürokrasi ve onun "yapay" ideolojisi olduğunu savunuyor. (1) Türkiye'nin son 150 yılda "sağlıklı bir kalkınma" yoluna girebilmesinin "önündeki en büyük engel"in bürokrasi ve onun "yapay" ideolojisi olduğunu söylüyor. (2) Bazı doğru değerlendirmeler de var, ama bunlar, kitaba hakim olan sivil toplumcu görüşlerin gölgesi altında kalıyor. Buna karşılık, Sungur Savran'ın kitabı, sol Kemalizmle olduğu kadar sivil toplumcu görüşlerle de ciddi bir hesaplaşma yönündeki ilk denemedir. Kuşkusuz eksiksiz ve kusursuz bir deneme değil. Örneğin, yazar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, Cumhuriyet dönemindeki sanayileşme ve hakim sınıfların yeniden yapılanması, vb. konuları tartışırken, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki Türkiye ile 18. ve 19. yüzyılın Avrupa ülkeleri arasındaki benzerlikleri abartıyor. Yine, çok partili yapıya geçiş ve 27 Mayıs'a ilişkin değerlendirmelerinde siyasetin ekonomiden, rejimin ve partilerin sınıflardan varolan özerkliğini mutlaklaştıran görüşleri eleştirirken, çubuğu ters yönde fazla büküyor, vs. Bu yazıda Başkaya ile Savran'ın kitaplarının birlikte bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağım. Çünkü her ikisi de, hemen hemen aynı konuları tartışıyor. Ayrıca Savran'ın sivil toplumcu değerlendirme ve görüşlerle yaptığı tartışma, birçok noktada, dolaylı biçimde de olsa Başkaya'nın görüşleriyle de bir tartışmadır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'e bıraktığı miras

Başkaya, Osmanlı'nın toplumsal ve iktisadi yapısına ilişkin değerlendirmelerinde çok belirgin çizgilerle ATÜT'çüler'e (Osmanlı toplumunun üretim tarzının, Asya Tipi Üretim Tarzı olduğunu savunan görüs) yaslanıyor ve Cumhuriyet'in kuruluşu da dahil, bütün bir Cumhuriyet dönemini ATÜT'çü görüşler üzerine temellendiriyor. Savran ise, ATÜT diyen görüşten de, Merkezi feodalizm diyenden de kendisini ayırıyor. Ama Osmanlı'nın toplumsal ve iktisadi yapısına ilişkin bütünsel bir değerlendirme yapmayıp, kimi veçhelerini tartışmakla yetiniyor. Bu da, Osmanlı'dan TC'ye geçişe ilişkin bazı hatalı değerlendirmeler yapmasına neden oluyor. Konuyu biraz açalım.

1960'larda, Türk Solu'nun Türkiye tarihi üzerine yaptığı tartışmaların önemli bir konusu da, Osmanlı toplumunun yapısı idi. Bu konudaki tartışmalarda, Türk Solu'nun önemli bir bölümü, Stalinizmin bütün in-

sanlığın zorunlu olarak geçtiği varsayılan "beş evrensel aşama" (ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist) biçimindeki mekanik görüşüne yaslanarak, Osmanlı toplumunun bir tür feodal toplum olduğunu savundu. Bu görüşe karşı çıkanlar ise, Marx'ın antik Doğu toplumlarına ilişkin Avrupa merkezci tarih görüşünü sorgulamaya dönük kimi gözlem ve yorumlama denemelerine yaslanarak antik Doğu toplumları için evrensel bir şema haline getirilen Asya Tipi Üretim Tarzını, Osmanlı toplumu için de savundular. İlginçtir, bu tartışmalarda Osmanlı'yı bir tür feodal toplum olarak nitelendirenler Türkiye tarihine ilişkin değerlendirmelerinde sol Kemalizme, ATÜT olarak nitelendirenler ise sivil toplumcu görüşe yaslandılar. Osmanlı'ya ilişkin ATÜT ve feodalizm değerlerdirmelerinden farklı, özgün ve bütünsel bir değerlendirme çabasını sadece Dr. Hikmet Kıvılcımlı gösterdi. Kıvılcımlı, *Tarih Tezi* adıyla bilinen çalışmasında Doğu toplumlarına ve Osmanlı'ya ilişkin Avrupa merkezci görüşlerin ciddi bir eleştirisini yaptı ve bu toplumların ortak çizgilerinin ve farklılıklarının neler olduğu ve bunların nedenleri konusunda bazı önemli doğru sonuçlara vardı. Kıvılcımlı, bu toplumların, birini diğerinden ayıran özgünlüklerin nedeninin, tarih-öncesinden uygarlığa farklı aşamalardan geçmiş olmalarında yattığını savunur. Yine, tarımsal üretime dayanan bu uygarlıkların gerileme ve çöküşlerinin temelinde "tefeci-bezirgan sermaye" olarak adlandırdığı pre-kapitalist sermayenin aşırı bir biçimde büyüyerek üretici güçleri yıkıma uğratması ve üretimde büyük bir gerilemeye yolaçmasının bulunduğunu söyler. Tefeci ve bezirgan sermayenin aşırı bir biçimde büyüyerek üretimin temeli olan toprağı ele geçirdiği dönemleri de, bu uygarlıkların "ortaçağları" olarak nitelendirir. Yine, tefeci-bezirgan sermayenin yıkıcı sonuçlarına karşı bir dizi isyanların gerçekleşmesine rağmen, insanlığın gelişmesinin önündeki bu çürümüş pre-kapitalist uygarlıkları yıkanların göçebe kavimler olduğu ve dolayısıyla, göçebe kavimlerin, bu eylemleri ile insanlığın ilerlemesinde ilerici bir rol oynadığı sonucuna varır; göçebe kavimlerin bu eylemlerini de, "tarihsel devrimler" olarak nitelendirir. Kıvılcımlı'ya göre, 7 bin yıllık antik Doğu tarihinde sosyal devrimler (yani sosyal sınıfların kollektif eylemi ile verili üst yapı kurumunun yıkılması) değil, tarihsel devrimler (yani göçebe kavimlerin kollektif eyleminin verili üstyapıyı yıkması) yaşanmıştır. Kıvılcımlı'nın *Tarih Tezi* adlı çalışmasında vardığı bu sonuçlar gözönüne alınmadan, Osmanlı'nın Cumhuriyet'e bıraktığı mirasın tam ve doğru bir değerlendirmesini yapabilmek olanaksız. (3) Şimdi tekrar Başkaya ve Savran'ın kitaplarına dönelim.

Başkaya, Osmanlı toplumunda güçlü bir burjuva sınıfının gelişme koşullarının yeteri kadar oluşamamasının nedeninin "Osmanlı'nın merkeziyetçi devlet yapısı" olduğunu iddia ediyor. Çünkü diyor, "iktidarın başkalarıyla paylaşılması Osmanlı devlet yapısının mantığına uygun düşmezdi." (4) İdris Küçükömer'i izleyerek, bürokrasinin, iktidarı başkalarıyla paylaşmama mantığının Osmanlı'nın 6 yüzyıllık tarihi boyunca, Tanzimat'tan 1908 Jön Türk Devrimi'ne ve hatta Cumhuriyet sonrasına kadar değişmeden kaldığını savunuyor. (5) Bu görüşün temel yanlışı, Osmanlı toplumunun, 6 yüzyıllık tarihinde toplumsal, siyasi ve

iktisadi bakımdan yaşadığı altüst oluş ve değişimleri görmezlikten gelmesidir. Osmanlı'nın en azından Kanuni'den sonraki 3 yüzyıllık tarihi, iktidar ve nüfuz için yerel derebeylikler ile Osmanlı sultanlığı arasında ciddi çatışmalara sahne oldu.

Orta-Asya'dan Anadolu'ya akın eden Türk kavimler henüz göçebeydiler, temel üretim faaliyetleri tarımcılık değildi; ve toprakta özel mülkiyeti tanımıyorlardı. Tam da bu nedenden dolayı, göçebe Türk kavimler, İslam ve Bizans imparatorluklarını fethederken onları çökerten tefeci-bezirgan sermayenin derebeyleştirdiği mülkiyet ilişkilerini de yıkıp, toprağı "Reaya" denen küçük çiftçilerin tasarrufuna veren bir "toprak reformunu" gerçekleştirdiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun ve yükselişinin temelinde yatan toprağın özel mülkiyet biçiminin, yani derebeyliğin yıkılması aynı zamanda, tefeci-bezirgan sermayeye de ağır bir darbe indirdi. Ancak toprakta özel mülkiyetin önkoşulu olan ve küçük üretimin gözeneklerinde kendisini tekrar ve tekrar üreten tefeci-bezirgan sermaye, Osmanlı'nın toprakta derebeyi mülkiyet ilişkisini yıkmasıyla tümüyle tasfiye olmadı ve olamazdı. İşte Osmanlı'nın ilk iki yüzyıllık altın çağı olan "dirlik düzeni"ni çökerten de, Kıvılcımlı'nın deyimiyle bu Babil artığı tefeci-bezirgan sermaye oldu. Bu nedenle, Osmanlı'nın son 3 yüzyıllık tarihi, aynı zamanda, tefeci-bezirgan sermayenin küçük üretimin gözeneklerinde yeniden gelişip palazlanarak toprağı özel mülkiyetine geçirmesinin bir tarihidir. 16. yüzyılın ortalarında patlak veren "Celali isyanları" tefeci-bezirgan sermayenin "dirlik düzeni"ni soysuzlaştırmasının yolaçtığı isyanlardı. 16. yüzyılın ortalarında, "en iyi kazanç getiren işin faizcilik olduğundan şüphe yoktur. Hakikaten bu sayede, Anadolu'da büyük sermaye sahibi `ribahurların' türediğini görürüz." (6) Sonuç olarak, daha 16. yüzyılın ortalarından başlayarak Anadolu'da toprağın mülkiyeti hukuken değil ama fiilen derebeyleşen tefeci-bezirgan sermayenin eline geçti. Bundan ötürü de, Osmanlı'nın son 3 yüzyılı bu yerel derebeyliklerle merkezi derebeyleri olan Osmanlı sultanları arasında iktisadi, toplumsal ve siyasal nüfuz ve iktidar paylaşımı için şiddetli çatışmalarla geçti. Başka bir deyişle, Osmanlı devlet yapısının mantığına uygun düşmeyen "iktidarın başkalarıyla paylaşılmaması" daha 16.yüzyılın ikinci yarısında fiiliyatta yıkılmaya başladı. Anadolu'da güçlü bir burjuva sınıfının gelişme koşullarının yeteri kadar oluşamamasının da, Osmanlı'nın yarı-sömürgeleşmesinin ve çöküşünün de ilk ve asli nedeni tefeci -bezirgan sermayenin aşırı büyümesi ve derebeyleşmesidir. Bu gerçeği Kıvılcımlı gördü:

> Avrupa'da modern sermaye evvela sanayileşmeyi geliştirdi. Biz de ise tefeci-bezirgan sermaye derebeyleşmeyi tekrarlattı. İkisi de sermaye adını aldığı aldığı halde sermaye ile kadim sermaye (tefecibezirgan) birbirinin can düşmanıdır. Uzun medeniyetler tarihi açıkça gösteriyor: nerede tefeci-bezirgan sermaye bir ur gibi dahhameleşirse (anormal büyürse) orada modern sermaye dumurlaşır (ufalır, işlemez hale gelir). Bütün kadim medeniyetler gibi Osmanlılığın da başını yiyen tefeci-bezirgan sermayenin azgın gelişmesidir. Tersine, nerede modern

> sermaye gelişirse, orada tefecilik (faizcilik, murabahacılık) ve bezirganlık (vurgunculuk) ile kangren olmuş derebey imtiyazları yok edilir. Batı ülkelerinin modern yükselişi bu gidişten ileri geldi. Bizimle Batı arasında birinci büyük fark buradadır... (7)

Savran, "Osmanlı'nın mirası"nı tartışırken, sivil toplumcuların "ceberrut Osmanlı devlet geleneğinin yüzyıllar üzerinden değişmezliği" varsayımına karşı çıkıyor. Tefeci ve tüccar sermayesinin daha 17. yüzyılda gelişmeye başladığını ve toprakta "dirlik düzeni"nin yerini "kesim düzeni"nin (iltizam sistemi) aldığını ve "ağır ağır gelişen bir tarihsel süreç içinde, tüccar, mültezim ve bürokrattan oluşan bir üçlünün toprakta özel mülkiyeti yerleştirme bakımından ciddi adımlar atmış olduğunu" söylüyor. Bunun da, merkezkaç eğilimlerin giderek daha da yoğunlaşmasına ve devletin mali bunalımının derinleşmesine yolaçtığını belirtiyor. Ama bu tefeci-tüccar sermayesinin, Marx'ın deyimiyle "Nuhu nebiden kalma" bir sermaye olduğunu ve dolayısıyıyla dirlikci toprak düzenini yıkarken kapitalist bir gelişme sürecine yolaçması bir yana, kapitalist gelişmeyi engelleyip geciktirdiğini göremiyor. Biraz açalım.

Yazar, sivil toplumcu görüşün Osmanlı merkezi devlet bürokrasisinin yüzyıllar üzerinden değişmezliği tezine haklı olarak karşı çıkıyor ve bürokrasinin 19. yüzyılda iki metamorfoz ve bölünme yasadığına işaret ediyor. (8) Ama Osmanlı merkezi devlet bürokrasinin daha önceki yüzyıllarda da metamorfoz ve bölünmeler yaşadığını göremiyor. Oysa, daha 16. yüzyılın ortalarında ve 17. yüzyılın başında tefeci-bezirgan sermayenin gelişip palazlanması ve Osmanlı'nın Anadolu'daki memurlarının adım adım bezirganlaşmasına paralel olarak bürokrasi de bir metamorfoz ve bölünme yaşadı. Merkezkaç eğilimleri temsil eden güç, adım adım bezirganlaşan ve derebeyleşen Osmanlı'nın Anadolu'daki bu memurlarıydı. Yazar, 16. yüzyılın ortalarından ve 17. yüzyıldan başlayarak gelişip palazlanan tefeci-tüccar sermayesinin topraktaki dirlikci üretim düzenini nasıl yıktığını ve bunun Osmanlı bürokrasisi içinde ilk metamorfoz ve bölünmeye nasıl yolaçtığını göremiyor. Bunun nedeni ise, göçebe Türk kavimlerinin, fethettikleri topraklarda derebeyleşmiş özel mülkiyeti yıkarak bunun yerine geçirdikleri "dirlikçi toprak düzeni"nin muazzam tarihsel ilerici önemini görememesinden kaynaklanıyor.

Yine, Savran, Balkanlar'dan Hint Okyanusu'na, Atlas Okyanusu' ndan Basra Körfezine uzanan bir imparatorluğun adım adım inşa edilebilmiş olmasının kökeninde, Anadolu topraklarının doğal verimliliğinin, üretici güçlerin verilmiş düzeyinde, bölgeye dalga dalga göç eden göçebe kavimleri beslemek açısından yetersiz olması maddi gerçekliğinin yattığını söylüyor. (9) Bu da doğru değil.

Birincisi, Anadolu'ya at üstünde gelen ve at üstünde yaşayan bu göçebe Türklerin yerleşik düzene geçmesi uzun yıllar almış ve ağır ağır gerçekleşebilmiştir. İkincisi, Türk kavimler bu topraklara gelinceye kadar da bölgenin tarımı yerleşik nüfusun beslenmesi için yetmiyordu, Anadolu halkı açlıktan kırılıyordu. Nedeni de, palazlanan tefeci-bezirgan sermayenin toprağı ele geçirerek, üretici güçleri tahrip etmesi ve üretimde büyük

düşüşlere sebeb olmasıydı. Göçebe Türk kavimleri yalnızca İslam ve Bizans imparatorluklarını yıkmakla kalmayıp, bu imparatorlukları çürüten derebeyleşmiş toprak mülkiyetini de yıktılar. İşte, bu kadar geniş bir coğrafyada Osmanlı imparatorluğunun adım adım inşa edilebilmesinin kökeninde yatan asıl maddi gerçeklik de budur, yoksa Anadolu topraklarının doğal verimliliğinin, üretici güçlerin verilmiş düzeyinde, bölgeye göç eden göçebe Türkleri beslemek açısından yetersiz oluşu değil. Kıvılcımlı'nın haklı olarak belirttiği gibi, Osmanlı'nın "altın çağı" ve yükselişi asıl olarak toprakta dirlik düzenini hakim kıldıkça ve bunu koruduğu sürece devam etti, dirlik düzeninin bozulmaya başlamasıyla birlikte Osmanlı düşüşe geçti.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş: Tanzimat ve 1908 Jön Türk devrimi

Başkaya'nın, Osmanlı imparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaşadığı sürece ilişkin yaptığı değerlendirmelere de, ceberrut Osmanlı geleneğinin yüzyıllar üzerinden değişmezliği anlayış hakim. Sivil toplumcu görüşlere yaslanarak, Tanzimat, 1908 Jön Türk devrimi ve Cumhuriyet arasında bir "sürekliliğin" olduğunu, her üçünün de "Osmanlı paşaları"nın devleti kurtarmak için yaptığı yarı-sömürgeleşme sürecini hızlandıran "düzenlemeler" olduğunu ve dolayısıyla bu "düzenlemeler"in de, bunları yapan kadroların da "devrimci" olmasının eşyanın tabiatına aykırı olduğunu savunuyor. Ona göre, Osmanlı imparatorluğu'nu çöküşe götüren de aynı ceberrut merkezi devlet bürokrasisidir. (10)

Öncelikle, "Resmi ideolojinin eleştirisi" gibi bir iddiayla ileri sürülen bu görüşlerin ne yeni ne de orijinal olmadığını belirtelim. Başta İdris Küçükömer olmak üzere her renkten sivil toplumcu yazar bunları, 20-30 yıldır resmi tarih anlayışının eleştirisi adı altında savundu. İkinci olarak, Başkaya'nın da, Osmanlı toplumunun 19. yüzyılda yaşadığı ciddi altüst oluşları ve bunların merkezi devlet bürokrasisinde ciddi metamorfoz ve bölünmelere yolaçtığını görmezlikten geldiğini belirtelim. Yazar, Batı'nın, 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu üzerindeki etkisinin bir yanını, sömürgeleşme yanını görüyor ama bir başka önemli yanınını, kapitalist bir gelişme sürecine yolaçan yönünü görmüyor. Osmanlı'nın merkezi devlet bürokrasisi, toplumsal bir sınıf değil, fonksiyonu yöneticilik olan bir zümre idi. Osmanlı'nın güçlü merkezi yapısı, devlet bürokrasisinin, toplum üzerindeki yönlendirici etkisini ne kadar olanaklı kılarsa kılsın, sonuçta bu yönlendirme etkisi de, Osmanlı'nın verilmiş iktisadi ve toplumsal temeli tarafından belirlenip, sınırlandırılıyordu. Osmanlı toplumu, 6 yüzyıllık tarihinde ve özellikle son yüzyılında birçok iktisadi ve toplumsal altüst oluş yaşadı. Ve bu altüst oluşlar, üstyapı üzerinde de ciddi etkiler yaptı, merkezi bürokraside de değişime ve bölünmelere yolaçtı. İşte Tanzimat, 1908 Jön Türk devrimi ve Kemalist devrim öncelikle, Osmanlı'nın daha 16. yüzyıldan başlayarak ama özellikle de 19. yüzyılda hem altyapıda ve hem de üstyapıda yaşadığı değişimlerin sonuçlarıdır. Yine, Tanzimat, 1908 Jön Türk devrimi ve Kemalist devrim kimi

bakımlardan benzerlikler gösterse de, amaçları ve sonuçları bakımından birbirinden oldukça farklıdır.

Savran, Osmanlı toplumunun 19. yüzyılda yaşadığı sürecin, sadece sömürgeleşme süreci olarak görülmesini eleştirerek, bu tek ve aynı sürecin bir veçhesinin yarı-sömürgeleşme, diğer veçhesinin de kapitalist gelişme olduğunu ve bu sürecin merkezi bürokrasi içinde metamorfoz ve bölünmelere, bunun da, Tanzimat'a ve 1908 Jön Türk devrimi'ne yolaçtığını savunuyor. Tanzimat'a ilişkin olarak şu doğru değerlendirmeyi yapıyor: Tanzimat, burjuva devrimi öncesinde görülen kapitalizm-öncesi mutlakiyetcilik ile tepeden devrimin Osmanlı koşullarına özgü bir sentezidir." (11) 1908 Jön Türk devrimini ise "Türkiye'nin ilk burjuva devrimi" olarak nitelendiriyor ve Tanzimat'la 1908 Jön Türk devrimi'nin ilişkisinin Osmanlı devlet geleneğinin yüzyıllar üzerinden değişmezliği varsayımı ile açıklanmasına karşı çıkıyor:

> Bürokrasi içindeki Jön Türkler ne ulemanın, ne de Tanzimat paşalarının dolaysız mirasçısıdır. Bunlar ilk kez, devletin sürekliliğini sağlamanın yolları yerine, mutlakiyetçi kapitalizm öncesi devletin Osmanlı'ya özgü bir varyantını oluşturan Abdülhamit istibdadına karşı, `Hürriyet' adı altında burjuva devriminin programını savunmaktadır. (12)

Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşu

Başkaya, Osmanlı'nın yüzyıllar üzerinden değişmezliği anlayışını Milli Mücadele'ye ilişkin değerlendirmelerinde de sürdürüyor. Ona göre, "...'Kurtuluş Savaşı' olarak adlandırılan Milli Mücadele, bir yanıyla diplomatik düzeyde I. Dünya Savaşı'nın devamı, diğer yanıyla Yunanlılarla sıcak savaş, üçüncü olarak da merkezi Osmanlı bürokrasisi içinde bir hesaplaşmaydı. Hareket, başlangıçta Hilafet ve saltanatı kurtarmayı amaçlamıştı. Hilafet ve saltanatın kurtarılması için de iki engel vardı: Rumluk ve Ermenilik." (13) Dolayısıyla, Milli Mücadele, hiçbir biçimde antiemperyalist değildi. "Emperyalist paylaşım savaşına katılan bir devletin antiemperyalist, bir ulusal kurtuluş mücadelesi vermesi mümkün müdür ?" (14). Yine, sömürgeleşme sürecinde, "Cumhuriyetin kuruluşuyla bir kopukluk ortaya çıkmamıştır." (15) Cumhuriyet ise, "Osmanlı merkezi devlet yapısının ve adamlarının Anadolu'ya taşınmasından öte bir şey değil." (16)

Başkaya'nın Milli Mücadele ve Cumhuriyet'e ilişkin bu söylediklerinde de yeni ve özgün olan bir şey yok. İdris Küçükömer, bunları 20 yıl önce söyledi. Bu görüşler, resmi tarihin basit bir olumsuzlanmasıdır.

Birincisi, Osmanlı imparatorluğu, I. Dünya Savaşı'na emperyalist değil, yarı-sömürge bir ülke olarak katıldı. Bu savaşa emperyalist bir "taraf" olarak girmedi, taraflardan birisi olan Alman emperyalizmi tarafından yedeklendi. İmparatorluğun, bu savaşta tarafsız kalması da, taraf olması da imkansızdı. Tam da bu nedenden, savaşın sonrasında sömürgeleşme tehdidi ile karşı karşıya kalan Alman emperyalizmi değil, Osmanlı imparatorluğu

oldu. Milli mücadele, bu sömürgeleştirilme tehdidine karşı başlayan bir eylemdi.

İkincisi, Milli Mücadele, sadece Yunanlılara karşı bir sıcak savaş değil, Yunanistan'ın arkasında olan İngiliz emperyalizmiyle de bir dolaylı çatışma ve Anadolu'da Fransız emperyalizmine karşı da bir sıcak savaştı.

Üçüncüsü, Milli Mücadele sadece merkezi devlet bürokrasisi içinde değil, değişik sınıflar ve toplumsal kesimler arasında da bir hesaplaşmaydı. Meclis'te oluşan Birinci ve İkinci Grup arasındaki çatışma, Çerkez Ethem'in Yeşil Ordusu ile Kemalist kadro arasındaki çatışma ve Anadolu'da Kuvayi Milliye Cemiyetleri'nin ortaya çıkışı yalnızca merkezi bürokrasinin iç hesaplaşmasıyla açıklanamaz tarihsel olgulardı.

Dördüncüsü, Kemalist önderliğin amacı Hilafet'i ve Saltanat'ı kurtarmak idiyse, bürokrasinin diğer kesimleri ile çatışmalarının nedeni ne idi ? Başkaya'nın kitabında, "bürokrasinin yaşadığı bu iç hesaplaşma"nın maddi hayatın çelişkilerinde bir karşılığı yok. Milli Mücadele'nin önderliğinin, başlangıçta Hilafet ve Saltanat'a karşı açık bir tavır almadıkları, hatta Hilafet ve Saltanat'ı kurtarmaktan sözettikleri de doğru. Ama bu, Hilafet ve Saltanat yanlısı güçlerin hepsi ile karşı karşıya gelmekten kaçındıklarını gösterir. Çünkü bu kadro, Osmanlı Devleti'nin yanı başında, Ankara'da burjuva temeller üzerinde yeni bir devletin kuruluşuna girişerek fiilen Hilafet ve Saltanat'ın da temelini dinamitliyorlardı. Bu, fiili olarak bir *ikili iktidar* durumuydu. Sivil toplumcular ve Başkaya, 70 yıl sonra bunu hala göremiyorlar; ama, Hilafet ve Saltanat yanlıları bunu daha o günlerde gördüler ! "Amacı Hilafet ve Saltanat'ı kurtarmak olan" bu önderlik, silahlı muhafızlarca kuşattığı Meclis'e süngü zoruyla "Padişahlığın ilgası ve padişahın yurtdışı edilmesi" ile ilgili yasayı kabul ettirdi. Padişahlığın tasfiyesi, yaşanan ikili iktidar durumunun mantıksal sonucuydu; çünkü, modern dünyada devlet iktidarı paylaşılamaz. Savran'ın dediği gibi:

> Bu çıplak tarihsel gerçeğin etrafında dolaşılamaz. O zaman ortaya şu çıkıyor: ya Osmanlı bürokrasisi, kendine rağmen, kurtarmak istediği devleti kendisi yıkmıştır; ya da Türkiye tarihinde hep kendiyle özdeş kalan, ezeli ve ebedi bir tek bürokrasi yoktur, daha Osmanlı döneminden başlayan bir süreç içinde bürokrasinin kendisi içinde bir farklılaşma yaşanmıştır. (17)

Beşincisi, Osmanlı devleti Nuhu nebiden kalma bir devletti; Tanzimat ve 1908 Jön Türk devrimi, bu pre-kapitalist devletin burjuva bir devlete evrimlenmesi yönünde girişimlerdi. Ama, Ankara'daki devlet, Başkaya'nın da kabul ettiği gibi (18) burjuva temeller üzerinde yükselen modern bir devletti; 19. yüzyılda başlayan reformların Osmanlı devletini dönüştürmesinin sonucu değil, Milli Mücadele'nin ürünü, Osmanlı devletinin yanısıra kurulan ve sonra da ilkini "süngü zoru" ile yıkan devrimci bir altüst oluşun ürünüydü. Dolayısıyla Osmanlı devleti ile TC devleti arasında bu bakımdan da bir süreklilikten sözedilemez.

Altıncısı, Milli Mücadele'nin önderliğinin, sürecin başından itibaren em-

peryalizmle uzlaşmaya açık olması, emperyalist sistemi bir bütün olarak karşısına almaması, Cumhuriyet'ten sonra da ekonomik bağımlılığın devam etmiş olması, emperyalizmle uzlaşma gerçekleşene kadar mücadelenin anti-emperyalist bir dinamik taşımış olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Savran'ın dediği gibi:

> Milli Mücadele, emperyalist ya da emperyalist destekli bir işgale karşı bir mücadele olduğu ölçüde, şu ya da bu toprak parçası konusunda hangi ulusal topluluğun haklı olduğu sorunundan bağımsız olarak, burjuva devrimlerinin klasik 'yurt savunması'nın özgül bir örneğidir. Bu anlamda, ve yalnızca bu anlamda, Milli Mücadele antiemperyalist bir nitelik taşır. (19)

Yedincisi, karşılıksız millileştirmelere girişilmemesi ve Osmanlı'nın borçlarının devralınması da, Başkaya'nın iddia ettiği Milli Mücadele'nin anti-emperyalist bir dinamik taşımadığının değil, anti-kapitalist bir dinamik taşımamış olduğunu gösterir.

Nihayet, Başkaya'nın "Başka bir ulusu baskı altına alan bir Milli Mücadele, ulusal kurtuluşcu bir nitelik taşıyamaz" biçimindeki tezi de, mekanik, indirgemeci ve tarihsel gerçeklere aykırıdır. Savran,kitabında bu teze de haklı olarak karşı çıkıyor:

> ... Evet, Kemalist Türkiye, Milli Mücadele'nin sonunda Kürdistan'ı (daha önce bir bölümü üzerinde hakimiyet kurmuş olan İran'ın yanı sıra İngiliz ve Fransız emperyalizmleri ile pazarlık içindebölmüş ve paylaşmıştır. Ama bunu emperyalist ulus olarak değil, kendisi boyunduruk altına alınmaya çalışılan, yarısömürge statüsünden, giderek Amerikan mandası tehlikesinden kurtulmaya çalışan, emperyalizme tabi bir ulus konumu içinde yapmıştır. İşin püf noktası da buradadır: burjuva karakterde bir ulusal devrimci hareket, bugün yaygın kabul gören görüşün aksine, kendi ulusal bağımsızlık mücadelesini verirken elinin ve gücünün yettiği kadar başka ulusları tahakküm altına almaya hazırdır. Herhangi bir burjuva devriminin önderliği, sözde 'ulusal' bir devlet kurarken başka ulusları kendi hakimiyeti altında merkezi bir yapının boyunduruğuna sokma mücadelesini de verir. Aksi istisnadır, çünkü başka uluslar üzerinde tahakküm bir potansiyel olarak, milliyetçiliğin doğasında mevcuttur. (20)

Başkaya'ya göre, Milli Mücadele'nin Osmanlı'nın yarı-sömürge statüsünü sona erdirdiği iddiası, resmi tarihin bir yalanıdır. Ona göre, Cumhuriyet de, Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet gibi yar-ısömürgeleşmenin bir aşamasıdır (21). Yazar, bu görüşü savunurken, bağımlı ülke ile yarısömürge ülke statülerini de özdeşleştiriyor. Türk Solu'nda bu iki kavramın bir birinin yerine kullanılması oldukça yaygındır. Yarı-sömürge kavramı da, bağımlı ülke kavramı gibi, genel anlamda ekonomisi emperyalist hakimiyet altında ülke anlamında kullanılır. Savran, kitabında bu kavram karışıklığının üzerine de gider:

> Yarı-sömürge, genel anlamda ekonomisi emperyalist hakimiyet altındaki ülke demek değildir. Politik bağımsızlığına sahip olmakla

> birlikte, modern devlete özgü bazı işlevsel alanlarda yetkileri emperyalizme devretmiş ülke demektir. Yalıtılmış feodal ya da her tür kapitalizm-öncesi birimlere değil de, bütün bir ülkeyi kavrayan ve dünya ekonomisine bağlayan bir meta dolaşımı ağına dayanan bütün modern ekonomilerde, devletin ekonomiye ilişkin, zorunlu olarak yerine getirmesi gereken bazı işlevler vardır. Bunların başında iki temel unsur gelir: ulusal paranın yönetimi ve devlet maliyesinin düzenlenmesi. Bu iki temel unsuru denetleyemeyen devlet, dönemin Marksistlerinden Parvus'un kullandığı terimle `mali esaret' altında demektir. Yani politik alandaki bağımsızlığı yarım bir bağımsızlıktır. (22)

Savran'ın da belirttiği gibi, Osmanlı imparatatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısında bu anlamda emperyalizmin bir yarı-sömürgesi haline gelmiştir. Milli Mücadele, tehlikeye düşmüş olan bağımsızlığı yeniden kurmanın ötesinde, gümrüklerin ve maliyenin üzerindeki emperyalist denetime son vererek, vb. politik alandaki bağımsızlığı ciddi biçimde sınırlayan yarı-sömürge statüsünü sona erdirdi. Bu itibarla, Başkaya'nın "Türkiye ekonomisini emperyalizme bağlayan zincir olduğu gibi kalmıştı" (23) biçimindeki iddiası doğru değil. Kuşkusuz, Milli Mücadele Türkiye ekonomisini emperyalizme bağlayan zinciri tam olarak kıramadı, ekonominin emperyalizme bağımlılığı sürdü. Ama politik bağımsızlığı ciddi biçimde sınırlayan yarı-sömürge statüsünü de sona erdirdi. Başkaya, Milli Şef'in, 2. Emperyalist Savaş'ta bir denge politikası uygulayarak tarafsız kalmayı başarması ve uyguladığı ekonomik politika sonucu hakim sınıfların iyice palazlanmış olmasının "ilginç olan bir olgu" (24) olduğunu söylüyor. İşte "ilginç olan bu olgu" da, TC devletinin Osmanlı devletinin bir devamı olmadığını gösterir. Politik bağımsızlığı "yarı-bağımlı" bir politik bağımsızlık olan Osmanlı devleti, eğer kalmış olsaydı, 1. Emperyalist Savaş'ta olduğu gibi 2. Emperyalist Savaş'ta da tarafsız kalamazdı, " Mali esareti" altına girdiği emperyalist kamp tarafından yedeklenirdi.

Kemalizm ve Jakobenizm

Başkaya, Kemalizm'e ilişkin sivil toplumcuların yaptığı Jakobenizm benzetmesini de benimsiyor. İlginçtir, sol Kemalistler de, sivil toplumcular da Kemalizmi bir tür Jakobenizm olarak nitelendirirler. Sol Kemalistler bu benzetmeyi, Kemalist devrimin "Radikal bir küçük burjuva devrimi" olduğu değerlendirmesinden sivil toplumcular ise Kemalist devrimin, gerçek bir devrim olmayıp, bürokrasinin, devleti kurtarmak için halka rağmen, tepeden yaptığı kimi düzenlemeler olduğu biçimindeki değerlendirmeden kalkarak yapıyorlar. Başkaya da, Kemalizmin zihniyetini ve halka ilişkin yaklaşımını, bir tür Jakobenizm olarak nitelendiriyor. Bu bağlamda, Kemalizmi bir tür Jakobenizm olarak gören Yalçın Küçük'ün "Türk aydın tarihi, yenilik düşmanı bir halkı yenilikçi yapmanın tarihidir" şeklindeki değerlendirmesini "Aydınlara büyük bir kudret ve toplum üstü yetenekler vehmeden aşırı bir jakoben zihniyetin ürünüdür." diye eleştirerek, hiçbir halkın yenilik düşmanı olmadığını savunuyor. (25) Ona göre, Türkiye tarihinde halk, hep "gerçekten yenilikçi olmayanlara",

"yenilik olarak ilerisürülenlerin yıkıcı sonuçlarına" karşı çıkmıştır. (26)

Birincisi, sol Kemalistlerin de, sivil toplumcuların da, Kemalizmi, bir tür Jakobenizm olarak değerlendirmeleri, son derece yüzeysel ve indirgemecidir. Savran, kitabında, Kemalizmin bir tür Jakobenizm olduğu benzetmesine karşı çıkarak, önce Kemalist devrimin "kitlesiz bir burjuva devrimi" olduğunu ve bu kitlesiz burjuva devriminin, "tamamlanmamış" olan "bir tepeden sosyal devrimle sonuçlandığını" hatırlatıyor. (27) Sonra da, Kemalizm ile Jakobenizmin tarihteki yeri ve rolüne ilişkin şu değerlendirmeyi yapıyor:

> Jakobenizm kitlelerden kopuk, 'tepeden inmeci' bir siyasal hareket olmak bir yana, burjuva devrimine önderlik etmeye adaylığını koyan güçler arasında, ulusun geri kalan bölümüyle ilişki kurabilen, emekçi kitleleri burjuvazinin hegemonyası altında devrim uğruna seferber edebilen tek siyasal güçtür. Tam da bu yüzden, burjuvazinin en devrimci kanadıdır. Kemalist önderlik ise tam tersine kitlelerden kopukluğuyla, onları eski düzenin hakim sınıflarına karşı seferber etmekten kaçınmasıyla temayüz eder. Öyleyse varılabilecek sonuç açıktır: Kemalist devrim kelimenin gerçek anlamıyla Jakoben olmayan bir devrimdir. Sanki Termidor ile başlamış bir devrim. (28)

İkincisi, somut tarihsel bağlamından ve o andaki sınıfların ve toplumsal kesimlerin karşılıklı iktisadi, politik çıkar ilişkileri ve çatışmaları, sınıflarla partilerin ilişkisi, vb. gibi etkenlerden bağımsız olarak bir halkın ne gericiliğinden ne de ilericiliğinden sözedilemez. Bir halk, belli bir tarihsel andaki eylemiyle ilerici olabileceği gibi gerici de olabilir. Başka bir ifadeyle tarihi ileri götüren bir harekete ivme verebileceği gibi geriye götüren bir harekete de ivme verebilir. Aksi halde, gerici sınıfların ve siyasi hareketlerin, sınıf mücadeleleri tarihinde birçok defa tarihi geriye götürme yönündeki eylemlerinde halkı nasıl kaldıraç olarak kullanabildiklerini açıklamak zor olur. Buna en çarpıcı örnek Alman faşizmidir. Kemalist devrim, kitlesiz bir tepeden devrimdi, Alman faşizmi ise, kitlesel bir burjuva karşı-devrimiydi. Halkın eyleminin içeriğinin, verilmiş her tarihsel dönemde ve anda farklı olduğu unutulmamalı.

Üçüncüsü, Kemalist önderlik, 1920'li ve 1930'lı yıllarda pre-kapitalist sömürücü sınıf ve zümrelerden daha çok "halk"tan korktu. Bundan dolayı da onları, eski düzenin hakim sınıflarına karşı seferber etmekten kaçındı. Halka dayanacağına, eski düzenin hakim sınıflarıyla uzlaştı. Kemalist önderliğin, sistematik olarak politikanın dışına ittiği halk, giderek daha fazla bir biçimde Kemalizmin tepeden devrimine karşı eski düzenin hakim sınıflarınca bir kaldıraç olarak kullanıldı, vs. Sonuç olarak, Küçük'ün "Türk aydın tarihi yenilik düşmanı bir halkı yenilikçi yapmanın tarihidir" biçimindeki tezi de, Başkaya'nın "hiçbir halk yenilik düşmanı değildir" biçimideki tezi de, halkı ve onun eylemini somut tarihsel bağlamından koparan, indirgemeci, popülist volantarist bir bakışaçısının ürünüdür.

Bu bölümü Savran'ın Milli Mücadele ve Kemalizm üzerine yaptığı şu genel bilançoyla kapatalım:

> 1992 yılında Kemalizm bir gericiliktir. Sadece 1992'de değil, 1980'de ve 1971'de de Kemalizm bir gericilikti. Daha da önemlisi, Kemalizm bir ideoloji ve politika olarak iktidarda olduğu dönemde, 20'li, 30'lı ve 40'lı yıllarda dahi yoğun biçimde gericilik unsurları içeriyordu... Ama...Kemalizmin 20'li ve 30'lı yıllardaki gericiliği, modern burjuva toplumunun karşısında değil yanında yer alan bir gericilikti... (29)

Cumhuriyet döneminde burjuvazinin yeniden yapılanması ve Kemalist rejimin siyasi karakteri

Bu bölümde Savran ve Başkaya'nın Cumhuriyet döneminde burjuvazinin yeniden yapılanması ve Kemalist rejimin siyasi karakterine ilişkin görüşleri üzerinde durmak istiyorum.

Savran, sivil toplumcuların, Kemalist rejimin 1920'li ve 1930'lı yıllarda kapitalist gelişme sürecine müdahalesini Osmanlı'nın ecberrut devlet geleneğinin bir kalıntısı olduğu biçimindeki değerlendirmelerine karşı çıkarak devletin, Batı'da da sermayenin ilk birikim sürecinde, özel olarak da ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşümünde önemli bir rol oynadığını belirtiyor. 19. yüzyılda, Japonya'da ise, devletin salt özel sermaye birikimine müdahalenin ötesine geçip, sanayinin kapitalist temellerde örgütlenmesini üzerine aldığını hatırlatıyor. Yine doğru olarak, 1930'lı yıllarda Türkiye'nin, Japonya'nın açtığı yoldan yürüdüğünü, tiçaret sermayesi birikim sürecinden sınai sermaye birikimine geçiş sürecinin *devlet kapitalizmi* temelinde olduğunu, Cumhuriyet'in, "*kollektif kapitalist*" olarak davranarak yoğun bir yatırım faaliyetine soyunduğunu söylüyor. (30) Bütün bunlar doğrudur. Hatta, 19. yüzyılda Almanya'nın ve Rusya'nın da bu yola girdiğini belirtmek gerek. Yine, yazarın, Batı'da uzun bir tarihsel gelişmenin ürünü olan devlet kapitalizminin, Türkiye gibi ülkelerde aynı gelişmenin önkoşulu olarak ortaya çıkmış olmasının, bileşik gelişmenin çarpıcı bir örneği olduğu biçimindeki görüşü de doğrudur. Ama Savran, bileşik gelişmenin bu örneğinin neden 17. ve 18. yüzyılda değilde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılda yaşandığını, bunun, kapitalizmin 19. yüzyılın ikinci yarısında içine girdiği yeni evre ile, tekelci evre ile ilişkili olup olmadığını tartışmıyor. Yine 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda görülen ticari sermaye birikiminden sınai sermaye birikimine farklı yoldan geçişin, sermayenin ve burjuvazinin farklı bir biçimde yapılanmasına yol açıp açmadığını da tartışmıyor.

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda, ticari sermaye birikiminden sınai sermaye birikimi sürecine geçen ülkeler, 17. ve 18. yüzyılda Batı'nın yaşadığı bir yığın ara teknik ve ekonomik aşamanın üzerinden atladı. Sermayenin şekillenmesi, kapitalizmin tekelci evresine uygun bir biçimde oldu. Başka bir ifadeyle, ticari sermayenin sanayi sermayesine dönüşümü, daha baştan tekelci bir karaktere büründü, rekabetçi bir kapitalizmi değil tekelci kapitalizmi yarattı. Yine tekelci kapitalizm, devletin sanayileşme sürecine kollektif bir kapitalist olarak müdahale ettiği için tekelci devlet kapitalizmi biçimini aldı. (31)

Kuşkusuz, 1930'ların Türkiye'sindeki finans kapital, nicel bakımdan o

yıllardaki Batı'nın herhangi bir ülkesindeki finans kapital ile mukayese edilemez. Ama, konumuz açısından önemli olan niceliik değil niteliikdir, daha Cumhuriyet döneminde modern sermayenin tekelci finans kapital biçiminde şekillenip şekillenmediğidir. 1930'lı ve 1940'lı yıllarda sınai kapitalizmin henüz fazla gelişmemiş olması, Türkiye'nin ekonomisinin temelinin tarıma dayalı bir köylü ülkesi olması, vb. itirazlar, sınai kapitalizmin oluşumunun daha baştan finans kapital biçiminde şekillenmiş olduğu gerçekliğini ortadan kaldırmaz. Elbette, Cumhuriyet döneminin Türkiyesi'nin ekonomisine hakim olan bu finans kapitalizm "katıksız" değildi. Ama, Trotskiy'in dediği gibi, "katıksız" bir finans kapitalizm hiçbir yerde yoktur. Unutmayalım ki, 20. yüzyılın başındaki Çarlık Rusya'sı da tarıma dayalı bir köylü ülkesiydi; ama, ticari sermayeden sınai sermayeye geçiş finans kapital biçiminde şekillenmişti. 1920'lerde, Osmanlı devletinin yıkılmasıyla burjuva temeller üzerinde kurulan TC devletinin komuta ettiği sanayileşme sürecinin, modern sermayenin oluşumunda ve bu bağlamda sermayenin ve burjuvazinin yeniden yapılanmasında yarattığı bu özgünlükler hesaba katılmadığı takdirde, Kemalist rejim, çok partili yapıya geçiş ve Demokrat Parti, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül gibi Türkiye tarihinin önemli dönemeç noktalarını da tam olarak anlayabilmek ve açıklamak mümkün değil.

Savran, kitabında Kemalist rejimin karakteri üzerine özel bir tartışmaya girmiyor. Ancak gerek, bir dolayımda Napolyon Bonapart ve Bismarck benzetmesine başvurmasından (32) ve gerekse, DP'nin iktidara gelişini "devlet bürokrasisinin ağırlık taşıdığı eski burjuva koalisyonu yerini burjuvazinin ilk kez *yönetici* güç niteliğini kazandığı yeni bir burjuva hakimiyet tarzına bırakmıştı" (33) biçimindeki olarak dolaylı bir biçimde de olsa, Kemalist rejimi bir tür "Bonapartizm" olarak gördüğünü, en azından bu nitelendirmeye eğilimli olduğunu görüyoruz. Başkaya ise, Kemalist rejimin karakterini kitabında bir bölüm ayırarak tartışıyor. Yazar, Kemalist rejimi, "Kuruluş evresi Bonapartizmi" olarak tanımlıyor. Bu, "tanımlama" düzeyinde yanlış değil. Ancak asıl önemli olan, bu tanımın içinin nasıl doldurulduğudur. Cumhuriyet'i Osmanlı'nın bir devamı, bir kalıntısı olarak gören yazar, Kemalist rejimi de Osmanlı'nın bir devamı, bir kalıntısı gibi gösteriyor. Ona göre, Bonapartist olan Kemalist rejimin "ortaya çıkış nedeni", "egemen sınıfların değişik fraksiyonları arasındaki çıkar çatışmasını çözümlemek değil, bu sınıfları güçlendirmektir." (34) Yazar, Osmanlı imparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişin, devlet iktidarının bir sınıftan ötekine geçişi, pre-kapitalist sınıflardan burjuvaziye geçişi olduğunu görmezlikten geldiği gibi, Kemalist rejimin de bir burjuva rejim olduğunu görmezlikten geliyor.

Kemalist rejimin ortaya çıkışının nedeni, verilmiş tarihsel anda siyasi iktidarı pre-kapitalist sınıfların artık tek başına ele geçiremeyecek kadar güçsüz olmasıdır. Hakim sınıf blokunun eski ve yeni fraksiyonları arasındaki bu çatışmanın üzerine çıkarak siyasi iktidarı ele geçiren Kemalizm, görece ne ölçüde özerk olursa olsun, son çözümlemede, bir burjuva rejimiydi. Burjuvazi ile pre-kapitalist sınıflar arasındaki çıkar çatışmasını "Kılıç"ını kullanarak birincisinin lehine, ikincisinin aleyhine çözmek

başlıca tarihsel göreviydi. Hiç kuşkusuz, bunu, pre-kapitalist sınıfları, sömürücü sınıf olarak tasfiye ederek değil, uyguladığı iktisadi politikalarla burjuvalaşma yönünde bir evrimlenmeye zorlayarak ve aynı zamanda da uzlaşarak yaptı. Sonuç olarak, ancak bu açıklamalara bağlı olarak Kemalizmi, "Kuruluş evresi Bonapartizmi" olarak tanımlamak doğru olur. Bu anlamda, Kemalizm, Napolyon Bonapart rejiminden çok Bismarck rejimine benzetilebilir, ama birçok farklılığın olduğunu da unutmayarak. Kıvılcımlı, daha 1930'larda Kemalist rejimi, "Bismarckizmin bir karikatürü" olarak tanımlamıştı. Kanımca, Kemalist rejime tarihte bir benzetme yapmak gerekirse en isabetlisi, "Bismarckizmin karikatürü" benzetmesidir. (35)

Çok partili yapıya geçiş ve 27 Mayıs askeri darbesi

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin temelinde, İttihat Terakki döneminde başlatılıp Cumhuriyet döneminde Kemalist rejimin komutası altında sürdürülen sanayileşme yatar. 1950'lere gelindiğinde, özellikle savaş yıllarında iyice palazlanan burjuvazi (finans kapital), 30 yıldır kendisine kanat geren Kemalist rejimin vesayetinden kurtulmak istiyordu. Başka bir ifadeyle artık "Kılıç"ın iktidarına son vererek, iktidarı doğrudan kendi eline almasının zamanı gelmişti. Dolayısıyla, 1950'de yapılan genel seçime ve bu seçimin sonuçlarına "Milli Şef"in razı olmasının asıl nedeni, "Hür Dünya"nın çok partili rejime geçilmesi isteği değil, özellikle savaş yıllarında iyice palazlanmış olan burjuvazinin, pre-kapitalist sınıfları da yedekleyip ve kitlelerin Kemalist rejime olan derin hoşnutsuzluğunu kendi bendine akıtarak iktidarı doğrudan kendi eline alma isteğiydi.

Savran, DP'nin iktidara gelişini, "büyük toprak sahiplerinin ve tarım burjuvazisinin ticaret burjuvazisiyle ittifak halinde Kemalist önderlikten kopuşunun siyasal ifadesi" (36) olarak değerlendiriyor. Ve dolayısıyla, zımnen, sanayi burjuvazisinin, bu ittifakın dışında kaldığını söylüyor. DP'nin iktidara gelirken savunduğu ve iktidara geldiğinde uyguladığı iktisadi politika, kuşkusuz Kemalist rejimin politikasından farklıydı. Ama bu fark, CHP'nin uyguladığı politikanın, ticaret ve tarım burjvazisi ile büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını sanayi burjuvazinin çıkarlarına tabi kılması değildi. 1930'lı ve 1940'lı yıllarda Kemalist rejimin komutasında uygulanan "devletçi", ithal ikameci" sanayileşme politikası, 1950'lere gelindiğinde, artık tıkanmış, miyadını doldurmuştu. Burjuvazi, yeni bir birikim ve sanayileşme politikasına gecikmeksizin geçilmesinin zorunluluğunu, Milli Şef'ten önce gördü. Dışa bağımlı ithal ikameci sanayileşmenin sürebilmesi için zorunlu olan dövizin artırılabilmesi, ihracatın, tarım ürünlerine dayandığı 1950'lerin Türkiye'sinde, ancak tarımın daha fazla ve daha hızlı bir biçimde iç pazara açılması ve sanayinin ve tarımın uluslararası kapitalizme daha hızlı bir entegrasyonu ile mümkündü. İşte DP, iktidara geldiğinde, bu hedefleri öngören bir politikayı yürürlüğe koydu. Hiç kuşkusuz, DP'nin bu yeni politikasına hiç değilse ilk elde kendisini uyarlamakta zorluk çeken ve bundan dolayı da hoşnutsuz kesimler olmuştur. Ama burjuvazinin içinde 1980'lerde yürürlüğe konan "ihracata dönük sa-

nayileşme" politikasına hemen kendisini uyarlayamayan ve bundan dolayı hoşnutsuz olan kesimlerin olduğunu da unutmamak gerek. Hatta bundan ötürü, Türk solu içinde, 12 Eylül rejiminin ve ANAP iktidarının, ihracata dönük sanayileşme politikasıyla sanayi burjuvazisini değil, ticaret burjuvazisini, rantiyeleri, finans sektörünü, vb. zenginleştirdiği bile iddia edilmişti. Ama, ne 12 Eylül 1980, 12 Mart 1971, 27 Mayıs 1960 darbelerinin ne de DP iktidarına yolaçan sürecin temelinde, 17. ve 18. yüzyılda Batı'daki sanayileşme sürecindekine benzer bir durum yani, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri ile sanayi burjuvazisinin bir çıkar çatışması yoktu. Çünkü, Türkiye'de burjuvazi, daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, mali burjuvazi, ticaret burjuvazisi ve sanayi burjuvazisi fraksiyonları biçiminde değil, finans kapital burjuvazisi biçiminde şekillenmişti.

Savran, bir yandan DP iktidarında sanayi burjuvazisinin "tabi bir konumda" temsil edildiğini iddia ederken, bir yandan da 1950'li yıllarda ve özellikle de 1954 yılından itibaren başta İstanbul'da olmak üzere büyük ticaret sermayesinin kitlesel biçimde sanayiye döndüğünü kabul ediyor. Ama bunun, "Dış ödemeler açığından doğan otomatik koruma etkisi"nin bir sonucu olduğunu söylüyor. (37) Bu doğru değil. Çünkü, DP, 1954 yılından başlayarak büyüyen dış ticaret açığını frenleyebilmek için ithalatı bilinçli olarak denetim altına almıştı. Dolayısıyla, Savran'ın, DP'nin "ithalatta genel olarak benimsediğini" söylediği liberasyon ilkesi, 1954'te terk edildi. Enflasyonist sürece eşlik eden bu bilinçli korumacılık, sınai karı muazzam oranlarda yükseltti. Menderes hükümetinin enflasyona karşı fiyat denetimi de, uygulanmayan bir karar olarak kaldı. Yine, Savran' dan ve Başkaya'dan farklı olarak, birçok sol Kemalist yazarın DP'yi KİT düşmanı olarak göstermesi de gerçeklere aykırıdır. 1950-1960 yılları arasında KİT sayısında yaklaşık iki kat artış oldu. DP iktidarının iktisadi politikası, orta ve uzun dönemde ise kesinlikle, sınai karın büyük oranlarda artmasını ve dolayısıyla sermayenin sanayiye akmasını hızlandırdı: Altyapı yatırımlarının hızlanması, yol, baraj vb. inşaatında ve elektrifikasyon alanında büyük artış, tarımda sanayileşme sürecinin hızlandırılması ve yoğun bir biçimde iç pazara açılması ve ekonominin dünya pazarına entegrasyonu sürecinin hızlandırılması, v.b. (38)

Savran, 27 Mayıs askeri darbesinin, sanayi burjuvazisinin, iktidar blokunun o güne kadar yönetici konumda olan öteki unsurlarıyla, yani ticaret ve tarım burjuvazisi ile büyük toprak sahipleriyle çelişkisinin, başka araçlarla çözülemediği bir durumda, zora dayanan bir çözümü olduğunu savunuyor. (39) Bu tez de doğru değil. Yazar, sivil toplumcuların ve sol Kemalistlerin merkezi devlet bürokrasisinin özerkliğini ve rolünü mutlaklaştıran anlayışına haklı olarak karşı çıkıyor, ama çok partili yapıya geçiş ve özellikle de 27 Mayıs'a ilişkin değerlendirmesinde de çubuğu ters yönde fazla büküyor. Sanayileşme sürecinde olan ülkeler, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelere kıyasla, daima daha dinamik ve sert altüst oluşların yaşandığı toplumlar olmuşlardır.

20. yüzyılda, gecikerek ve emperyalizme bağımlılık temelinde sanayileşme sürecine giren ülkeler ise, bu süreci her düzeyde -iktisadi, toplum-

sal, sınıfsal,siyasal vb. - daha sert ve patlamalı bir biçimde yaşamaktadır. Dolayısıyla, sanayileşme sürecinin değişik evrelerinde uygulanan iktisadi politikaların toplumsal ve siyasal alandaki sonuçları çok daha şiddetli olmasının yanısıra, çok daha çelişik ve karmaşık gelişmelere yol açmaktadır. Bu da, burjuvazinin kendi siyasi partileri aracılığıyla ve parlamento dolayımı ile doğrudan siyasal iktidarını kurumsallaştırmasını engelliyor, parlamentarizmin dayandığı yönetici sınıflar ile yönetilen sınıflar arasındaki şekli konsensusun sık sık ve ani patlamalarla bozulmasına yol açıyor. Yine, bu altüst oluş ve patlama anlarında sadece siyasal partilerin, temsil ettiği sınıflardan değil, üst yapının diğer kurumlarının da -ordu, bürokrasi,vb.- hakim sınıflardan verilmiş özerkliği artıyor. Bu yüzden de, ordu, bürokrasi, vb. kurumlar, altüst oluş ve patlama anlarında ortaya çıkan rejim boşluğunu bazen, burjuvaziye rağmen bazen de onun rızası ve hatta desteğiyle ve yine burjuvazinin desteğinin yanısıra veya burjuvaziye rağmen çalışan sınıfların tamamının veya bir kesiminin desteğini alarak ama siyasi bakımdan kendini sınıfların üstüne çıkararak iktidarı ele geçirebiliyor. İşte, altüst oluş anlarında beliren iktidar boşluğunu dolduran bu rejimlerin hepsi, bir tür "denge rejimleri"dir. Ama kuşkusuz, iktidara gelişi sırasında temel sosyal sınıfların tavrı ne olursa olsun, bu rejimlerin de, son çözümlemede hakim sınıfların çıkarlarını gözetmesi kaçınılmazdır. Üretim araçlarının sahibi ve ekonominin hakim gücü olan sınıf, siyasal iktidarın da asıl sahibidir. Kendi başına bağımsız bir programı olmayan bu rejimler, toplumsal bakımdan her zaman sömürücü sınıfların en güçlü kesimlerinin hükümetini temsil ederler.

Bu belirlemeler ışığında 27 Mayıs'a dönecek olursak, öncelikle 27 Mayıs'ta temel toplumsal sınıfların birebir karşılığını aramanın mekanik ve indirgemeci bir yaklaşım olacağını belirteyim. 27 Mayıs, DP'nin uyguladığı iktisadi politikanın toplumsal, siyasi vb sonuçlarının yarattığı iktidar boşluğuna ordunun ve bürokrasinin bir tür "Bonapartist" müdahalesidir. Öte yandan, DP'nin uyguladığı iktisadi politikanın tıkanmasının bir sonucu olarak, yeni politika arayışına giren tekelci burjuvazidir, finanskapitaldir. Ama 27 mayıs, ne sözde sanayi burjuvazisinin ne de finans kapitalin yeni politika arayışı çerçevesinde desteklediği bir darbe değildi. 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'den farklı olarak başlangıçta burjuvazinin desteğinde veya onun rızasını alarak değil, ona rağmen gerçekleşen bir askeri darbeydi. 1930'ların "devlet komutasındaki kalkınma ve sanayileşmeye" ilişkin resmi tarihin illüzyonlarıyla dolu olan 27 mayıs cuntasının ekonomiye ilişkin savunduğu devletçi, planlı bir "kalkınma modeli" ile Adalet Partisi'nin uygulamaya koyduğu yeni iktisadi politika arasında bir benzerlik ve "süreklilik" kuşkusuz vardı. Ama 27 Mayıscıların sözde programı, Kemalist dönemin "devletçi kalkınmacılığına" dair illüzyonların bir "programı" idi, AP iktidarının uyguladığı ise, uluslararası sermayenin önerdiği ve Türk burjuvazisinin benimsediği bir program idi. Çünkü, DP döneminde uygulanan "sanayileşme modeli"nin tıkanması, burjuvaziyi yeni bir model arayışına itmişti. Uluslararası sermaye ve onun sözcüsü olan IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar, borçların ertelenmesi ve yeni krediler açılmasının koşulu ola-

rak ekonomiye "çekidüzen verilmesi"ni ve bu meyanda da "planlı" bir ithal ikameci sanayileşmeye geçilmesini istiyordu. Bunun nedeni, uluslararası sermayenin bağımlı ülkelerde artık tarım ürünleri ve hammaddelere yönelik bir politikadan iç pazara dönük imalat sanayi sektörüne yönelik bir politikaya geçişiydi. 27 Mayısçıların illüzyonları vardı ama kendi başına bağımsız bir programı yoktu ve olamazdı. Ekonomiye Finans kapitalin hakim olduğu bir toplumda, 27 Mayısçılar, küçük burjuvazinin değil, finans kapitalin hükümeti olmak zorundaydı ve öyle de oldular. İşte bu anlamda 27 Mayıs ve AP iktidarı döneminin iktisadi politikaları arasında bir benzerlik ve "süreklilik" elbette vardı. Öte yandan, bir burjuva partisi olan CHP'nin, burjuvaziye rağmen, 27 Mayıs'ı desteklemiş olmasının nedeni ise, bu geçici denge rejimine tutunarak iktidara tırmanma isteği ve hesaplarıydı. Unutmayalım ki, "Partiler sınıf değildir. Bir partinin politikaları ile üzerinde yükseldiği toplumsal kesimin çıkarları arasında... uyumsuzluklar olabilir." (40)

27 Mayıs askeri darbesine yol açan sürecin temelinde, hiç kuşkusuz 1950 ile 1960 yılları arasındaki dönemde uygulanan iktisadi politikanın sonuçları vardı: Bir çarpıcı somut örnek: Bu 10 yıllık sürede Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana'nın nüfusu yaklaşık % 75 artmış, 1,5 milyon kişi köylerden kente göç etmişti. Bu hızlı ve yoğun göç, 27 Mayıs askeri darbesinin başarısının başlıca nedenlerinden birisi olan güçlü bir kent küçük burjuvazisinin (öğrenci, aydın ve memur) radikalizasyonunu yaratmıştı. Bir başka etken, 27 Mayıs'çıların DP'nin hızlı sanayileşme politikasının bir sonucu olarak niceliği hızla artan işçi sınıfının, artan hoşnutsuzluğunu kendi potalarına aktarabilmesiydi. Cumhuriyetin kuruluşundan beri, hem Kemalist rejim döneminde ve hem de DP döneminde bağımsız sınıf örgütlenmesi yasaklanan, baskı altına alınan işçi sınıfı, 27 Mayıs'a giden süreçte kentli orta sınıf radikalizisyonu ve dolayısıyla 27 Mayıs darbesi tarafından kolayca yedeklenip, manipüle edilebilirdi. Ordu'nun ve merkezi devlet bürokrasisinin siyasi iktidarı sahiplenme geleneği ve alışkanlığı gibi etkenler, 27 Mayıs askeri darbesinin gerçekleşebilmesinde ikincil düzeyde bir rol oynadı. 27 Mayıs'ın kent küçük burjuvazisinin radikalizasyonunun ve işçi sınıfının DP iktidarına karşı artan hoşnutsuzluğunun manipüle edilmesine dayanan bir tür "popülist-Bonapartist" darbe olarak başarılı olabilmesinin bir başka nedeni de ordu ve bürokrasinin finans-kapitale olan toplumsal bağımlılığının henüz örneğin 1970'li ve 1980'li yıllardaki düzeye ulaşmamış olmasıydı. 12 Mart ve 12 Eylül askeri cuntalarından farklı olarak 27 Mayıs'ın "Genel Kurmayı"nda ordu hiyerarşisisinin ortalarında yer alan subayların -Albay, Yarbay, Yüzbaşı- etkili olmasının ve tam olarak "ordu heyerarşisi" aracılığıyla gerçekleşen bir darbe olmayışının nedeni de, buydu.

Bu bölümü bitirmeden önce Başkaya'nın 27 Mayıs'a ilişkin yaptığı değerlendirme üzerinde de durmak istiyorum. Başkaya'nın Türkiye tarihi üzerine değerlendirmelerinin ekseninde "bürokrasi-halk" karşıtlığı başat bir öneme sahip. yine, Osmanlı bürokrasisinin yüzyıllar üzerinden değişmezliği ve toplumsal sınıflardan ve onların eyleminden kopuk müdahaleciliği düşüncesi, 27 Mayıs'a ilişkin değerlendirmelerine de yol gös-

terir. Örneğin 27 Mayıs darbesini, TC tarihinde "kitlelerin toplumsal süreci etkileyip biçimlendirmelerine ilk tepki"(41) olarak değerlendiriyor; ve buradan da, 27 Mayıs'ın "ilerici değil bürokratik" bir hareket olduğu sonucuna varıyor.(42) Ona göre, 27 Mayıs Anayasası'nın "ilerici" olup olmadığının ölçütü, içindeki kimi maddeler olmayıp "kimler tarafından nasıl yapıldığıdır."(43) Yine ona göre, DP hareketi, "kitlelerin toplumsal süreci etkileyip biçimlendirmeleri" sürecinin önünü açtı. 27 Mayıs ise, bu sürecin önünü kesti!(44) Başkaya'nın Demokrat Parti ile 27 Mayıs'a ilişkin bu değerlendirmeleri, "Bürokrasinin başını çektiği her hareket gericidir, sivil toplum güçlerinin başını çektiği her hareket ise ilericidir"! biçimindeki sivil toplumcu tezin DP'ye ve 27 Mayıs'a ilişkin bir tekrarıdır. Yazar, 1950'lerde, DP'nin en başından manipüle ettiği "köylü uyanışı"nı göklere çıkarıyor ama, 27 Mayıs'a giden sürecin kökeninde yatan "kentsel uyanışı", kentli küçük burjuvazisinin ve işçi sınıfının artan mücadeleciliğini görmüyor. Çünkü ona göre, işçi sınıfı ve kent küçük burjuvazisi 27 Mayıs'ta ordu ve bürokrasi tarafından manipüle edildi ve dolayısıyla, "kitlelerin toplumsal süreci etkileyip biçimlendirmeleri" olarak değerlendirilemez!

27 Mayıs'tan 12 Mart'a

Savran, 12 Mart 1971 askeri darbesine yol açan sürecin eksenine de "sanayi burjuvazisi"nin hakimiyet arayışını ve/veya mücadelesini oturtuyor. Ama bu defa sanayi burjuvazisinin önündeki temel engel, büyük toprak sahipleri ile tarım ve ticaret burjuvazisi değil işçi sınıfıdır. Biraz açalım. Yazara göre, sanayi burjuvazisi ile büyük toprak sahipleri ve tarım ve ticaret burjuvazisi arasındaki çelişkinin "zor yoluyla çözülmesi" olan 27 Mayıs darbesiyle kurulan siyasal rejim, "kısa süre içinde", "sanayi burjuvazisinin çıkarlarına aykırı bir nitelik kazanmıştır." Bunun nedeni ise, işçi sınıfının artan mücadeleciliğidir. (45) Bu, bana Marx'ın Paris işçi sınıfının 1848 Haziran ayaklanmasına ilişkin değerlendirmesini anımsattı. Marx, "1848 Haziran ayaklanmasında barikatlarda işçi sınıfı döğüştü, ama devrimin üzerine burjuvazi oturdu" gibi bir değerlendirme yapar. Savran'ın 27 Mayıs'a ilişkin değerlendirmesi ise, 27 Mayıs, sanayi burjuvazisinin, büyük toprak sahipleri ve tarım ve ticaret burjuvazisi ile olan çelişkisini zor yoluyla çözmesiydi ama, 27 Mayıs'ın üzerine kendisi değil, kent küçük burjuvazisi ve işçi sınıfı oturdu gibi bir sonuca varıyor. Aksi halde burjuvazi, kendi ürünü olan bir rejime ve anayasaya kısa sürede nasıl sırt çevirir Doğrusu şu: Burjuvazi, sözde sanayi burjuvazisi değil, finans kapital burjuvazisi, darbeden kısa süre sonra değil daha baştan 27 Mayıs'a ve onun ürünü olan anayasaya sırt çevirmişti. 1960 Anayasası, burjuvazinin değil, bürokrasinin yanısıra kent küçük burjuvazisinin temsilcileri olan aydınların inisyatifiyle ortaya çıktı. Öte yandan Anayasa Mahkemesi, güçlü Danıştay vb. kurumlar, Savran'ın iddia ettiği gibi sanayi burjuvazisini tarım ve ticaret burjuvazisine ve onun manipüle ettiği kırsal çoğunluğa karşı çıkarlarını koruyan, ön plana geçiren sübablar değildi. Aksine, finans kapital burjuvazisinin ve dolayısıyla burjuva partilerinin kırsal

çoğunluga dayanan iktidarlarını, bürokrasinin ve kent küçük burjuvazisinin lehine sınırlamak için oluşturulan kurumlardı. Demirel'in ve AP'nin iktidarda kaldığı sürece bu kurumlarla karşı karşıya gelişi ve artan küçük burjuva radikalizasyonunun ve işçi sınıfı mücadeleciliğinin başlıca sorumlusu olarak bu kurumları göstermesinin nedeni de buydu. Yazar, AP'nin, DP'nin mirasçısı olduğunu kabul ediyor. Ama buna bir kayıt düşüyor: DP içinde "sanayi burjuvazisi" tabi bir unsurken, AP içinde yönetici güçtü. Yine, ona göre, sanayi burjuvazisi, 1950'li yıllarda, büyük toprak sahipleri ile tarım ve ticaret burjuvazisi ve bir bütün olarak kırsal çoğunlukla karşı karşıya gelirken, 27 Mayıs ertesinde bu kırsal çoğunluğa siyasi hegemonyasını AP dolayımı ile kabul ettirdi. Yazar, DP ve AP arasında olduğunu iddia ettiği bu farkı, bu partilerin programlarına gönderme yaparak kanıtlamaya çalışıyor. Bu meyanda, AP'nin programından sanayileşmenin hızlandırılması için gereken tedbirlerin alınacağını belirten, DP'nin programından da, "zirai kalkınmanın ülke kalkınmasının temeli olacağı" biçiminde pasajlar aktarıyor. Elimde AP'nin ve CHP'nin programı yok. Ama hatırladığım kadarıyla, aynı anlama gelecek formülasyonları sadece DP'nin değil CHP ve AP'nin programında da bulabilmek mümkündür. Bu bir yana, " köylü milletin efendisidir" şiarının mucidinin DP değil, Mustafa Kemal olduğunu hatırlayalım. Yine Ecevit'in liderliğinde CHP'nin bir yandan kentli sınıfları kazanmaya dönük yoğun bir çaba içindeyken bir yandan da kırsal çoğunluğu kazanmaya dönük nasıl bir köylü popülizmi yaptığını biliyoruz. Kırsal kesimin nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturduğu ülkelerde burjuva siyasi partiler, kırsal nüfus üzerinde hegemonya kurabilmek için bu tür bir söylemi her zaman kullanırlar. Eminim, Doğru Yol Partisi ve SHP' nin programında da benzer formülasyonlar bulunabilir.

Savran'ın, 1969 sonrasının Demokratik Parti ve Milli Nizam Partisi girişimlerini, "hakim sınıf bloku içindeki yeni çatlaklar" (46) biçiminde değerlendirmesi doğrudur. Ama bu çatlağın nedeni, yazarın iddia ettiği gibi, DP iktidarı döneminde hakim sınıf bloku içinde sözde yönetici güç olan tarım ve ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin, 27 Mayıs askeri darbesini izleyen yıllarda tabi konuma itilmiş olması değildi. Bu hakim sınıf fraksiyonlarının, hakim sınıf bloku içindeki yönetici güç olma konumları Cumhuriyetin kuruluşu ile son buldu ve DP iktidarında da yönetici güç olamadılar, olamazlardı. Burjuvazi, DP döneminde görece daha zayıf konumda olduğu için bu pre-kapitalist sınıf ve zümrelere daha fazla ödün vermişti. Ama 1970'lere gelindiğinde, burjuvazi artık bu düzeyde ödünler vermeyecek kadar güçlenmişti.

Demokratik Parti ve Milli Nizam Partisi, 1950'li ve 1960' lı yıllarda gerçekleşen hızlı sanayileşmenin ve en önemlisi de tarımdaki hızlı kapitalistleşmenin sonucunda gittikçe eriyip yokolan pre-kapitalist sınıfların (derebeylerin, tefecilerin, bezirganların, din adamlarının, vb.) kentsoylu sınıfların kırsal kesim üzerinde gittikçe artan ideolojik, siyasi vb. hegemonik ağırlığına ve aynı zamanda da kapitalizme ve finans kapitalin hakimiyetine karşı tepki olarak ortaya çıkan pre-kapitalist, gerici siyasal hareketlerdi. 12 Mart'a giden sürecin kökeninde rol oynayan önemli bir etken

de, bu pre-kapitalist, gerici siyasal hareketlerin finans kapital burjuvazisinin has partisi olan AP'den kopup, kendi partilerini kurmuş olmalarıydı. 1960'lı yıllarda, burjuvazinin kırsal kesim , en önemlisi de köylülük üzerindeki hegemonyası, bir yandan işçi sınıfı ve/veya küçük burjuva kökenli ilerici, devrimci hareketlerin bir yandan da pre-kapitalist sınıflara dayanan dinci, gerici hareketlerin eylemliliği altında çözülmeye başladı. (TİP'in ve DEVGENÇ'in üretici mitinglerini ve buna karşı İslamcıların değişik adlar altında yaptıkları karşı mitingleri hatırlayalım.)

1950'li ve 1960'lı yıllarda kentsel sınıflar üzerinde tam bir siyasi hegemonya kuramayan burjuvazinin, kırsal çoğunluk üzerindeki hegemonyası da, 1960'ların ikinci yarısından itibaren ciddi biçimde zayıflamaya başlamıştı. Oysa, AP iktidarı ve onun çoğunlukta olduğu parlamentonun istikrarı için burjuvazinin kırsal kesim üzerindeki siyasi hegemonyası son derece önemliydi. Yine, Savran'ın da belirttiği gibi, burjuvazi Türkiye tarihinde ilk kez, kentli ve giderek artan bir biçimde kırsal küçük burjuva kesimlerin anti-kapitalist bir muhalefeti ile karşı karşıya geliyordu. Bir başka önemli etken işçi sınıfının artan bağımsız sınıf eylemliliği idi. İşçi sınıfının artan eylemliliği önce TİP'i, sonra da DİSK'i yarattı. Sınıf mücadelesinin değişik veçheleri olan bu gelişmeler, AP iktidarının ve parlamentonun toplumsal tabanını zayıflatıyor, rejimin istikrarsızlığını derinleştiriyordu. Bu altüst oluşların ordu ve bürokrasiyi de harekete geçirmesi kaçınılmazdı. Gelişmeler, hızla ordu ve bürokrasiyi de tribünlerden sahaya indirdi. Kriz, sömürücü sınıfların siyasi partileri arasında olduğu gibi, ordu ve bürokrasi saflarında da çatlamalara ve çelişkilerin keskinleşmesine yolaçtı. 12 Mart'a gelinirken yüzbaşı ve teğmenlerin örgütlediği birçok cunta, toplumdaki küçük burjuva radikalizasyonunun, ordu içindeki bir ifadesiydi. Gürler ve Batur'un şefliğini yaptığı 9 Mart Cuntası ise, ordu içindeki ve bunlar dolayımı ile toplum içindeki küçük burjuva radikalizasyonunun manipüle edilmesi için ordunun tepesinde kurulan bir cuntaydı. Sunay-Tağmaç cuntası ile Gürler-Batur cuntası arasındaki çatışma da, sonuçta , burjuvazinin siyasi güçleri arasındaki çatlamanın ordunun tepesindeki bir ifadesi, mevcut rejim boşluğuna hangi kliğin müdahale edip etmeyeceği sorunu çevresinde cereyan eden bir çatışmaydı.

12 Mart Muhtırası, sözkonusu iki cuntanın, rejimin bunalımının yarattığı boşluğa birlikte müdahale etmek için yaptıkları bir anlaşma/uzlaşma deklarasyonuydu. Bu muhtıra, aynı zamanda,ordunun tepesindeki iki cuntanın burjuva partileri (AP ve CHP) ve parlamento ile de bir anlaşma/uzlaşma deklarasyonuydu. Nitekim, 1971-1973 yılları arasında toplumsal muhalefetin bir ölçüde de olsa bastırılabilmesi, 27 Mayıs Anayasası'nın getirdiği demokratik kazanımların kuşa çevrilmesi vb. operasyonlar, "Kılıç"ın gölgesinde kurulan AP-CHP koalisyonları aracılığıyla yapıldı. Ama, bir iç çatışmayı göze alamayan hakim sınıf fraksiyonlarının geçici ve sınırlı uzlaşmasına dayanan 12 Mart müdahalesinin, başarılı olabilmesi olanaksızdı. Sonuç olarak, 12 Mart, ordunun, siyasal krizin yararattığı rejim boşluğuna otoriter, yarı-Bonapartist bir müdahalesiydi. Ancak iki yıl boyunca istikrarlı bir hükümet bile kuramayan 12 Mart askeri müdahalesi, finans kapital için elzem olan siyasi istikrarı ve rejimin yeni-

den yapılandırılmasının gerçekleştiremedi. Finans kapitalin önündeki sorunları çözemedi, yalnızca üzerini örttü, erteledi. Nitekim bu sorunlar, 1970 ile 1980 arasında yeniden ve hem de çok daha şiddetli biçimde yaşandı.

12 Mart'tan 12 Eylül'e

Savran'ın 27 Mayıs'a giden süreçte temel bir etken olarak öne çıkardığı sanayi burjuvazisi ile büyük toprak sahipleri, tarım ve ticaret burjuvazisi arasındaki çıkar çatışması ve hegemonya mücadelesi, 12 Eylül'e ilişkin değerlerlendirmesinde giderek ikincil plana düşer. Yine, 12 Eylül'ü tartışmaya başladığında, "sanayi sermayesi" yerini "büyük sanayi sermayesi" kavramına bırakır, ve ayrıca 1980'lere gelinceye kadar hiç sözünü etmediği bir "banka sermayesi"nden sözetmeye başlar. Benzer bir yaklaşımı-kuşkusuz farklılıklar var- Rıza Tura' nın *Sınıf Bilinci*'nin 4/5. sayısında çıkan "12 Eylül başlıklı yazısında da görmek mümkün. Tura'ya göre de, 27 Mayıs rejimi "Bir bakıma, sanayi burjuvazisinin mimarı olduğu bir rejim" idi. Ancak Tura'da da, sanayi burjuvazisi ile tarım ve ticaret burjuvazisi ayırımı ve "sanayi burjuvazisinin, büyük toprak sahipleri ile tarım ve ticaret burjuvazisine karşı hakimiyet arayışı" yerini, 12 Eylül'ü tartışırken "büyük sermaye"nin veya "büyük burjuvazi"nin, işçi sınıfına ve diğer sömürülen ve ezilen kesimlere karşı "hakimiyet arayışı" yaklaşımına bırakır. Kanımca, Savran ve Tura'da 12 Eylül'ü tartışmaya başladıklarında görülen,"sanayi burjuvazisi" kavramının yerini "büyük burjuvaziye", "sanayi sermayesi" kavramının da yerini "büyük sermayeye" bırakışı, Türkiye'deki finans kapital olgusunun dolaylı bir biçimde de olsa, kabul edilmesidir. Ama Türk burjuvazisi, 1980'lere gelindiğinde değil, daha 1920'li ve 1930' lu yıllarda finans kapital burjuvazisi olarak şekillendi., Başkaya ise, Cumhuriyet'in kuruluşunu ve 1950'lere kadar olan dönemi, bürokrasinin toplumsal sınıflardan bağımsız eylemiyle açıklarken 1950'lerde DP'nin iktidara gelişini ise palazlanmış olan ticaret ve tarım burjuvazisinin, bürokrasinin vesayetine başkaldırması ve siyasi iktidarı ele geçirmesi biçiminde değerlendirirken 1960'lı ve 1970'li yılları tartışmaya sıra geldiğinde, birden bire "1960 sonrası egemen sınıf ittifakına damgasını vuran sanayi burjuvazisi"nden sözetmeye başlıyor. Yine aynı yerde, 1960'a kadar ticaret ve sanayi burjuvazisi arasında "tam bir ayrışma olmamış" olduğunu (47) belirtiyor. Sermayenin 1980 sonrasındaki yapılanmasını tartışırken ise, "1980 sonrası Türkiye'de artık sanayici kesimin değil, ticaret, finans, inşaat, rantiye sermayesinin ön palana çıktığı bir sınıf ittifakı geçerliydi." (48) biçiminde bir görüş savunuyor. Ama 12 Eylül döneminde uygulanan iktisadi politikanın sanayiciyi değil, vurguncuları, inşaatçıları, rantiyeleri palazlandırdığı biçimindeki görüşün ne kadar gerçek dışı olduğunu gördüğü için de, hemen aynı yerde, bundan kendisini ayırmaya çalışıyor: "Türkiye'de sermayenin değişik fonksiyonları (sanayici, ticaret, finans, rantiyeler vb.) arasındaki sınır `belirsizdir'.... Bu ayırımı daha da önemsizleştiren bir neden de, Türkiye ekonomisinde ve siyasetinde etkin olan holdinglerin en büyüklerinin hemen tüm alan-

larda faaliyet göstermesidir..." (49) Holdinglerin en büyüklerinin hemen tüm alanlarda faaliyet göstermesi, finans kapital değil mi?

12 Eylül'e giden sürecin temelinde de, sınıf mücadelesi ve onun gündeme getirdiği sorunlar vardı. Savran'ın, 1970 ile 1980 arasındaki dönemde sınıf mücadelesinin vardığı boyut ve bunun değişik veçheleri üzerine yaptığı değerlendirmeler doğrudur. Daha 1960'ların ikinci yarısında tıklamaya başlayan ithal ikameci sanayileşmeye dayalı birikim tarzı, 1970'lerin ikinci yarısında iyice tıkandı ve yarattığı sorunlar daha da keskinleşti. Burjuvazi, işçi sınıfının, kent küçük burjuvazisinin ve kent yoksullarının bu denli kitlesel ve köktenci *anti-kapitalist* bir eylemliliğiyle ilk kez 1970'lerde karşı karşıya geldi. Finans kapitalin hakimiyetini tehdit eden bu anti-kapitalist eylemlilik, dalga dalga taşraya ve kırsal kesime de yayıldı. Öte yandan, bu tarihlere kadar hep marjinal bir hareket olarak kalan faşist parti, kapitalistleşme ve kırdan kente göç olgusunun mülksüzleştirdiği kesimlerin kapitalizme karşı hoşnutsuzluğunu işçi sınıfı ve sosyalist harekete karşı yöneltmeyi büyük ölçüde başarıp, Ortadoğu'nun ve Avrupa'nın en güçlü, en kitlesel faşist partisi durumuna geldi. Faşist parti, bir yandan terör eylemleri ve kitlesel provokasyonlarla iç savaşın dinamiklerini zorlarken, bir yandan da toplumda otoriter devlet beklentisini yayma çabası içindeydi. Kapitalizmin mülksüzleştirdiği toplumsal kesimlerin kapitalizme olan tepkisini küçümsenmeyecek bir ölçüde manipüle etmeyi başaran bir başka siyasi akım ise, İslamcı hareket oldu. Kısacası, 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye'de, Almanya'da 1920'lerin sonlarında yaşanmış olana benzer bir durum vardı. Burjuvazi, sadece kentlerdeki sömürülen ve ezilen toplumsal kesimlerin değil, kırsal kesimdekilerin üzerindeki siyasi ve ideolojik hegemonyasını da yitirdi. Bu hegemonyanın dolaylı bir biçimde sürdürülebilmesi için AP'nin önderliğindeki "Milliyetçi Cephe" denemeleri de başarısız kaldı.

Toparlayacak olursak, 12 Eylül, faşist hareket ile işçi ve sosyalist hareketin çatışmasının iç savaş boyutlarına varması ve bunun özellikle orta sınıflarda yarattığı korku ve "otoriter" bir yönetim isteği, toplumdaki kutuplaşmanın devletin ve ordunun saflarında bile yoğun biçimde yaşanması, AP ve CHP gibi burjuva partilerininin ve parlamentonun felçleşmesi, İslamcı hareketin yükselişi, Kürt ulusal mücadelesinin TC için ciddi bir sorun haline gelişi, vb. etkenlerin yarattığı kelimenin her anlamında kronikleşen bir rejim boşluğuna ordunun ve bürokrasinin otoriter, askeri-Bonapartist bir müdahalesidir. Ama 12 Eylül rejimi, Cumhuriyet dönemindeki Kemalist rejimden de, 27 Mayıs'tan oldukça farklı dinamikler ve etkenler üzerinde yükselen ve işlevi ve hedefleri bakımından da ilk ikisinden farklı bir Bonapartizmdi. Karşılaştırma yapılacaksa, Cumhuriyet döneminin "kuruluş evresi Bonapartizmi" Bismarckizme, 27 Mayıs, Güney Amerika'da sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde 1940 ve 1950'lerde, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde 1960'larda görülen "popülist" ve "kalkınmacı" Bonapartizmlere benzerken, 12 Eylül rejimi, 1930'ların başında kurulan Fransa'daki Doumergue ve Almanya'daki Brüning ve Schleicher Bonapartist rejimlerinin bir benzeriydi.

Sonuç

1980'li yıllar, kapitalist dünyada yeni bir sağ dalganın düşünsel ve maddi hayatın bütün alanlarında, politikadan ekonomiye, ideolojiden sanata, felsefeden tarih anlayışına vb. kadar, yaşandığı yıllar oldu. Kapitalist dünyadaki bu sağ dalgayı, Doğu Avrupa'da taşlaşmış Stalinist rejimlerin birbiri arkasına yıkılması izledi. Stalinist bürokrasinin bu yeni sağ dalgaya olan teslimiyeti ve tapınması, "serbest pazar ekonomisi" ve "sivil toplum" aşkına devrimin kazanımlarının birbiri arkasına tasfiye edilmesine kadar vardı. Sağ dalga, kapitalist dünyada işçi ve emekçi yığınlarının demokratik ve toplumsal kaazanımlarını tırpanlamakla, Doğu Avrupa ülkelerinde de devrimin kazanımlarını tasfiye etmekle kalmadı, insanlığın düşünsel hayatını da tutsak aldı. Daha yakın bir zamana kadar insanlığın kurtuluşunu, işçi sınıfının ve ezilen ve sömürülen yığınların mücadelesinde gören kapitalist dünyanın solcu aydınları da, ezici bir çoğunlukla bu sağ dalgaya teslim oldu. Artık, "demode olmuş" sınıf mücadelesi anlayışı terkedilmeliydi ! İnsanlığın kurtuluşu, "sivil toplum"un yaratılmasından geçiyordu !, vs.

Dünyada yaşanan bu sağ dalga, özellikle 12 Eylül askeri darbesini izleyen yıllarda Türkiye'yi de pençesine aldı. Bu sağ dalga, henüz 12 Eylül askeri darbesinin şokunu yaşayan Türk solunda da yankısını bulmakta gecikmedi. Eskinin Stalinist ve/veya Kemalist solcu aydınları, sivil toplumculuğun ideologluğuna soyundu. Sadece yaşanan yakın tarihe değil, Türkiye tarihinin Tanzimat'tan bu yana uzanan yüzyıllık tarihine de *sınıf mücadeleleri* merceğinden değil, *sivil toplumcu* mercekten bakmak adeta moda oldu. Kuşkusuz, Türkiye tarihine ilişkin 1980'li yıllara kadar hakim olan sol Kemalist anlayışlara olduğu kadar sivil toplumcu anlayışlara da karşı çıkıp eleştirenler oldu. Ancak Savran'ın kitabı, eksikleri ve katılmayıp, burada tartıştığım bazı noktalar bir yana, Türkiye tarihine ilişkin sol Kemalist ve sivil toplumcu anlayışlara, en önemlisi de, sivil toplumcu bakışaçılarına karşı şimdiye kadar yapılan en kapsamlı ve sistemli bir eleştiri denemesidir. Buna karşılık Başkaya, kitabında sadece artık sahiplerinin bile büyük ölçüde terkettiği sol Kemalist tarih anlayışının eleştirisini yapıyor. Ama yanlış olan bu da değil. Yanlış olan, 1980'li yıllarda moda olan sivil toplumcu tarih anlayışlarına karşı eleştirel bir tavır içinde olmaması, aksine sol Kemalist anlayışı eleştirirken, büyük ölçüde sivil topluumcu anlayışa yaslanmasıdır. Oysa, dünyada yaşanan sağ dalganın, sol içindeki tahribatına karşı çıkmak ve bu bağlamda, Türkiye tarihininde bir sınıf mücadeleleri tarihi olduğunu yadsıyan veya görmezlikten gelen sivil toplumcu bakışaçısının eleştirisi, günümüzün en önemli görevlerinden birisidir.

Dipnotlar

1. Fikret Başkaya, *Batılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma, Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Doz Yay., 1. Bas., s. 140.
2. Başkaya, *a.g.y*, s. 10.

3. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Tarih Tezi" adıyla bilinen çalışması, "Tarihsel devrim" ile "Toplumsal devrim" ayrımı, Engels'in *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* adlı eserinde de, geliştirilip, kavramsallaştırılmış düzeyde olmasa da, görmek mümkündür. Öte yandan, Kıvılcımlı'nın bu çalışması genel olarak Doğu toplumlarının, özel olarak da Türk toplumunun tarihini anlayabilmek bakımından son derece önemli olmakla birlikte, bu çalışmada katılmayıp, eleştirdiğim birçok noktanın da olduğunu belirteyim. Örneğin, Kıvılcımlı, 27 Mayıs darbesini yapan Türk Ordusu'nun tarihten gelen kimi komünal özgünlüklere ve dolayısıyla "ilerici" bir geleneğe sahip olduğunu savunur. Bu görüşünü, 12 Mart 1971 askeri darbesininin arifesinde Türk Ordusu'na ilişkin yaptığı değerlendirmelerde de sürdürür. Kıvılcımlı'nın bu görüşüne katılmam elbette sözkonusu olamaz, vs. Ama Kıvılcımlı'nın "Tarih Tezi" adlı çalışmasının kapsamlı bir değerlendirmesinin yeri burası değil.
4. Başkaya, a.g.y., s.34.
5. Başkaya, *a.g.y*, s. 34, 36, 38.
6. Mustafa Akdağ, *AÜ Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yay*., sayı, 44.
7. Kıvılcımlı, *İkinci Kuvayi Milliyeciliğimiz , M.B.K'ne İki Açık Mektup,* Tarihsel Maddecilik Yay. İstanbul, 1965., s. 5,6.
8. Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, Cilt 1, Kardelen Yay., İstanbul 1992, s. 26,27.
9. Savran, *a.g.y.* s. 19.
10. Başkaya, *a.g.y.* s. 10, 35, 140.
11. Savran, *a.g.y.*, s. 59.
12. Savran, *a.g.y.* s. 28.
13. Başkaya, *a.g.y* s. 31,32.
14. Başkaya, *a.g.y.* s. 37.
15. Başkaya, *a.g.y.* s. 10.
16. Başkaya, *a.g.y.* s. 48.
17. Savran, *a.g.y.* s. 64.
18. Başkaya, *a.g.y.* s. 57.
19. Savran, a.g.y., s. 78.
20. Savran, *a.g.y.* s. 78.
21. Başkaya, *a.g.y.* s. 87.
22. Savran, *a.g.y.* s. 30.
23. Başkaya, *a.g.y.* s. 36.
24. Başkaya, *a.g.y.* s. 153.
25. Başkaya, *a.g.y.* s. 18.
26. Başkaya, *a.g.y.* s. 18.
27. Savran, *a.g.y.* s. 83.
28. Savran, *a.g.y.* s. 83.
29. Savran, *a.g.y.* s. 11,12.
30. Savran, *a.g.y.* s. 87.
31. Üretimde monopolün ve tekelci sermayenin şekillenmesi, finans kapitalin temelidir. Kapitalizmin tekelci evresinin bir başka özelliği de, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin içiçe kaynaşmasıdır. İşte, Türkiye'de, daha 1920'li ve 1930'lı yıllarda finans kapitalin bu iki temel özelliği, Türkiye kapitalizminin de özelliği oldu. Bu konuda ayrıntılı ampirik bilgileri Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın çalışmalarında bulmak mümkün. Bkz, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Tarih ve Devrim Yayınevi.
32. Savran, *a.g.y.* s. 84.
33. Savran, *a.g.y.* s. 91.
34. Başkaya, *a.g.y.* s. 105.
35. Burada, Kemalizmi, "Bismarckizmin bir karikatürü" olan Bonapartist bir rejim olarak tanımlayan ilk Marksisti Dr. Hikmet Kıvılcımlı olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bkz: *TKP'nin Eleştirel Tarihi: Yol*, Kıvılcım Yay., 1977, s. 25, 27. Ayrıca bu konuda kapsamlı bir tartışmayı Riza Tura'nın, *Sınıf Bilinci*'nin, 4/5. sayısındaki "12 Eylül" başlıklı ve yine aynı derginin 7.

sayısındaki "Kemalist Devlet" başlıklı yazılarında bulmak mümkün.

36. Savran, *a.g.y.* s. 91.
37. Savran, *a.g.y.* s. 93.
38. Başkaya, yazımıza konu olan kitabının 11. bölümünde, sol Kemalistlerin, "DP'nin sanayileşmeyi engellediği ve KİT'leri gerilettiği" biçimindeki iddialarına haklı olarak ve ampirik verilere dayanarak karşı çıkıyor. Bkz, s.169-186.
39. Savran, *a.g.y.* s. 95.
40. Trotskiy, *Rusya'da Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, Kardelen Yay., Mart 1990, s. 106.
41. Başkaya, *a.g.y.* s. 178.
42. Başkaya, *a.g.y.* s. 178, 179.
43. Başkaya, *a.g.e.* s. 179.
44. Başkaya, *a.g.y.* s. 103.
45. Savran, *a.g.y.* s. 103.
46. Savran, *a.g.y.* s. 106.
47. Başkaya, *a.g.y.* s. 176, 177.
48. Başkaya, *a.g.y.* s. 195.
49. Başkaya, *a.g.y.* s. 196.

Zonguldak İçin Alternatif Çözümler

Aşağıda yayınlamakta olduğumuz panel 16 Nisan 1992 günü Alarko Holding yöneticisi **İshak Alaton**, *DİSK Yeraltı Maden-İş başkanı* **Çetin Uygur** *ve Sınıf Bilinci yazarlarından* **Sungur Savran**'*ın katılımıyla Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. Konuşmacılara ve paneli düzenleyen Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü'ne konuşmaların* Sınıf Bilinci'*nde yayınlanmasına izin verdikleri için teşekkür ederiz.*

Başkan - Zonguldak'ın sorunlarının tartışılması ve Zonguldak İçin Alternatif Çözümler adını verdiğimiz panelde üç konuşmacımız var. İlk konuşmayı Sayın İshak Alaton yapacak. Şimdi sözü Sayın Alaton'a vermek istiyorum.

İshak Alaton - Sevgili gençler, evvela sözüme başlamadan önce sizleri tebrik etmek istiyorum, kutlamak istiyorum, çünkü bir an için kendimi sizlerin yerine koydum, dünyanın en güzel üniversitesinde bu kadar güzel bir ilkbahar günü dışarıda güneşte gezmek varken böyle sıkıcı bir mevzuu, bizim gibi, yahut hiç olmazsa benim gibi vasat bir konuşmacıdan dinlemek herhalde özel bir gayret istiyor. Onun için sizi kutluyorum. Şimdi efendim size düşüncelerimi aktarayım.

Dünya'da 1 milyon ton kömür için 0.4 kişi ölüyor, Zonguldak'da ise 18 kişi ölüyor, evvela insancıl yanını aldım sonra ekonomik yanını alacağım. İlk önce insancıl yanına bir göz atmamızda fayda var, çünkü biliyorsunuz son bir kaza oldu. O kazadan önce 18 kişi ölüyormuş 1 ton başına, bu son kazadan sonra 110 kişi ölüyor ve Türkiye dünya standardına göre 265 misli fazla insan kurban ediyor. Kendinizi bu insanların yerine koyun ve Türkiye dünyada bir numara, rekortmen yani Türkiye'ye yaklaşan ikinci

ülke yok bu hususta. Dünya stardardına göre 265 misli insan kurban ediyor. Bir başka yanı da var olayın. İnsanları hasta ediyor, çünkü insanların ciğerine işliyor o toz. Bundan dolayı da Türkiye genelinde yaşam beklentisi 68 yıl iken, Zonguldak'ta 46 yıl. Aradaki fark 22 yıl. Zonguldak yeraltı işçisi işe başladığında üretken ömrünün yarısının silinmesine razı oluyor. Zonguldak işçisi dünyada eşi olmayan en ilkel şartlarda çalıştırılıyor, bunun karşısında en düşük ücretlerden birini alıyor. Alman işçisinin altıda biri kadar.

Şimdi bakın üretim yönünden ne durumdayız. İşçi başına günlük üretim dünyada yerüstü madenlerinde 36 bin kilo iken Zonguldak'da yeraltında 316 kilo, yani Türkiye randımanı dünya ortalamasının binde sekizi. 1992 yılında Zonguldak'da çalışan işçiye 1,4 trilyon TL ödenecek işçi ücreti olarak. Bu sene üretilecek 3 milyon ton kömürün satışından 1 trilyon kalması bekleniyor. Aynı kalite kömürü ithal edersek 0,9 trilyon liraya mal ediyoruz. İşletmenin devamı için 92 yılında Zonguldak'da 3,8 trilyon lira vererek açığını kapatacak, başka bir deyimle bu işletmenin devamı için Hazine Ankara'dan 4 trilyon liraya yakın para ödemesi gerekiyor. İşletmenin devam etmesi, dönmesi için. Zaten burada bu soruyu soruyorum bu işle ilgilenenlere; buna değer mi diyorum? Bu parayı sizler ödüyorsunuz, vergi verenler ödüyor.

Şimdi ekonomik bir denge kurmaya çalışacağım, siz çünkü üniversitede herhalde ekonomiyi okuyorsunuz. Satıştan 1 trilyon lira kalıyor, hazineden de yardım olarak, subvansiyon diyelim, 3,8 trilyon geliyor. 4,8 trilyonla bütçe kapanıyor bu sene. Diğer tarafta işçinin eline geçen net para 1.4 trilyon, bir taraftada ithal ediyoruz çünkü 0,9 trilyon, 2,3 trilyon giderimiz var. Gelir gider farkı 2,5 trilyon lira elimize para geçiyor. Yani bu makineyi durduğumuz anda gelir gider farkı olarak 2,5 trilyon lira elimizde para oluyor. Netice, üretim yerine ithalat durumunda işçi bugün aldığı parayı aynen kesintisiz almaya devam eder. Bu arada yeni mesleklere yönlendirilir. Demek istiyorum ki bu makineyi durduralım, bu madenleri bu günkü durumdan artık azat edelim, işçiyi de üzmemiş olalım, fakat işçinin parasını kesmeyip, işçinin parasını vermeye devam edelim. Devam ederken ona yeni meslekler öğretelim ve işçiye bugün aldığı parayı kadar kesintisiz olarak ödemeye devam edelim. Daha iyi kalite, şehirle daha dost kömür imal edelim, omuz atalım, 92 yılı içinde elimizde 2,5 trilyon lira para kalıyor, biraz önce anlatmıştım. Bu para gördüğünüz gibi bol sıfırlı bir para 2,5 trilyon, ikibinbeşyüz milyar lira, düşünün yani biraz büyükçe bir para. Bugün işçiye çok düşük ücret veriyor onu hasta ediyoruz, ayrıca kazalarda da ölmesini göze alıyoruz. İşçiye karşı güneşli ve sağlıklı ortamda yaşamasını temin edelim diyorum.

Şimdi işletmeye devam sebebi olarak tarif edilen sebep şöyle tarif ediliyor. İşçiye gelir temin ediniz diyorlar, doğrudur. İşçiye gelir temin etmek gerekmektedir. Bir de kömür stratejik madde diyorlar ben şuna karşı çıkıyorum, kömür stratejik madde değildir. Niçin değildir onu izah edeyim. Buradan çıkan 3 milyon ton kömürün 2 milyon to

nu ancak bu koklaşabilir kömürdür ve çelik endüstrisine veriliyor, Türkiye'nin bu senki ihtiyacı on milyon tondur koklaşabilir kömür ihtiyacı...

Yani bugün bu seneki Türkiye ihtiyacının ancak % 20'si Zonguldak'tan temin ediliyor, o özel kalite kömür olarak, % 80'i için zaten dışa bağımlıyız. Ancak dışa bağımlılıkta kendine göre bir terimdir. Bağımlılık ne demek? Türkiye bir çok seneler dışa bağımlılığı en önemli dışa bağımlılığı olduğu madde petroldur biliyorsunuz, petrol bir numaralı maddedir. Türkiye petrol bakımından dışa % 90-% 85 nispetinde bağımlı. Bunu da değiştirmek mümkün değil, Türkiye'de petrol yok. Kabul etmek lazım ki petrol bir stratejik maddedir. Savaş halinde savaş uçaklarımız biliyorsunuz petrol ile hareket eder ve henüz kömürle çalışan bir uçak bulunmadığı için o stratejik madde düşünülmesi gereken bir iddia, onun için ben kabul etmiyorum bu iddiayı.

İşletmeyi durdurmanın sebeplerini, işletmenin devam sebeplerini irdeledik kısaca... İşletmeyi durdurmanın sebepleri en başta en birinci faktör, bugünkü yönetim bir iddiayla çıktı karşımıza son seçimde, önce insan dedi. Önce insan ne demek, önce insanın ömrü ile, insanın sağlığı. Bir tarafta bu propagandayı yapıyorsunuz, bir taraftan madenlerin devamını öngörüyorsunuz, bu önemli bir çelişki. Eğer önce insan ise insan sağlığını düşünmek lazım. İnsanlar orada gereksiz yere ölüyor. Çünkü ekonomik olarak da bir mantığı yok. Gereksiz yere insanların ölmesini, hastalanmasını göze alıyor onların açık tutulmasıyla. İnsanlar gereksiz yere hastalanıyor. Ekonomik yönden akıl dışı, mantık dışı rakamlar var, 5 trilyon verip 1 trilyonluk kömür alıyoruz. İşçi ise sadece 1,5 trilyon alıyor ve nihai netice işçiye 1,5 trilyon lirayı aynen vermeye devam etsin, devlet geçim garantisi versin, kalan 2,5 trilyon lirayla da işçiye yeni işyerleri geliştirelim diyorum.

Bundan sonra peki ne yapalım? Zonguldak'ı böyle bırakalım mı diyorlar, Zonguldak'ı böyle bırakmayalım, onun kurtuluşu var diyorum. Zonguldak'ı kalkındırma fonu kuralım diyorum, bunu kaç senedir teklif ediyorum ama kulak asan pek yok. Çünkü kendi içinde bu fon aidatları ödediğimiz 2,5 trilyon bu sene paramız var. Ben de buna katkıda bulunmak istedim. Bunu da belki gazetelerde okudunuz, bu son hadiseler ertesinde ben ilk Alarko olarak 150 milyon lira ben fonu oluşturalım dedim. Başkaları da yardımcı olur dedim. TÜSİAD'da propogandasını yaptım, para hazırdı. Hem Zonguldak'ı kalkındırma, Zonguldak'a omuz verme kararlılığını gösterebilelim. Bugün yeni bir Zonguldak yapalım diyorum. Bunun fon gelirleri şöyle. 1992 yılında 2,5 trilyon, 1993 yılında % 40 enflasyonla hesap ettim 3,5 trilyon gelir meydana gelecek. Bu arada işçinin parasını vermeye devam ediyorum. İşçinin parasını kesmiyorum. İşçiye hem parasını veriyorum, hem yeni meslekler öğretiyorum bu arada. 1994 yılında sadece % 15 enflasyon uyguladım, gördüğünüz gibi çok iyimser bir görüşüm var benim 94 yılında, % 15 enflasyona inmişiz bu iyi bir rakam ve 4 trilyona çıktı fonum ve yekûn 10 trilyon ve özel sektörün katkılarını alt alta sıraladım.

Bunlarla ilgili çok konuşmak mümkün fakat bunlarla başınızı ağrıtmak istemiyorum. Fakat Zonguldak felaketiyle ilgili, Zonguldak halkıyla ilgili, tabloda gördüğünüz gibi. Son maddenin son detayıyla ilgili olarak balık çiftlikleri projesi dedim. Niçin bunu söyledim, çünkü belki basından takip

etmişsizinizdir aranızdan bazıları, benim de biraz hani münakaşayı yükseltmek için bazıları diyor ki İshak bey oradaki 40 bin işçiyi 40 bin balıkçı haline mi getireceksiniz, hayır diyorum 40 bin işçiyi, 40 bin balıkçı haline getirmekle mümkün de değil, şart da değil. Balıkçılık nihayet uğraşlardan biri olabilir bakın en sona getirdim. Fakat bunun olabileceğini de ben şahsen ispat ettim. Çünkü hem Bartın'da, hem Sinop'ta birer büyük tesis kurduk onlar bugün halen çalışıyor, somon balığı üretiyorlar ve orada bu işin yapılabileceğini fiilen ispat ettim, yani sadece lafla bırakmadım işi. Dedim ki benim elimden bu kadar geliyor. Siz de gelin, sizler de yapın, bazılarınız fabrika kuracak, bazılarınız tekne yapacak, bazılarınız arıcılık, havuzculuk, teknecilik geliştirecek. Bütün mesele birinci adımı atmak ve biraz da enerjik olmak. Yani daha iyi bir hayata doğru hareket edebileceğinizi, gayret gösterebileceğinizi ispat etmek. Ben burada sadece teoriyi anlattım ve bununla şimdilik yetiniyorum. Gördüğünüz gibi çok kısa konuştum 10 dakika ancak doldu. İstiyorum ki dostlarımız da konuşsunlar. Bu arada sorularınız bol olsun. Soru, cevap olarak birbirimizden istifade edelim. Teşekkür ederim.

Başkan - İshak beye teşekkür ediyoruz.. Yeni açıklamaları için. Şimdi sizi dinleyelim Sayın Çetin Uygur...

Çetin Uygur - Merhaba... Sayın Alaton'un çok kısa açıklamalarının sonrasında tek bir sözcük aldım. Kapatalım Zonguldak'ı. İnsanların ölümü üzerine kurulan bir çözümleme. Ama bu sadece Zonguldak için düşünülebilir mi? Sadece Zonguldak'ı kurtarılacak kent diye düşünün. Şu anda Elazığ, Mağden'in Bakır İşletmeleri bir yıl içinde kapanacak. Elazığ Bakır İşletmeleri'nde tıpkı Şili'de ki Bakır İşletmeleri gibi, Bolivya Kalay Madeni İşletmeleri gibi bir kent var. Sadece bakıra dayalı bir kent ve sanıyorum aynı anda Sayın Alaton'un önerisi buranın da kapatılması olacak ve bu kent de kurtarılmak istenecek. Sadece o değil, aynı zamanda, orada kurulmuş kent de, buna dayalı görünüme dayalı kent de kapanacak. Seydişehir Alüminyum'da kapatma tehlikesiyle yüzyüze, yapılırken Türkiye'nin İsviçre'si denilen bu kent ...

Turgut Özal Avustralya'ya gezisi sırasında dostluk anlaşması yaptığını da söyledi ve batan Sovyetler Birliği talan edilen işletmelerinden bol miktarda alüminyum Türkiye'ye bugün kaçak girmiştir. Sınır ticaretiyle, sonucunda da aynı şey Seydişehir için de geçerlidir. aynı biçimde. Karabük Demir Çelik'in kapatılması. Karabük de tek başına demirciliğe dayalı bir kent. Tarımsal anlamda da yok denecek derecede zayıf bir kent. Orayı da kapatmayı düşünürsek, demek ki, kurtarılacak kent Türkiye'de tek Zonguldak değil. Zonguldak'ın bir anda ön plana çıkması yaşanan bir grev ve bu grevde işçilerin kitlesel tepkilerinin ekonomik anlamdaki açmazlarının karşısında iktidarların ciddi tehditleri üzerine, Ankara üzerine yürümeye kalkmaları. Sınıfsal anlamdaki bir tepki, üreticinin bir tepkisi ve yıllardır demokratik haklarından yoksun bırakılmış olan bir kitlenin yani toplumsal muhalefetin bir anda iktidara olan tepkisinin Ankara'ya yola dökülmesiyle Zonguldak gündeme geldi. Şimdi tabii ki çok acı olan, çok sayıdaki

insanımızın ölümüne neden olan bir olay yine Zonguldak'ı gündemde tutuyor.

Ama Zonguldak'ı ne kadar gündemde tutuyor? Türkiye'nin 80 sonrasının toplumunun geldiği noktada bir iki üç gün tutuyor. Üç gün sonra unutuluyor ve Zonguldak gerçekten sahiplenilmesi gerekli olan bir kent. Ama 1 milyon 30 bin nufuslu Zonguldak'a sahip çıkmada hangi noktadadır Zonguldaklı ve Zonguldak'a sahip çıkmak isteyen? Zonguldak'a sahip çıkmanın sorumluluğu ve duyarlılığı bilincine çıkarmış bir kentin sorumluluğu bir kenti kurtarmak için bilince çıkarmak için kendimizi zorlamak zorundayız. Bu sahiplenmeyi de, Zonguldak'ı sahiplenmeyi de teklikten çıkarıp çoğulluğa, çoğulluktan da öte geçirip bir güç haline dönüştürmek zorundayız. Bütün bu çözümlemeler Zonguldak'ın tarihi, sosyal, politik nedenlerini doğru bilmekle ve doğru kavramakla mümkündür. Sayın Alaton'un söylediği gibi bu konuyu size yukarıdan aşağıya, sıralayak çözüm bulmak o derece kolay, hele Üniversite çatısı altında bunu yapmak bu derece kolay, rahat mı? Çünkü bu tür bir çözümleme bana göre özür dilerim ama karpuz ticareti yapmak çok daha karlı bir iş deyip, fabrikayı kapatmak gibi, bir lumpen burjuva mantığı gibi geldi.

Zonguldak 150 yıllık tarihi olan bir yanartaş. Zonguldak'ın maden işçiliği kara elmas getirmiş ama 150 yıl önce 31 kuruşa Osmanlı tarafından İngiliz bankerlere verilmiş. Daha sonra Galatalı sarraflara ve de Fransızlara devredilmiş. Koşul Osmanlı'nın toplayamadığı, Osmanlı'nın çöküşünün başgösterdiği dönemde Osmanlı'nın vergisini de toplamak ve bir yandan Osmanlıya vergi toplayan, vergi ödeyen Zonguldaklı maden işçileri, Zonguldak halkı, bir yanıyla da çadırların altında yatarak, saçak altında yatarak yaşamlarını sürdürmüşler. Osmanlıya vergisini ödemiş. Bu uzun süre devam etmiş münavebeli, dönüşümlü denen bir çalışma sistemini de beraberinde getirmiş.

Bugün de halen devam eden münavebeli bir çalışma, dönüşümlü bir çalışma, gruplu çalışma sistemi. Niye getirildiği, niçin getirildiği de düşünülmesi gerekiyor bu çalışma tarzının. Yani işçi, üretici bir ay çalışıyor, ondan sonra gidip köyünde bir ay dinleniyor, dinlenmiş olan grup gelip çalışıyor. Acaba böyle bir dönüşümlü çalışma işçileri kentleştirmiyor mu ve dolayısıyla bir çalışan insan bilincinin, bir işçi bilincinin gelişmesini engellemek ve dolayısıyla onun üretkenliğinden çok çok yararlanma amacıyla mı ortaya atılmış? Bugün de hala aynı çözümlemenin sürdürülmüş olmasının temel nedeninin gerçekten düşünülmesi gerek. Ama bunun terkedilmesi köylü işçilerin, kentleştirilmesi doğrultusunda yeni adımlar atılmıyor. Dönüşüm nedir, neler düşünülmüştür, nasıl düşünülmektedir? Bu konuda hiç bir ip ucu yakalayamıyoruz. Gerçekten işçiler kentleşerek, yani işçileri köylülükten çıkartıp, üretimdeki daha etkin, daha duyarlı noktaya gelecekler. Onlar için daha yararlı, daha üretken olabilecek olan her türlü koşul hazırlanmıştır. Sayın Alaton bunlara hiç değinmiyor.

1867 yılında Zonguldak'da bir Dilaver Paşa Nizamnamesi uygulanmaya başladı. İşçilerin köylü gibi çalışmaktan kurtulduğu bir nizamnameydi bu. İşçiler ücrete tabi olmaya başladı, işçiler için sağlık kuruluşları, yeme-

khaneler yapıyorlardı. Bütün nizamnamelerin temel amacı Zonguldak işçisini ki, Zonguldak halkı işçidir, Fransızların, İngilizlerin, hatta I. Dünya Savaşı başlarında Almanların ve Çarlık Rusya'sının işletmeleri bulunan bu bölge bütünüyle halkıyla birlikte işçidirler ve Dilaver Paşa Nizamnamesiyle işçiler ilk kez sosyal haklara ve güvenceye kavuştular. Yani amaç onları kurtarmak. Ama bir taraftan da Osmanlı Devleti'nin de kurtarılabilmesi için Mustafa Reşit Paşa'nın Gülhane Hattı Hümayunu ilan edildi. Yani Dilaver Paşa bir taraftan Zonguldak'ı kurtarmaya çalışırken, Mustafa Reşit Paşa da Gülhane Hattı Hümayunuyla Osmanlıyı kurtarmaya çalışmaktaydı. Ama ne var ki her ikisinde de bir kurtuluş yok ve nitekim bu paşaların, kiminin Zonguldak'ı, kiminin ülkeyi kurtarmak için girişimleri yıllarca sürer gider. Kimi paşalar Türkiye'yi kurtaracaktır, kimi paşalar da Zonguldak'ı kurtaracaktır ama kurtulma bir türlü gerçekleşemez ve her seferinde giderek artan bir bağımlılık, giderek hızlanan bir bağımlılıkla Zonguldak hızla ve hızla emperyalist bütünleşmenin içine girer. 1930'lara gelindiğinde yani 1930'larda yabancı sermayenin millileştirilmesi denilen çözümlere geldiğinde Zonguldak bir anlamda kurtarılmış, kurtulmuş gibi gözüküyor ise de hiç de aynı çözümlemelerin değişmediğini görmekteyiz. Yani merkezi düzeyde tarih içinde belirginleşip, siyasi düzeydeki otoritenin yukarıdan aşağıya işleyişi aynen devam eder. Bürokrasi Zonguldak'ın üzerindedir, bürokrasi Zonguldak'da çalışanın üzerindedir, işletmenin üzerindedir. Aşağıdan yukarıya doğru gelişebilecek olan demokrasiye kesinlikle izin verilmez. İster çalışma düzeni konusunda olsun, isterse üretim teknikleri düzeyinde olsun, isterse yaşam koşulları düzeyinde olsun, çalışanların istemleriyle getirilemez. Getirildiğinde de baskı ve terör ve şiddet alabildiğine büyür. Bölgeyi 1930'lar sonrasında, 40'lar sırasında Dahiliye Vekili Zonguldak'da bir Cumhuriyet Bayramı törenine katıldığında resmi geçitte üzerindeki üniformalarıyla geçen işletmenin askerlerini görüyordu. Onlar mükellefiyet döneminden kalma bir alışkanlıkla iki ay, üç ay askerliğini yapıp, geride kalan sürelerini işçilik olarak sürdürenlerdi. Yani işletmenin askerleridir. İşletmenin kendi parası vardır. Basılmış metal parası vardır. Ülke parası değil, o geçerlidir ve Zonguldak'a bu yönetim hakimdir ve dahiliye vekili yanındaki bir diğer vekile, "hatırlat da Ankara'ya döndüğümüzde Zonguldak'a bir büyük-elçi tayin edelim" der.

Marshall planı denilen planın Türkiye'de uygulanmaya başladığı dönemde, gerçekten Zonguldak'da bir kıpırdanma başlar. Bu kıpırdanma ile ciddi anlamda yatırımların gerçekleştirildiğini, işletmeye belirli teknolojinin geldiğini görüyoruz. Gerçekten üretimler hızlanmıştır, gerçekten yatırımın doğrudan etkinliği görülmektedir. Ama ne var ki yine yukarıdan aşağıya yönetim devam etmektedir. Siyasi tercihlere dayalı tayin edicilik yukarıdan aşağıya sürmektedir. Teknik üretimin artması, yeni teknolojinin üretimi etkileyen olumlu girişimleri 1970'lere kadar sürer. 1970'lerle birlikte olay bir anda tıkanmaya başlar. Öyle bir tıkanma ki artık yatırımlar hızla geriye düşmektedir. Yatırımların geri düşmüş olması artık işletmede uygulanan bilim madencilik bilimi falan değildir, bilim dışı bir çalışmadır, insan hayatının hiçe sayıldığı bir çalışmadır. Su altı denilen

bir çalışmaya yönelinmiştir. Hazırlıkların yapılamaması, yatırımların gerçekleştirilememesi her yıl katlanarak sürer. Öyle bir sürer ki, bu günlere çok hızlı geliyorum, 1985-86 lara gelindiğinde artık tıkanılmış noktadadır. Tıkanılmış noktadadır ama havzada da değişiklik vardır, Türkiye'deki değişikliğe uygun bir biçimde. Yani küçük burjuva diye tanımlanan. Bürokrat ve Teknokrat isimli katmanlarda yaşamın uygulama ve ekonomik politikaların dayatması sonrası onlarda da işçileşmeye doğru bir akım vardır. Bu akım onları işe daha fazla sahip çıkmaya, siyasi merkezi tayinlere karşı çıkmaya zorlamaktadır. Nitekim bu karşı çıkmaları alışkanlıkların uzantısı diyelim 1985 ve 86 da Zonguldak'da ki teknik kadro, Zonguldak'daki işletmeyi, bu olumsuz gelişmeyi ve nihai anlamdaki bataktan çıkışının hiç değilse adımını atabilmek için kendileri raporlar düzenlerler çıkış yolları hazırlarlar.

1990 yılında bir kez daha girişimde bulunuldu. 1990 yılında bu teknik kadro sorumluluk duyan , düşünceleri, siyasi düşünceleri çok farklı olmuş olsa bile mühendislik içeriğini uygulama ve işletmeyi, havzayı kurtarabilme düşüncesiyle hareket ederek ulaştığı yer Cumhurbaşkanlığıdır. Şu raporu sunarlar, TTK'nun 6.1.1990 tarihindeki raporu. Bu rapor 1990'da, Özal'a sunulan bu raporun can alıcı noktaları vardır. Son 20 yılda dışarıdan temini zorunlu tesis ve teçhizatın sağlanamaması ve hazırlık işlerinin mekanize edilememiş olmasından dolayı son 20 yıldır ..... hazırlıklar zamanında yapılamamış, bu sebeple daha önce çalışan tümüyle alınmamış panolarda tekrar çalışma mecburiyeti doğmuştur. Dolayısıyla kül oranı yükselmiş, satılabilir kömür miktarı düşmüştür. O kadar düşmüştür ki yaklaşık beşde bir oranında kömür denize atılmaktadır. Çünkü..... Bütün bu rakamlar ve nihai anlamda çözüm önerileri taşıyan bu raporlar bir Cumhurbaşkanı tarafından bile kulak arkası edildi.

1990 yılı yatırımları için istenilenlere bakıyoruz. Yatırımlar için istenilenler, öngörülenlerin ancak % 26'sı merkez düzeyde gerçekleşebiliyor. Bir Armutçuk Bölgesi'nde % 25 seviye gerçekleşiyor. Kozlu Bölgesi'nde istenilenlerin ancak % 47'si gerçekleşebiliyor. Üzülmez Bölgesi'nde % 12 gerçekleşebiliyor. İdari yatırım denilen, işletmenin kendisini devam ettirebilmesi için yatırım zorunluluğu bilimsel olarak % 20'dir. Kendini devam ettirebilmek için. Burada % 20'nin altına düşmüş, % 12'lere düşmüş. Karakum Bölgesinde % 14,42'ye düşmüş, Amasra Bölgesi'nde % 17'ye düşmüş. Yatırımların bu kadar düşmüş olmasının sonucunda kaçınılmaz olarak gelinen nokta üretimlerin düşmesi, maliyetlerin yükselmesi ve ölümler, ölümler ve ölümlerdir. Dolayısıyla böyle bir yaşanan somut durum karşısında çözüm bu işyerini kapatmak mıdır, yoksa çatısı altında bulunduğumuz üniversitelerden yetişen beyinlerin, yaratıcı üretken beyinlerin, araştırıcı beyinlerin, ister ekonomist, ister teknokrat, beyinlerin üretkenliği sadece ve sadece artılar ve eksilere bakarak kapatmak mıdır? 1970'lerdeki petrol krizinin kaçınılmaz bir sonucu olarak dünyanın dört bir tarafındaki kömürlere yapılan yatırımların, artı o yatırımların getirdiği büyük maliyet düşüşü ve o yatırımları yapanların uluslararası büyük sermaye topluluklarının 1980'lerin başlarında almış olduğu dünya üzerindeki enerji girdisi, artı madensel hammadde girdisi konusunda

Avustralya ve Güney Afrika'nın tercih edileceği yönündeki kararın acaba ülkemizde hiçbir etkinliği yok mu? Sorularınızın içinde bana göre doğru bir çözümlemeyi bulabileceğiz. Teşekkür ederim.

Başkan - Şimdi sözü Sayın Sungur Savran'a veriyorum.

Sungur Savran - Arkadaşlar, şiddetin türleri var. Mesela devletin uyguladığı şiddet vardır. Devletin askeri, bayramını kutlamak isteyen insanların üzerine saldırır, 100'den fazla insanı öldürebilir. Bu bir tür şiddettir. Mesela, devletin polisinin uyguladığı şiddet vardır. Grev yapan işçilere, mesela İngiltere'de maden işçilerinin bir sene süren grevinde olduğu gibi o çok "barışçı" diye bilinen İngiliz polisinin coplarla işçilere saldırması vardır. Bu da bir şiddettir. Mafya şiddeti vardır. Çoğu yerde burjuvaziyle iç içe geçmiştir. Beraber çalışırlar. İtalyada ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Birleşmişlerdir. Aile içi şiddet vardır, belki bir kısmınız biliyordur, yalnız Türkiye'de değil, dünyanın her yerinde, gelişmiş ülkelerde de, kadın ölümlerinin, cinayet sonucu olan kadın ölümlerinin esas nedeni kocaları tarafından öldürülmeleridir. Bu da bir şiddettir. Ezilenlerin şiddeti vardır, ezilenlerin şiddetine karşı çıkmakta herkes birbiriyle yarışıyor. Size mahsus bir örnek vereceğim. Amerika Birleşik Devletleri bugün özgürlüğün simgesi olarak sunuluyor. Onun İngiliz sömürgeciliğinden kurtuluşu için Amerikalıların uyguladığı şiddet var İngiliz askerlerine karşı. Resmen dünyada daha sonra 20. yüzyılda çeşitli aşamalarında, çeşitli yerlerde uygulanan ezilenlerin şiddeti Amerikalılar tarafından 18. yüzyılda bugün çok yüceltilen Washington, Jefferson, Madison gibi insanların, aynı zamanda ünlü burjuva düşünürleri olan insanların yönettiği bir şiddettir.

Ezilenlerin şiddeti vardır ve tarihsel olarak bence geçerli olan tek şiddettir. Çünkü şiddeti engellemek için kullanılan bir şiddettir. Bir de kaza adı verilen kapitalizmin uyguladığı terör ve şiddet vardır. İşte 3 Mart'ta Türkiye'de, Zonguldak'da olan budur. Hiç bir biçimde Zonguldak'da 3 Mart'ta 262 tane insanın, işçinin ölmesi bir kaza olarak adlandırılamaz. Bu olayı Türkiye tarihine "3 Mart katliamı" olarak geçirmek gereklidir. Zaman bunu başarıp, başaramıyacağımızı gösterecek.

Neden böyle oluyor? Herşeyden evvel şunu hatırlamak lazım. Rakamlar çok çarpıcı. İshak Alaton dünyayla bir karşılaştırma yaptı, ölülerin sayısını verdi. Başka bir noktaya daha değinmek gerekiyor, çok çarpıcı çünkü. Bakın mesela son on yılda ölen insan sayısı 600, ama bir de yaralılara bakmak lazım. Benim elimde burada cumhuriyetin kuruluşundan, hayır 1940'lı yıllardan bu yana istatistikler var, Zonguldak yöresinin kazalarına ilişkin istatistikler. Size oradan ölülerin dışında çarpıcı bir şey okumak istiyorum. Son yıllara bakalım sadece, 1983'de yaralı sayısı 8159, 84'de 8358, 85'de 8132, 86-87 biraz düşük 6700'lerde, sonra 7000'e çıkıyor, sonra 6400'lere iniyor. Şimdi dikkat edin, Zonguldak da yeraltında çalışan işçinin sayısını biliyormusunuz arkadaşlar? 32 bin 500 işçi, TTK içinde toplam işçi sayısı. Bunların sadece 8 bini yeraltında çalışıyor. 8 bin yeraltı işçisi hadi deyin, bürolarda olan küçük kazalar,

otomobil, trafik kazaları, iş kazaları, bürolarda iş kazası ne kadar olursa, bir işçinin başına ne kadar kaza gelirse, diyelim ki bin kaza; 8 bin işçinin 7 bini her yıl kaza geçiriyor, bir kısmı küçük, bir kısmı el kol kopması, şu patlama, bu patlama, ciddi sakatlıklar v.s. Bu da yüz yıldır, yüzelli yıldır olan birşey.

Şimdi ben neden cinayet diyorum? Bu kadar açık seçik olduğunu iddia ediyorum? Size tekrar sayayım. Bir kere bütün gazetelerin çok üzerinde durdukları bilgisayar meselesi var, bilgisiyar tehlikeyi gösteriyor ama 18 dakika boyunca hiç kimse tedbir almıyor. Sorumlu nerede? Hala yok ortada ve bu Çalışma Bakanlığı müfettişleri tarafından saptanmış durumda. Bir ara işletme reddetmeye çalışsa bile. İkincisi, yine Çalışma Bakanlığı Müfettişlerinin resmi raporlarına göre ölülerin çoğunluğu zehirlenmeden oluyor. Nerede maskeler? Hadi diyelim on yıllardır yok maske. Bunu bir kenara bırakalım, 1990 yılının Eylül ayında ihale yapılıyor. 1992 yılının Mart ayında hala maskeler yok. Bu maskeler olsaydı işçilerin belki de % 80'i ölmeyecekti. Sendikanın tahmini olarak söylüyorum. Üçüncüsü, daha önemlisi, bunlar hadi ihmaller diyelim. Ya bir bürokratın, ya bir mühendisin ihmalleri diyelim bir an. Arkadaşlar, 1920 yılında çıkan bir yasa var. Zonguldak havzasında "taksir, tedbirsizlik ve dikkatsizlik" sonucunda işçilerin ölümüne yol açan sorumlular hapse atılamıyor, sadece ve sadece para cezasıyla cezalandırılıyorlar. 1920 yılında Türkiye'nin işte o büyük Kurtuluş Savaşı, Kemalist yönetimi Ankara'da TBMM kuruldüktan sonra çıkarttığı yasalardan bir tanesi. Görüyorsunuz ki katilleri koruyan bir yasa var ortada, dolayısıyla açık bir cinayet var. Eğer siz insanları taksir, yani kusur sonucu öldüren insanları hapse atmaktan kaçınıyorsanız cinayet işliyorsunuz demektir bu. Başka bir açıklaması yoktur. Dördüncü nokta, biraz önce Çetin arkadaş izah etti. 20 yıldır Türkiye'de, Zonguldak'da idame yatırımları bile doğru dürüst yapılmıyor, nerede ileri teknolojiyle kömür çıkartma konusunda ciddi bir yatırım dalgası. 20 yıl arkadaşlar... Dolayısıyla en kötü koşullar altında çalışılıyor, dolayısıyla kaza kaçınılmaz bir şey oluyor. 20 yılın bütün önderlerini gözünüzün önünden geçirin. Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş, Evren, Özal bildiğimiz bütün önderler var. Şimdi Demirel ve İnönü hükümeti var, gerek duyarsanız onu bir süre sonra yeniden bir kaza olduğu zaman konuşabiliriz. Bütün bunlardan sonra patlamanın, bir kaza olduğunu söylemek mümkün değildir.

Şimdi işin birinci yanı bu: kâr hırsına dayanan ve kârlı olmayan bir yerde işçileri ölüme sürükleyebilen bir sistemin, yani kapitalizmin bir cinayetiyle karşı karşıyayız. Şimdi, bundan sonra da arkasından birileri çıkıyor, "bakın görüyor musunuz, insanlar ölüyor, hemen madenleri kapatın". Buna ne derler biliyor musunuz arkadaşlar, insanları şantaj karşısında bırakmak derler. Ya ekmek diyorsunuz insanlara, ya ölüm. Ya da şöyle söyleyelim. Ya grizudan ölün, ya da açlıktan ölün. Bunun başka bir açıklaması yoktur. Şimdi bu konuda kusura bakmayın, soğukkanlı konuşmak mümkün değildir, insanların hayatları söz konusudur. 32 bin işçinin hayatı, bunun gerisinde de yüzbinlerce Zonguldak'lının hayatı söz konusudur, rakamları da konuşacağız, ama soğukkanlı konuşmak çok zor-

dur. Şimdi ölülerin ardına geçip, madenleri kapatalım tezi, aslında hiç bir biçimde savunulabilecek bir tez değildir. Çok basit ekonomik rakamlar verdi İshak Alaton, bunlara da değineceğim. Bu tür basit rakamlarla ve gözümüzü sadece dar bir noktaya dikerek ne ekonomi biliminden bahsedebiliriz, ne genel olarak sosyal bilimden bahsedebiliriz.

Bakın madenleri kapatalım diyenler ne diyorlar. Birincisi, yeni iş buluruz. Ne yaparız, yeni işler yaparız. Bazı fantastik projelerden bahsetti İshak Alaton, Çetin de güzel bir şey söyledi, kurtarılacak tek şehir Zonguldak değil diye. Ben size başka fantastik önerilerden bahsedeceğim. Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan, DYP'li biliyorsunuz, Zonguldak Milletvekili olduğu için çok girdi işin içine eğitim sorunu olmadığı halde. Söylediği şu; gazetelerde çıktı. Buraya Peugeot, bir Fransız otomobil firması yatırım yapacak Türkiye'ye, buraya yatırım yapacağı, Zonguldak havalisine yatırım yapacağı kesinleşti dedi. Kazadan hemen sonra bunu söyledi, bir ay sonra anlaşıldı ki böyle bir şey yok. Aynı Köksal Toptan Zonguldak kurultayı sırasında sanıyorum, gazetelerden çıkartıyorum, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi yürüyor, Filyos'u liman yapacakmış, Filyos'da bu arada Zonguldak'a bağlanacakmış son derece büyük bir refaha ereceksiniz cenette yaşayacaksınız gibi birşeyler söylemiş neredeyse. Bütün bunlara, bu tür böyle şu projeyi uygula, bu projeyi uygula ben cevap vermiyeyim sizlere. Zonguldak Belediye Başkanı Yüksel Aytaç'ın söylediklerini okuyacağım sadece. "Filyos limanından sözediyorlar" diyor Yüksel Aytaç. "Bu proje bir hayaldir, gerçekleri konuşalım. 20 yıldır Ereğli Zonguldak yolu bitmemiş. Karabük'ün Zonguldak'la bağlantısı yok. Filyos'a da liman yapsan Zonguldak'da hangi yoldan insanları taşıyacaksın, hava alanlarına uçak inmez, inse bile yolu yok. Şehir merkezine insanlar nasıl gelecek. Amerikalı iş adamları geldi, Coca Cola için teneke kutu fabrikası kuracaklardı. Bana önce demir yolunuz kaç hat diye sordular. Tek hat deyince güldüler. İşçiler işe geç kalır dediler. Yolunuz var mı, organize sanayi bölgeniz var mı dediler, planını görmek istediler. Cevap veremedim, çekip gittiler. Kimse birbirini kandırmasın, bugün Peugeot Zonguldak'da otomobil fabrikası kuracak diyorlar, nereye kurulacak ki, yeri yok, planı yok, yolu yok, önce devlet alt yapıyı hızlandırsın."

Arkadaşlar çok basit bir şeydir. Eğer bugün, önümüzdeki birkaç yıl veya on yıl da dahil olmak üzere, Zonguldak madenleri kapanırsa bütün işçiler işsiz kalacaklardır, aç kalacaklardır ve bütün Zonguldak aç kalacaktır. Fantastik projelerle kimse kimseyi kandırmaya kalkışmasın. Nitekim Zonguldak halkının buna cevabı açıktır. Birazdan başka birşey okuyacağım size. Bu Zonguldak Belediye Başkanının cevabı.

İkincisi İshak Alaton'un hesabı, bize burada da gösterdi, daha önce gazetelerde izlemiştim, şimdi daha doğrudan aydınlanmış oldum önerileri konusunda. Rakamlar konusunda tartışma var ama çok değinmeyeceğim. Rakamlar konusunda benim bulduğum rakamlar, gazetelerde yayınlanan resmi rakamlar biraz farklı bir tablo gösteriyor ama, görülebilir bir fark olduğu için beni pek fazla ilgilendirmiyor, ha 2,5 trilyon kazanılmış, kazanç olarak sunuyor İshak Alaton, ha 1,5 trilyon kazanılmış, çok önemli değil. 2,5 trilyonu teslim ediyorum İshak Alaton'a bu rakam tartışmalı ol-

makla birlikte. Mühim olan şu. Bir kere bu nasıl ekonomik mantık? 32.500 işçiye siz hiç bir üretim yapmama karşılığında, kaç yıl sürebilecek bir işsizlik süreci karşılığında kaldırıyorsunuz bu sene 1,5 trilyon veriyorsunuz, Zonguldak fonu sözkonusu olduğunda enflasyon hesaba katılıyor, işçi ücretlerinde de katılmalı, gelecek yıl 2,5 trilyon veriyorsunuz, öbür yıl 3 trilyon veriyorsunuz v.s., v.s.

Birincisi, ekonomik olarak savunulamaz bir mantıktır ve ancak kapitalist sistemin o çarpık mantığı içinde işsizlik sigortası adı altında, insanları aylak tutup topluma hiç üretken katkıda bulunmamalarını sağlamaya yönelik bir sistemin mantığı içinde bulunmak benim hiçbir biçimde kabul edebildiğim bir mantık değil.İkincisi, yeni işler için eğitelim işçileri, diyor İshak Alaton ve maalesef bize Dünya Bankası projesinden de söz ediyor ama, bir 12 milyar lira duydum, basında da var. İshak Alaton hep onu söylüyor. İsveç'den gelecek bir para. Arkadaşlar, bunu bölün 32.500 işçiye, hadi 8 bin işçiye bölün. Adam başına benim bulabildiğim para birkaç milyon düşüyor. Birkaç milyona hangi eğitimi yapabilirsiniz bu çağda? 12 milyar TL. 8 bin işçiye bölünecek, bunlara eğitim vereceksiniz, yeniden başka mesleklere yönelteceksiniz. 32.500'e bölerseniz çıkacak rakamı ayrıca tartışmak lazım. Üçüncüsü, kaç yıl buna devam edeceğiz? "Ben madencilerin parasını veriyorum" diye bir cümle kullandı İshak Alaton. İshak Alaton vermiyecek ki o parayı. Devlet kaç yıl ödemeye devam edecek? Ben size basit birşey söyliyeyim: Amerika Birleşik Devletleri'nde işsizlik sigortası var denir. 1989 yılında işsiz işçilerin sadece % 33'ü işsizlik sigortası alıyor. Birinci yılın sonunda bu ödeme kesilir. Başka türlüsünü bu proje kabul edilse bile kimse kabul etmez. Çünkü orada kabul edilince, başka yerlerde ortaya çıkar Çetin Uygur'un söylediği gibi. Dördüncüsü de bu tür bir önlem bütün KİT'lerde işçileri işten atmanın yolunu açacağı için, işçi sınıfına karşı büyük bir taarruzun biçimi olur. Ya işçilerin ücretleri ilanihaye ödenecektir ki bu mümkün değil, ya da işçilerin işsizleştirilmesi için bir yol olacaktır.

Buna Zonguldak'ın cevabı açıktır zaten. Zonguldak'ın bütün parti başkanları, dikkatinizi çekerim, şu, bu değil, bütün parti başkanları, Genel Maden-İş Sendikası, diğer sendikalar ve bütün kitle örgütleri hep birlikte bir açıklama yapmışlardır bütün bu tartışmalardan sonra ve "madenlerin kapanmasından çıkar uman fırsatçılara meydan bırakmayız" demişlerdir. Zonguldak'ın tepkisi budur. Şimdi diyor ki İshak Alaton, kendinizi bir an için işçilerin yerine koyun diyor, insanlar ölüyor diyor. Evet kendinizi işçilerin yerine koyun ve yıllarca işsiz kalmanın Türkiye gibi bir ülkede ne anlama geldiğini hesaplayın.

Benim aklıma bu bir eski İngiliz maden işçileri fıkrasını getiriyor. Muhafazakar Parti'nin bir temsilcisi, Londra'da yetişmiş bir bey üniversitelerde okumuş, Lancashire vardır, maden işçilerinin çok güçlü olduğu bir bölge, İngiliz İşçi Partisi de orada çok güçlüdür, orada milletvekili adayı olmuş. Gelmiş, toplamış işçileri, konuşuyor. Seçim propagandası yapıyor. Konuşmuş, konuşmuş fakat hiç iyi bir tepki beklemiyor. Toplantı bitmiş, işçiler hemen ayağa kalkmışlar, konuşması bitince omuzlarına almışlar, götürüyorlar. "Ben ne iyi konuşmacıymışım, burada bile başarı ka-

zandım" diye düşünüyor adayımız. Kapıya varmışlar, "arkadaşlar" demiş, "artık bırakın, zahmet etmeyin, arabama kadar yürürüm". "Ne diyorsun sen" demişler, "ne arabası biz seni kanala götürüyoruz".

Şimdi böyle bir konuda böyle öneri yapılmaz. Zonguldaklılar kabul etmez. Kapitalist sistemde işten çıkartılmanın, işyeri kapatılmasının bedeli yüksektir, çünkü işçiler işsiz kalır.

Şimdi bakın, ben size alternatif olarak kısa sürede önerimi özetlemeye çalışacağım. Şimdi bir kere Türkiye'de Zonguldak emek üretkenliğinin yüksek olduğu bir havza değildir. Doğrudur. Çetin Uygur kısaca nedenlerini anlattı. Ek olarak şunu söyleyeyim: Maden sektörü, genel olarak bütün çıkarım sektörü, yani madencilik, sadece kömür değil, bir özellik taşır: verimlilik farklılıkları bu sektörde çok yaygın bir şeydir. Bugün İngiltere'de, Amerika'da da halen madenler var. Onlar da ortalama olarak bütün yatırımlarına, teknolojik gelişmişliklerine rağmen ortalama olarak başka enerji türlerine göre, daha düşük verimle çalışırlar. Ama üretim devam ediyorsa bunun çok değişik nedenleri var. Bazılarına İshak Alaton değindi. Benim için en önemlisi, yerine istihdam oluşturmadan işçiler işten çıkartılamaz! Ben işçilerin gözünden bakarım. Bu da bir ekonomik gözdür. Onların da hayatı ekonomik faktörlerle belirlenir. Yerine iş bulmadan, işçiyi işten çıkartmaya hiçbir şekilde insani denemez. Kapitalizmin kuralıdır ama insani değildir. Dolayısıyla en önemlisi budur, verimsiz olmasına rağmen yerine yeni işletmeler kurulana kadar devam etmelidir.

İkincisi, pek çok zarardan bahsediliyor KİT'lerde. İşte bir tanesini de İshak Alaton Zonguldak TTK için gösterdi. Arkadaşlar, diyelim 2,5 trilyon buradan kazandınız. KİT'lerin zarar etmesinin esas nedenini soralım mı kendimize? Bakın son zamanlarda yolsuzluk dosyaları açıldı, bir buz dağı göründü. O buz dağından size rakam vereyim mi? Türkiye Demir Çelik İşletmeleri'nde bulunabilen yolsuzluk 4 trilyon, bir kaç yıl içinde. Emlak Bank'ta bulunabilen yolsuzluk 500 milyar TL. BOTAŞ'da yolsuzluk 1 trilyon ve bunlar buzdağının sadece tepesi. Bunun yanısıra oraya giden bakanlar da

Zonguldak TTK yöneticilerini azarlıyorlar. Bunlar ne biçim lojmanlar, bunlar ne biçim özel binek arabaları, bunlar ne biçim araziler, nasıl yönetiyorsunuz burayı?. Üç dört bin işçi orada hiç bir iş yapmadan ücret alabiliyor. Demek ki aslında, kömür sektörünün özelliği dışında bütün öbür KİT'lerde geçerli olan bir şey var. Yolsuzluklar ve arpalık olarak kullanılması KİT'lerin trilyonlar alıyor. Dolayısıyla önce buna bakalım, niye bukadar dar bakıyoruz.

Üçüncüsü, politik istihdam... Bugün 32.500 işçi çalışıyor, 8 bini yer altında 24 bini dışarıda. Bu işçilerin işlerine son verelim demiyorum. Her gelen hükümet orayı arpalık olarak kullanmak için politik istihdam yapıyor. Dolayısıyla gerekli olmayan işçi alımı, maliyetlerin müthiş artışı ve arkasından zararlar. Başka faktörlere ek olarak. Bunun bir tek çıkar yolu var. Hiç bir burjuva hükümeti doğru dürüst denetlemez orayı. Çünkü nasıl az önce söylediğim gibi İtalya'da mafya ile devlet içiçe geçmişse, Türkiye'de bu arpalıktan beslenen unsurlarla bütün partiler içiçe geçmiştir. Yapılacak şudur: işçi denetimi! İşçilere bütün defterler açılır,

bütün hesaplar kontrol edilir, işçilerin seçtiği kurullar, bütün hesapları ve fabrikanın yönetimi ile işletmenin yönetimini denetlerler, işçi denetiminden başka çıkar yol yoktur.

Son nokta ekliyorum ve bitiriyorum. Şimdi trilyonlardan bahsediyoruz. Orda zarar diyoruz, burda zarar diyoruz. Bakın arkadaşlar bütün KİT'ler zarar ediyor. İshak Alaton Tekel'i, TEK'i (Türkiye Elektrik Kurumu), Devlet Demiryolları'nı bütün bunları kapatıp işçilerine sürekli maaş mı bağlayacak, yoksa bunlar özel sektöre mi verilecek? TEK'i kapatabilir misiniz, Devlet Demir Yollarını kapatabilir misiniz? Hayır, ama yapabileceğiniz başka birşey var. Türkiye'nin 1991 yılındaki gelir vergisi gelirinin dökümünü vereyim kısaca: bordrolular, yani ücretliler, yani maaşlılar, yani işçiler ve memurlar, 25 trilyon vergi verirler. Beyana dayalı mükellefler, yani büyük sermayedarlardan, küçük tüccarlara kadar toplumun en varlıklı kesimi ne kadar vergi öder biliyor musunuz? 3,4 trilyon. 25 trilyona 3,4 trilyon. Buna Kurumlar Vergisi'ni ekleyin, 6,6 trilyon, eder 10 trilyon. 25 trilyona 10 trilyon. İşte o 10 trilyon var ya, bütçede KİT'lere ayrılan paranın tam karşılığıdır. En zenginlerden bahsediyorsunuz özenle kaçırılan verginin tam karşılığı o tarafta bal gibi karşılanabilir doğru dürüst bir vergi sistemi olsa, ama bunu bir tek şey gerçekleştirebilir. Bir işçi-emekçi hükümeti! Bunun dışında ne DYP hükümeti, ne DYP-SHP hükümeti bunu yapamaz. Bunu yapamayacağını da gözümüzün önünde görüyoruz. Arkadaşlar, dolayısıyla çözüm önerisi madenleri kapatmak değildir. Ekonomik hesaplar ile eğer gözümüzü dar bir şekilde bir noktaya dikmezsek, Türkiye'nin ekonomisine gözümüzü açar ve bütünüyle bakarsak, burada çözüm iktidardır: Zonguldak'da ve diğer KİT'lerde işçilerin ve denetimi, Türkiye çapında da işçilerin, emekçilerin, çalışanların bir hükümeti.

Başkan - Teşekkür ederiz. İkinci tura geçiyoruz. İkinci turda Sayın İshak Alaton'un diğer konuşmacılara göre daha fazla konuşma hakkı var. Bunu belirtmek istiyorum. Onar dakikayla sınırlamak istiyorum. Tabi toparlayabilirsek, yanıtlar verebilirsek iyi olacak. Daha sonra soruları alacağız. İshak Bey...

İshak Alaton - Tabii katıldığım noktalar var, şimdiye kadar dinlediğimiz konuşmacıların söyledikleri içinde, tabii katılmadıklarımda var. Sevgili gençler, sizler, muhtelif teorilerle gelişeceksiniz ve kendi mantık süzgecinizi kullanacaksınız. Mantık süzgecinin üstünde ne kalırsa, o tortu, sizin için en önemli yol gösterendir. Bu tortuyla mümkün olduğu kadar çok rakamlara dayanacak, yani teoriler, felsefeler güzel de, rakamları konuşturmaya çalışmanız lazım. Bu rakamların içinde bu madenlerde kaza nispetinin dünya standardına göre 265 defa oluşu, orada çalışanların ömrünün yarıya inişi, tüm bunlar dahil, tabii ekonomik rakamların yanında. Çünkü Sayın Savran'ın dediklerine de bu yönde iştirak ediyorum. Diyorlarki cinayet bu, kaza değil, yüzde yüz iştirak ediyorum. Devletin işveren olduğu yerde herşey çarpıklaşıyor, anormalleşiyor. Devlet hem işveren, hem de işte gördüğünüz gibi cinayet işlediği zaman kendi

kendini hapse atamayacağı için bir çelişki karşısında, bir açmaz karşısında bulunuyorsunuz, o zaman işte benim getirdiğim önerinin önemi daha çok ortaya çıkıyor. Yani daha mantıklı bir hale geliyor. Ve bana diyorlar ki burada, Zonguldak da zengin madenlere bakıyorlar, doğrudur. Verin onları, bedava verin önemsemiyorum. Katiyetle ben bugün gidip de madencilik yapmayacağım. Ama bunu kim isterse özel sektöre devredin, şartları da koşun ve bu tür cinayetler olduğu takdirde adamı hapse atın. Nitekim, dünyanın her yerinde bunlar tatbik edilir, bu sistem tatbik edilir. Yani devlet hem kadı, yani hem hakim, hem davalı olamayacağına göre, bu da devleti hakem kılar, devleti yukarıya çıkartır. Saygın bir devlet olsun, bu noktada, özel sektör yatırım yapsın, cinayetleri önleyin. Şimdi bu Zonguldak işine niçin bu kadar önem veriyorum onu da anlatayım.

% 70 enflasyonla boğuşup duruyoruz. Demek ki bir çare bulmak lazım. Zonguldak bunun tipik misali olduğu için bu konu üzerinde durdum ve beni Zonguldak'a ne getirdi? Bir defa, insancıl görev korkunç bir şey. Çünkü bunu yaşadım, çünkü yeraltına indim, oradaki madenciye kendimi tanıttım. Dedim ki sen burada çalışmaya devam mı etmek istersin, yoksa yer üstüne çıkmak mı istersin; hangi iş olursa olsun, bana iş göster ben yukarı çıkayım. Burada yaşlanıyorum, dedi, bu cehennemde yaşamayı kim ister, dediler bana. Ben bunu kendileriyle görüştüm. Şimdi benim Zonguldak'a ilgim şundan doğdu, senelerden beri... İsveçliler beni uyandırdı, İsveç biliyorsunuz son 60 yıldır sosyal demokrat yönetim tarafından yönetiliyor ve dünyanın en müreffeh, en zengin ülkesi haline geldi. Hakiki sosyal demokrat felsefe gereği, yoksa çarpık sosyalist felsefe gereği değil, -iyi anlaşalım- ve 1982'de Olof Palme tekrar iktidara geldiği zaman, sosyal demokrat Olof Palme iktidara gelirken programını açıkladı ve dedi ki, İsveç'deki gemi tezgahları para kaybediyor dedi. Sosyal demokrat Avrupa'nın hükümeti, Avrupa'nın önerisi, İsveç hükümeti devlete ait olan, yani devletin elindeki demir tezgahları para kaybediyor, insanlar ölüyor... dedi ve ülkenin, İsveç'in ekonomisine büyük bir yük getiriyor, ben bu gemi tezgahlarını kapatacağım, dedi. Bunun üzerine seçime girdi, seçimi kazandı, sözünü tuttu. 1982 ile 85 arasında 3 sene içindeki o müddet içinde bütün demir tezgahlarını kapattı. Bir tek Karlskrana denizaltı tezgahları mevcut, askeri.. Onun dışında bütün gemi tezgahları kapatıldı. 110 bin kişi doğrudan ya da dolaylı bu tezgahlarda çalışanlar, yeni mesleklere yönelttildiler. Bazılarını emekli ettiler, bazıları başka meslekiere yönetti. Fakat Olof Palme, sosyal demokrat Olof Palme yönetimi bunu göze aldı ve İsveç ekonomisi tekrar düze çıktı.

Biz şimdi Zonguldak'a dönelim. Ekonomik bir akılsızlığın yanında birde insancıl bir problemimiz var. Şimdi size, bakın, teoriyi şöyle çerçeveleyeceğim ve onun içinde kalacak şekilde bana cevap vermeye çalışın. Beni iyi takip edin. Şimdi bakın orada 31 veya 32 bin işçi çalışıyor veya çalışıyor görünüyor Sungur Savran'ın da dediği gibi. 8 bini aşağıda, fakat aşağıya inenler de kurban ediliyor. Bunu da görmek lazım. Şimdi bu işçinin beklentisi var. Yani yönetimden, işveren devletten, sendika başkanından veya buna, bu hususta fikir üretenden işçinin beklentisi iki-

dir, üç değil. Bir, ölümü, hayatı, sağlığı - nasılsa aç kalıyor-, bunu sendika başkanı başta olmak üzere politikacılara söylüyor, yani beni öldürme diyor, beni hasta etme diyor, ben buna sahip çıkıyorum, çık, diyor. İkincisi de, bana bir asgari gelir temin et, diyor. İstediği budur, sağlığı ve geliri. Bunun dışında başka bir beklentisi de yok zaten. Ben diyorum ki bakın çerçeveyi iyi çiziyorum, çerçeve dışına çıkmayalım. Ben diyorum ki sağlığına sahip çıkalım, gelirini azaltmayalım, adam yer altında çalışırken, yer üstüne çıkaralım. Durumda değişiklik yok. Böylece yer üstüne çıkarırız adamın isteği de bu. Sağlığını mücemmen kılıyorum yani, bu cinayetleri önlüyor ve geliri devam ediyor adamın ve bu arada da eline bir miktar para geçiyor ve buradan da yeni meslekler geliştiriyor, biraz önce anlattığım gibi. Bana deniyor ki, hayır, yer altında ölünmeye devam edilecek. Peki, arkalarından koşuyorum, niçin diyorum. Çünkü işverenler hata etti, oraya gereken yatırımları yapmadı, halbuki ben size anlattığım gibi 8 Şubat'ta oraya gittiğim zaman, beni en modern, en gelişmiş maden bacasına indirdiler, yerin 500 metre altına orada ibadullah tesisler, grizu ölçer cihazlar, alarmlar, ziller her türlü şeyler var ve 1 hafta sonraki, 3 hafta sonraki kaza da orada oldu. Aynı, en modern yerde deniyor ki, daha çok yatırım yapılsın, daha çok döviz harcansın, daha çok tesis yapılsın, daha çok masraf edilsin. Niçin, karşılığında hiç bir zaman geri kazanamayacağın bir para var, yani ben diyorum ki, bu çerçeve içinde kalarak adamın sağlığını, hastalağını önleyecek, sağlığını koruyacak sistem var iken niçin ısrar ediyoruz, yer altına indirmeye çalışıyoruz, benim sadece bu çerçeve içinde buna aklım ermiyor, yani bu cinayete % 100 iştirak ediyor, cinayeti önleme bakımından tedbirler hakkında farklı düşünüyoruz. Ben diyorum ki, hemen durduralım, adamın parasını vermeye devam edelim, yeni meslekler geliştirelim, yeni yatırımlar yapalım, bunun projesini yapalım. Nasıl İsveçli akıllı davrandı ise, ben eminim ki, ben de akıllı davranabilirim, Ankara da akıllı davranabilir, buradaki insanlarımızda akıllı. Bütün bunlar, yeterki bir inancımız olsun ki alternatif iş imkanlarımız var, buna inanabilirsek.

Tabii bütün bu sözlerin yanında rakamları unutmamak lazım, dediğim gibi. Hem insancıl rakamlar, hem de ekonomik rakamlar. Çünkü ekonomik rakamları gözardı ederseniz o zaman sonu gelmeyen bir şeye gideceksiniz. Çünkü bunların kapatılmasıyla, karpuz satışı arasında ben herhangi bir şey göremedim. Evvela insancıl tarafını ele alıyorum. İnsanları yeraltından yerüstüne çıkarmaya çalışıyorum. Yerüstünde sağlığını ve ömrünü mücemmen kılmak istiyorum.Bunun yanında da yeni işler öğretmek istiyorum. Bazılarını da tabii emekli edeceğim. Bunun yanında da yaptığım iktisatla, yani yeni kazandığım para ile de yeni işlere yöneliyorum.

Tüm bunları gözardı edip de sadece felsefi bir şekilde yaklaşıp, ille de buna devam edecek, çünkü şimdiye kadar böyle yapıldı, demek bizi biraz donuk, biraz yeni fikirlere kapalı bir hale getiriyor. Bu yeni fikirlere kapalılığı önleyecek şekilde, biraz sizi silkelemek isterim, belki de tek şans olarak biraz da tabii benim kendime göre bir defolu tarafım var, menfi tarafım var, çünkü burada kapitalist yazıyor biliyorsunuz. Kapita-

list yazdığı için, en iyisi şöyle sözlerin biraz şeyle alınması lazım. Haklısınız, buna da hak veriyorum, onun için diyorum ki, başkalarını da dinleyin. Mesela, çok tanınmış bir dostumuz var, İsmail Cem. İsmail Cem'in 8 Mart tarihinde Sabah Gazetesi'nde "İnsanın Değeri ve Akıl Fukaralığı" diye bir yazısı çıktı. Oradan iki cümlesini okuyayım size. Diyor ki, kendimizi bir an için ciddi bir ekonomide ve ciddiyetle yönetilen bir ülkede farzedelim. Korkunç bir taş var burada. Yani diyor ki, Türkiye öyle bir ülke değildir, farzedelim ki öyledir diyor. Felaket bir şey. Hepimizi bir an için ciddi bir ekonomide, ciddiyetle yönetilen bir ülkede farzedelim. Böylesine, yani Zonguldak gibi, böylesine hastalığa ve ölüme dönük bir çalışma biçimi ekonomiye büyük kazançlar sağlasa bile çoktan yasaklanmış olmalıdır, diyor. Haklı. Ya da böylesine verimsiz ve ziyanlı bir işletmecilik hiçbir sağlık sorunu yaratmasa bile çoktan tarihe karışmış olurdu. Onda da haklı. Bizim yaşamakta olduğumuz örnek ise, diyor; sadece insan sağlığını tüketmekle ve ömrünü satmakla yetinmiyor, aynı zamanda verimsizliğin ve akılsızlığın zirvelerinde dolaşıyor, diyor İsmail Cem. Tabii biliyorsunuz ki, bütün bu şeylerin gerisinde insana verilen kıymet var, başka ülkelerde. Bizde de yavaş yavaş gelişiyor.

Başka bir dostumuz Zülfü Livaneli, o da 7 Mart tarihli Sabah'da diyor ki, ocakları kapatmamak cinayettir, diyor. Biraz önce cinayetten bahsediyorduk. Ve diyor ki, ocakların kapatılmasına karşı, bazı sesler yükselmekte, akılcılık, hesap, kitap, ekonomi falan, filan veya strateji v.s. Hiç bir onurlu ülke, diyor, insan kanı üzerine kurulu bir hesap yapamaz, diyor. Madenlerin kapatılmamasını savunanlara benim bir önerim var diyor Zülfü Livaneli. Zülfü Livaneli devam ediyor, madenlerin kapatılmamasını savunanlara bir önerim var. Madem ki ülke menfaatleri için insanların özveride bulunmasını savunuyorlar, kendileri 1 haftacık da olsa bu ocaklara girerler mi, ya da oğullarını yollarlar mı? Hiç kimsenin kuşkusu olmasın, bu ocaklar kapatılmadığı sürece kazalar devam edecektir, diyor. Bundan sonra olacak kazaların sorumluluğu ocakların kapatılmasına karşı çıkanlarındır, diyor. Ben bitirdim, teşekkür ederim.

Başkan - Teşekkür ederiz. Söz sırası Sayın Çetin Uygur'da.

Çetin Uygur - Şimdi, hiç kimse insanların ölümünü temel alarak bir çözümlemenin peşine düşmesin. Eksik bıraktığım bir kaç sözü, bölüm bölüm aktarmaya çalışacağım ve önerimi getireceğim. Önce şunu çok rahatlıkla söyliyebiliriz: Türkiye'de kamu kuruluşları kurulduğu andan itibaren, bir tek noktaya eğilebilmişlerdir. Hedef, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihte kabul etmiş olduğu sistemin, gerçek sahiplerini yaratmaktır. Yani kamu kuruluşları sermayeyi yaratan sermaye sınıfını yatarmayı temel işlev almışlardır. Artı, toplumun temel gereksinimlerini karşılamak da bunun arkasından gelmektedir. Çok kısa ve net görülür. Şöyle söyleyeyim, 1990 yılının, çünkü Zonguldak olayları sırasında geçmiştik, 90 yılında enerji girdisi olarak kömür üretimi yapan tüm kamu kuruluşları zarar etmiştir. Bu enerjinin girdisi olan demir çelik kuruluşlarıdır. İskenderun ve Karabük genç 6 ay süre içinde zarar etmiştir,

ama demir çeliklerin nihai ürünlerini kullanan sermaye sınıfı ise1990 yılının ilk 6 ayında, ki Alarko'da bunlara dahildir, hepsi bütün bu zararların 2 misli oranında kâra girmişlerdir. Dolayısıyla cumhuriyetin kurulduğu tarihten bu yana kamu kuruluşları, ister TEK olsun, isterse Kömür İşletmeleri olsun, isterse Devlet Demiryolları olsun, hepsinin temel işlevi bu. 1965 ile 80 yılları arasında dünya üzerindeki kömürün ton fiyatı 100-110 dolarken, Zonguldak 25 dolara, 30 dolara Karabük Demir Çelik'e kömür satmış. O zaman hiç kimse bağırmamıştır. Niye zarar ediyor bu kurum, diye bağırmamıştır, "kapatalım" diye hiç kimse birşey söylememiştir. O dönemlerde de iş kazaları olmuştur, o dönemlerde de ölümler olmuştur, "iş cinayetleri" diye tanımladı Sayın Savran, ama ben olayın üzerine Zonguldak'a gittikten sonra ve gördükten sonra ve bilgilendikten sonra kişi olarak "bu bir katliam" dedim. Gerçek anlamda bir katliam.

Geçmiş dönemlerde de aynı şeyler yaşandı ama hiç kimse bağırmadı, 80'den önce kimse sesini çıkartmadı, 80'den sonra sesler yükselmeye başladı, neden? Nedeni açık; Türkiye de 24 Ocak'ta başlayan sistemin yeni çözümlemesi, 24 Ocak'ta başlayan 12 Eylül'de Kenan Evren'le vaftiz edilen ve son seçimlerde de yeniden şekillendirilen ekonomik politikaların gereğidir. İnsanların ölümlerinin üzerine basılarak sistem, yani emperyalist, kapitalist sistemin bir parçası olarak Türkiye'de yeni bir şekillenmeye adım atılmalıdır. Duyarlılığı anlıyorum, insan ölümlerine karşı çıkmak, doğru budur, kazalara karşı çıkmak, yaralanmaya karşı çıkmak, doğru budur ama, Türkiye de çok yaygın olan şu kazı kazı sistemi denilen bir olay var ya, herkesin boyuna yolda kazıdığı. Bu olayları birazcık böyle kazıdığımız zaman altından bu çıkıyor. Kamu kuruluşlarının terkedilmesi, bırakılması. Peki, ölümlerin üzerine bu keyfi politikalar ... Bunlardan vazgeçelim.

Subvanse etmek, stratejik değildir dendi, "stratejik"tir. 1970 petrol krizinde stratejik bir maddeydi kömür. Bütün dünya kömüre, üretime yatırım yaptı. Sayın Alaton sanırım hatırlarlar, AT ülkelerinin 528/76 ECSC no'lu kararıyla kömür madenciliğini desteklenmesi kararı var. Topluluk içindeki en verimli kömür ocakları Almanya'daydı. Almanya 1984'de 91 dolara mal ediyordu, 78,9 milyon ton kömür çıkardı ve aynı yıl 42 ton/dolara kömür ithal etti. 1986 yılında Almanya'daki taşkömürün maliyeti 114 dolar/ton oldu. Aynı yıl ülkemizdeki taşkömürün maliyeti ise 64 dolar/tondu. 1987'de Almanya 75,8 milyon ton kömür çıkarırken, ocakların modernizasyonuyla verimliliği % 15 arttı ve kömürün maliyetini 75 dolar/tona düşürdü. Yani Fransa, Almanya, İngiltere hepsi de kömürün maliyetindeki yüksekliğine rağmen subvanse etmeğe devam ediyor. İngiltere 14.38 dolar/tonda subvanse ediyor, Fransa 27.68 dolar/tonda subvanse ediyor, çünkü sanayinin temel enerji girdisi olan bu yatırımları stratejik olarak, kendi geleceği açısından, bağımsız olarak sürdürmek ve korumak zorundalar. Türkiye de korumak zorunda ve Türkiye'deki yatırımların gerçekleşmesi de bugün şikayetçi olan 3 milyon/ton üretim 10 milyon/tona çıkarılabilir. Özal'a verilen raporda yazılı bu. 10 milyon/ton/yıl'a çıkartılabilir ve insan hayatı gerçekten dikkate alınarak çıkartılabilir. Zonguldak da bu olay sırasında bulunduğum süre içinde, ilk kez oradaki in-

sanların, zorlukların önünde, bu ölen insanların üçte biri, çıkartılanların üçte biri gazla boğularak ölmüşlerdir. Bu adamların maskeleri nerede? Verecekleri para kişi başına maksimum 100 bin liraydı. Ferdi maske. Bunu bile koymuyor, neden? Niçin bu kadar küçük bir yatırımdan bile kaçıyor bu devlet?

Sonuç olarak, bu sistem içinde bile bir çözüm vardır. Bu sistem içinde bile yakalayabileceğimiz doğru çözümleme vardır. Bu doğru çözümleme şudur: Siyasi iktidarların yukarıdan aşağıya tahrik ediciliğine son vermek. Çözüm iktidarlar kamu kuruluşlarının tüm Zonguldak özelinde de işletmeden elini çekmelidir. İşletme, işletmedeki çalışanların tüm çalışanların örgütlülüğüne, artı, işletmeye madencilik bilimini getirecek olan, bilimi taşıyacak olan çalışanların örgütlülüğüne, artı, bu işletmede çalışanların tümünün oturmuş olduğu bu yöredeki yerel yönetimlere terkedilmelidir.

Ancak, bunda iki koşul var. Koşullardan biri sendikal örgüt, çalışanların örgütü, gerçek anlamda bir sendikal örgüt olmalıdır. Çalışanların doğrudan yönetiminde olduğu, iktidarında olduğu kendilerinin örgütlerinde söz ve karar sahibi olduğu örgütler olması koşulu, artı bilimi oraya taşıyacak olan teknik kadroların örgütlülüğünde ise, yeraltı kaynaklarının halkın malı olduğu ilkesini kabul edebilme oraya taşıyacaktır. Artı, yerel yönetimleri, bu tip yerel yönetimler değil, halkın somut sorunlarını çözen ama, çözümde halkın söz ve karar sahibi olabildiği, iktidarında doğrudan olabildiği yer ve üretimler gerekmektedir.

Koşullardan biri bu. İki, böyle bir yönetim içinde 65-80 yılları arasında dünya piyasasında 100-110 dolarken kömür, 25-30 dolara Karabük'de zararına kömür satışı arasındaki farkı işletmenin kasasına doldurmak zorundadır. Yani, kim koyacak bu gizli kağıdı, kasalarından indirenler oraya koyacaktır. Artı en az 1970'den, 1992'ye kadar TBMM'den onaylanıp geçen, bütçelerdeki yatırımların gerçekleşmeyen miktarının, yani ödenmeyen miktarının kasaya konulması şart ve böyle bir yönetim, böyle bir yönetimde artık üretim planlaması, yatırım planlaması, kadrolaşma, istihdam, çalışma sürelerinin düzenlenmesi, böyle bir yönetimin kendi içindeki gerçek rakamdaki bir demokrasinin uygulanmasıyla, işletme, üreten, insanlarını sağlıklı bir üretim içinde, insanca bir çalışma düzeni içinde var edelim. Böyle bir yapılanmayla ancak Zonguldak, ancak Zonguldak'a hayat veren ve Türkiye'de sanayiye hayat veren, enerji kuruluşu olan kurum kurtarılabilir.

Şimdi Sayın Alaton'un önerilerini, çözüm yollarından birini, yatırımlardan bir tanesini okuyorum. Ateş tuğlası, mermer sanayi ve üretimi, yani Zonguldak havzasının bu insan ölümleri, üretimin maliyetinin yüksekliği, yetersizliğinin karşısında, kapatılmanın karşısında, bir yığın sıraladıklarının içinde bu tip öneriler var ve bu önerilerin hepsi ve hepsi tam 5 yıl önce Zonguldak'da vardı. Şeker Kom Maden İşletmeleri var, Mermer İşletmeleri var, Şeker Kom'un nihai ürünü olan ateş tuğlası fabrikaları vardır Filyos'da. Ama başka sözünü ettiğim gibi, 24 Ocak'ta başlayıp, Kenan Evren'in vaftiz ettiği ve son seçimlerde şekillendirilen ekonomik politikalar gereği kapatıldı bu işletmeler. Şimdi bunları Zon-

guldak'a kurtuluş planı gösteriyorlar. Evet soruyorlar, devlet ekonomiden elini çekmiyor, ama devletin bu işletmelere yaptığı subvansiyon miktarlarını toplayıp özel sektöre kredi olarak verip, onların bu bölgeye yatırım yapması ve sistemin doğrudan doğruya gerçek sahipleri olan, sermayenin eline geçecek. Birbirimizi kandırmanın hiç gereği yok. İnsan hayatını, ölümlerinin üzerine basarak kendi politikalarımızı hayata geçirmenin hiçbir anlamı yok. Açık konuşmak, yürekli olmak zorundayız. Çözümlemelerimiz siyasi düşüncelerimizden ve bakışlarımızdan dolayı farklı farklı olabilir ama bunu açık yürekliliklc söylemeliyiz. Teşekkür ediyorum.

Başkan - Biz teşekkür ederiz. Son konuşmacımız Sungur Savran, daha sonra soruları yöneltelim.

Sungur Savran - Arkadaşlar, son yıllarda sosyalistlere karşı şöyle bir eleştiri yapılıyor. Siz yeni fikirlere kapalısınız, siz eskiyi savunuyorsunuz, zaten hep romantik oldunuz, şimdi dünya değişimini izleyemiyorsunuz, yeni fikirlere kapalısınız, İshak Alaton kibar bir insan olduğu için "felsefi açıdan bakıyorsunuz" diyor, romantik kelimesini kullanmıyor. Bu çok yaygın: "Biz gerçekçiyiz. Bakın size rakam veriyoruz, siz ise sadece felsefi bir çerçeve koyuyorsunuz" deniyor. Şimdi birincisi ben şunu söyliyeyim. Ben burada pek çok rakam verdim, sadece bir tek noktasına ekonominin bakmakla olmayacağını, genişletmek gerektiğini, bütünsel olarak bakıldığı zaman tablonun değiştiğini söyledim. Ama İshak Alaton onu hiç duymamış gibi kendi rakamlarını tekrar etti ve bana da, belki Çetin Uygur'a da sadece felsefi konuşuyorsunuz dedi. Ben nedenini biliyorum. Nedeni şu: İshak Alaton'un alnında kapitalist yazıyor ama, benim de alnımda komünist yazıyor. Dolayısıyla ben ne desem, ağzımla kuş tutsam da dogmatik ve felsefi gibi bakıyor oluyorum.

Şimdi ben size yeni rakamlar vereyim: dedim ki bakın, Çetin Uygur da söyledi, bütün maden kentlerinden hareketle söyledi. Ben başka bir noktaya da değindim. Diğer madenler ne olacak, onlarında mı kapatılması düşünülüyor? Diğer KİT'ler ne olacak? Türkiye Elektrik Kurumu'nun 4 trilyonluk 91 rakamı, bu sene 8-10 trilyon olur. 4 trilyon, on trilyonluk zararını kim karşılayacak? Onu da mı katacaksınız buraya? DDY on yıllardır zarar eder, onu da kapatacak mısınız? Karabük, Seydişehir, bütün bunlar şehir, Zonguldak gibi. Neden Zonguldak diyor Çetin Uygur, bence bugünün en önemli noktasına değiniyor. Zonguldak'da müthiş bir işçi direnişi oldu, müthiş bir işçi eylemi oldu ve bu Türkiye işçi sınıfına örnek olma niteliğini taşıyan bir şeydi. Bu işte ürküttü. Bütün egemenleri, bütün yönetenleri ve tabi sermayedarları.

Başka rakamlar, bakın. Türkiye'de sadece örneklere dayalı araştırmalar yapılıyor arkadaşlar. Beyan üzerinden vergi ne kadar kaçırılıyor diye. Son on yılda yapılan araştırmalara göre beyan edildiği kadar da beyan edilmiyor. Dolayısıyla muazzam bir vergi kaçağı var. Bu da ancak görülebileni. Dolayısıyla dedim ki, büyük bir vergi açığı var, büyük bir vergi kaçağı var, eğer bu vergi kaçağı kapatılabilirse o zaman çok ciddi yatırımlar yapılabilir, KİT'lerin bu açıkları kapatılabilir, zaman içinde mo-

dernizasyon yoluyla gerek başka sektörlerin yaratılması, gerekse madenlerin yatırımlar yoluyla modernizasyonu v.s. gibi şeylerle bu durum büyük ölçüde engellenebilir. Rakam, rakamla cevaplıyorum.

Yolsuzluklardan bahsettim. Boyutlarının ne olduğunu sadece buz dağının tepesinden görüyoruz dedim. Bir Demir Çelik İşletmeleri kurumu için 1- 2 yıllık ve bir kaç dosyada 4 trilyon çıktı. 100 tane dosya şu anda görüşülüyor dedim, bunlar da buz dağının tepesi. Rakam... Bunlar da 4 trilyon yani, gösterildiği kadarıyla 92 yılında Zonguldak'ın yani TTK'nın zararına eşit. Önemi şu. Daha gaddar, daha zalimane kapitalist işten çıkarmalara karşı diyor ki İshak Alaton, ödiyeyim işçinin parasını diyor. Nasıl? Sordum, cevap da alamadım. İshak Alaton uygulamayacak bunu. Benim ve bizim, en önemlisi işçilerin burjuva hükümetlerine on yıllardır uygulamaları gördüklerini hükümetlere bu konuda yeni iş bulana kadar maaşların ödenecekleri konusunda nasıl güveneceklerini sordum. Çünkü İshak Alaton ödemeyecek parayı, hükümetler ödeyecek, buna da bir cevap alamadım. Peki rakam ver, rakamdan bahsediyoruz. ABD dünyanın en gelişkin kapitalist ülkelerinden bir tanesi. Dedim ki, 1975 yılında petrol krizi diye anılan, aslında kapitalizmin yapısal bir krizi olan kriz ilk patlak verdiğinde Amerika'da işsiz işçilerin % 78'i işsizlik sigortası alıyor. Size resmi rakam söylüyorum. 1989 yılında ise bu oran % 33, her gün düşüyor. O işçilerin % 67'si ne oluyor? Amerika'da olmayınca burada niye güvenelim? Gene sordum, rakam üzerinden: Zonguldak'lılara bunu vereceksiniz, öbür madenler ve KİT'ler kapandığı ölçüde bunlara da verecek misiniz parayı, buna da cevap alamadım.

Dolayısıyla, rakamlar üzerinden tartışalım ama düşüncelerimizin illa aynı sistem içinde olması gerekmiyor. Sadece verilen rakamların bütün sistemin işleyiş mantığı da göz önüne alındığı takdirde aslında fantastik bir önerinin temeli olduğunu söylüyorum, bir. İki, bu kadar dar bir bakış açılı tartışma yapılamaz diyorum. Bütün Türkiye ekonomisini bütün olarak almak zorundasınız, bir KİT hakkında, bir Kamu İktisadi Teşebbüsü hakkında kararınızı verirken.

Şimdi bu modernlik meselesinde bir iki soru daha soracağım. İşçi denetimi çok mu eski bir iş? Kapitalizmden daha mı eski, yoksa daha mı yeni bir iş? İşçi denetimi Türkiye'de uygulandı mı KİT'lerde? Ve yolsuzlukların her türlü yönde giderilebildiği, yolsuzlukların durdurulması işçi denetimi dışında nasıl sağlanacak? İşte orası belli değil, niye? Defterler açılsın diyoruz. Defterlerin hepsi kapalı arkadaşlar, kapitalist toplumda sırdır. Bütün giderler ve maliyetler, vergi için kullanılan defterler tamamen, tamamen vergiyi, az ödemek üzere, İshak Alaton çok iyi bilir, az ödemek üzere oluşturulmuştur. Bu defterler açılsın diyoruz. Bu defterleri, bütün bu hesapları işçiler denetlesin, işçi alım çıkarımını işçiler denetlesin, bu denetim altında yolsuzluklar da olmaz, gereksiz harcamalar ve israf ta olmaz ve zarardan büyük bir tasarruf yapılır diyoruz. Bu eski bir fikir midir? Ne kadar eskidir, eski olsa olsa 20. yüzyılın başına kadar eskidir. Evet, o anlamda eskidir. İşten işçi çıkarmak ne kadar eskidir? Kapitalizm kadar yani en az iki üç yıl, belki daha fazla.

Üçüncüsü, modernlik konusunda, bir de bize İshak Alaton, kendine

başka kanıtlar gösterdi sol'dan: İsmail Cem, Zülfü Livaneli, başkalarını da gösterebiliriz. Şimdi İsmail Cem insanlık onurundan, şundan bundan söz ediyor, yazısının başlığına pek dikkat etmedim. İsmail Cem en önce politikacı olarak kendi onuruna dikkat etse çok iyi olacak. İsmail Cem bir partinin üyesi, o parti muhalefetteyken olağanüstü halin kaldırılması gerekir diyordu, İsmail Cem iktidara geçti bu partiyle birlikte şimdi olağanüstü halin devam etmesi gerektiği yolunda bilgi aldık diyor o partinin başkanı. Kimden aldı, MİT'den aldı, Kontrgerilladan aldı, Genel Kurmay'dan aldı. Ne zamandan beri politikada muhalefette söylenenlerle, iktidarda söylenenler arasında bir tutarsızlık onurlu bir politik davranış da insan onurundan bahsediyoruz? Zülfü Livaneli'ye gelince, Zülfü Livaneli benim çok sevdiğim bir müzisyendir ama, müzisyen olmak başka bir şeydir, politika ve fikir hayatına müdahale başka bir şeydir. Soruyormuş, oğullarını yollarlar mı diye, yollamazlar. Çünkü oğulları işsiz değil. Yollamazlar çünkü oğullarının hali vakti yerinde ama Zonguldak işçileri yollarlar mı oğullarını diye sorsaydı! Mesela bakın fikir tartışması yapıyoruz değil mi, oğullarını yollarlar mı bu savunanlar mesela diyelim İstanbul'dan savunanlar, ama Zonguldak'lılar oğullarını yollarlar mı diye sorsaydı, Zonguldak'a gitmesine ihtiyaç yoktur. Çok basit bir gazete haberinden cevabını alırdı. Zonguldak'lılar için çok, çok, çok önemli olduğunu ve oğullarını yolladıklarını görürdü. Şu haberden: ölenlerin kardeşi madenlere girme, yeraltına girme önceliğine sahip: bu bir hediye, bir armağan olarak kabul ediliyor. Niye öncelik bu? Bu kadar kötü bir şeyse ölenlerin kardeşi girer mi madene? Onlar önceliklidir, çünkü o insanların ihtiyacı vardır. Çünkü Zülfü Livaneli artık dünyaya işçinin gözünden bakmıyor. Onun içinde alnında kapitalist yazıp yazmadığı önemli değil, dünyaya burjuvazinin gözüyle baktığı zaman benim için önemli olan budur. Dünyaya nereden baktığımızdır. Ben işçilerin gözünden bakılmasını savunuyorum. Aradaki fark budur.

Şimdi, işçileri, ya ekmek ya ölüm, kırk katır mı, kırk satır mı, karşısında bırakmak tam bir gaddarlık örneğidir. İshak Alaton bize diyor ki, bir cinayet olduğu konusunda anlaşıyoruz o zaman niye devam etsin, cinayetleri devam mı ettirelim diyor. Bu mantık doğruysa, neden maden işçileri bu çözüme karşı çıkmışlardır? Neden madenler kapatılsın denir denmez Zonguldak'ın bütün partileri karşı çıkıyorlar bu fırsatçılara meydan bırakmayız diye. Zülfü Livaneli oğullardan bahsediyor. Evet, Zonguldak'lılar oğullarının ocaklarda çalışmasını istiyorlar. Biz ne diyoruz, cinayetler devam mı etsin? Hayır, modernizasyon yatırımları yapılsın. Hayır, İstanbul'da BMW'ler, yatlar yerine Zonguldak'daki modernizasyon yatırımları. Toplumsal kaynakların dağılımını, iktisatçı yaklaşımıyla, ben de iktisatçıyım. Öyle felsefe üretmekle olmaz. Toplumsal kaynakların dağılımını bir bütün olarak konuşalım, vergilerini alalım para kazananlardan. Diğerlerinden çok daha az alalım, yüksek kazanandan daha fazla alalım ve onları Zonguldak'da ve başka yerlerde modernizasyon yatırımlarına ayıralım. O zaman cinayetler biter. Nedir yani kömür madeni ille cinayet mi demek? İşte İshak Alaton verdi size istatistiği. Dünya ortalamasının kat kat üstünde Türkiye'de. Kömür madenleri cinayet demek değildir. Eğer doğru dürüst yatırım yaparsanız kömür madeni tehlikeli bir şeydir, zaman içinde ortadan kaldırılması lazımdır ama kömür madeni zorunlu olarak katillik demek değildir. Dolayısıyla kaynakları sağlayalım dedim. Bunu da ancak işçi, emekçi hükümeti yapar dedim. Bu

da felsefe değildir. Şöyle bitireyim: Evet, kömür madeni insanlığın tarihinden zaman içinde kalkacaktır ama bunu işçilerin sırtından değil, bütün toplumun yararına olacak olan, işçileri, hunharca, gaddarca, aç bırakmayan bir biçimde yapalım diyorum. Farkımız bu. Yoksa cinayetleri işlemeye devam eden bütün hükümetlerin karşısında olduğum çok açık.

Başkan - Teşekkür ederiz.

Heykeli Dikilecek Adam

Marcel Liebman, **Lenin Döneminde Leninizm,** *çev. Osman Akınhay, Belge Yayınları. Cilt 1:* **Muhalefet Yılları,** *1990 ve cilt 2:* **İktidar Yılları,** *1992.*

CAN ILGIN

20. yüzyıla damgasını vurmuş olan Ekim devrimi yakında 75. yılını dolduracak. Ama Ekim devriminin ülkesinde olsun, genel olarak dünyada olsun devrimin prestiji bütün tarihi boyunca en düşük düzeye düşmüş durumda. Modern çağda insanlığın kurtuluşunun en büyük umut meşalesini yakmış olan bu devrim, Sovyet bürokrasisi tarafından önce yozlaştırıldı, ardından da 80'li yılların ikinci yarısından bu yana adım adım tasfiye ediliyor. Bürokratik yozlaşmanın yönetıcileri olan Stalin ve ardıllarının uygulamalarının faturası, günümüzde, Ekim devriminin baş mimarı, 20. yüzyılın en büyük devrimcisi Lenin'e çıkartılıyor. Lenin, Stalin'den Kim İl Sung'a kadar uzanan irili ufaklı bir dizi bürokratik despotun atası gibi sunuluyor. Orada burada heykelleri yıkıldıkça, o heykellerin dikilmesinin sorumlusu sanki Lenin'miş gibi, kitlelerin Lenin'in temsil ettiği politikayı lanetlediği düşüncesi yayılıyor. 1980'li yılların sonunda yitirdiğimiz Belçikalı Marksist tarihçi Marcel Liebman'ın, son günlerde 2. cildi Türkçe'de yayınlanan anıtsal yapıtı *Lenin Döneminde Leninizm*, bu büyük devrimciye bürokrasinin enkazının altından değil, insanlığın büyük kurtuluş mücadelesinin perspektifinden bakan bir kitap olarak tam da böyle bir incelemeye en fazla ihtiyaç hissedildiği bir dönemde Türkiye okuyucusunun eline ulaşmış durumda. Belge Yayınlarını, bu önemli çalışmayı Türkçe'ye kazandırdığı için kutlamak gerekiyor.

Liebman'ın yapıtı, Lenin'in düşüncesi ve pratiği içinde tartışma konusu

olan bütün sorunları derinlemesine bir bilgiye, kapsamlı bir belgelemeye ve titiz argümanlara dayanarak inceliyor. Lenin'in Marksizminin en çok tartışılan yönü olan parti teorisi ve pratiği, Ekim devrimine kadar süren dönemi inceleyen ilk cildin ayrıcalıklı konusu. Bu ciltte aynı zamanda Rus devrimci hareketi içindeki en önemli tartışma konusu olan devrimci strateji sorunu ayrıntılı biçimde ele alınıyor. İlk cildin sonunda Liebman, *Devlet ve Devrim*'den hareketle Lenin'in proletarya iktidarına bakışını bütün karmaşıklığı, gerilimleri ve pratiğindeki sorunlarıyla birlikte irdeliyor. Kitabın ikinci cildi ise Lenin'in Ekim devrimi sonrasındaki faaliyetine eğiliyor. Sovyet demokrasisinin gücü ve çöküşü, Bolşevik Parti'nin muhalefet partilerine karşı tavrı, ekonomik inşa, ulusal sorun, sendikalar, hukuk, kültür, eğitim, dış siyaset -- Liebman'ın genç Sovyet devletinin yaşamında ele almadığı ve ışık tutmadığı pek az alan var. *Lenin Döneminde Leninizm*'i yalnızca merkezi konusuyla sınırlı bir kitap olarak kabul etmek mümkün değil. Kitap bir bakıma aynı zamanda Bolşevizmin ve Ekim devriminin erken döneminin tarihi bakımından da en doyurucu kaynaklardan biri. Liebman'ın, Türkçe'de daha önce yayınlanmış tek kitabı olan *Rus İhtilali*'nden de (Varlık Yayınları, 1969) bildiğimiz gibi Ekim devriminin bir uzmanı olması, kitaba çok şey katıyor.

Lenin Döneminde Leninizm'in bugünün ideolojik iklimi açısından en önemli yanı, Lenin hakkında son derecede yaygın olan bir sahte imgeyi zengin ayrıntılara başvurarak yıkması. Lenin'in politikada tepeden inmeci, despotik, kitleleri sadece bir araç gibi gören ve manipüle eden, sınırsız bir iktidar hırsına sahip bir tarihsel kişilik olarak sunulması günümüzde son derecede yaygın. Liebman bütün çalışmasında Lenin'in bir Blankist olarak sunulmasının ne kadar yanlış olduğunu, kitlelerin aşağıdan eyleminc ve yönetimi doğrudan doğruya denetlemesinc ne denli önem verdiğini ortaya koyuyor. Bu açıdan, Rosa Luxemburg ve Trotskiy'in 1903-1904'te Lenin'e yönelttikleri eleştirilerin yanlışlığını anlattığı bölüm (cilt 1, s. 32-39) ve 1917'de kitle hareketine biçtiği değeri ortaya koyduğu "Devrimci Kendiliğindenliğin Rolü" başlıklı altbölüm (cilt 1, s.252-261) özel önem taşıyor. 2. ciltte ise Lenin'in bir "diktatör" olarak nitelenmesinin olanaksızlığına ilişkin verdiği kanıtlar çarpıcı bir nitelik taşıyor. Yine orada Lenin'in kendi çevresinde bir kişi kültü yaratılmasına aktif olarak *engel olmak* için gösterdiği çabanın örneklerini bulmak mümkün. Kısacası Lenin'i Stalin'le özdeşleştirmeye çalışan güncel efsaneye karşı Liebman'ın verileri değerli bir panzehir. Ama Liebman bunu yaparken Lenin'in (ve Trotskiy'in) hatalarının nasıl Stalin'in yükselişine olanak sağladığına değinmekten kaçınmıyor.

Liebman'ın yapıtının yıktığı tek Lenin karikatürü bu "gözü dönmüş diktatör" imgesi değil. Solda Stalinist yozlaşmayla birlikte bir kalıp halinde ezberlenen bir "Marksizm-Leninizm" yorumu da Liebman'ın sergilediği veriler ve yaptığı tahlil karşısında çatır çatır çöküyor. Liebman, Lenin'e tam da yaklaşılması gerektiği gibi yaklaşıyor: kendi hatalarından ders alma ve pratiğin dersleri ışığında kendi düşüncesini geliştirme konusunda eşsiz bir yeteneğe sahip olan bu büyük devrimciyi incelerken, Liebman'ın temel yöntemsel tezi, Lenin'in düşüncesinin ancak toplumsal pratikle etkileşimi içinde, oluşum tarihi dikkatli biçimde izlenilerek kavranabileceği. Özel olarak devrim deneyimleri (önce 1905, sonra da 1917) Lenin'in, ken-

di görüşlerinin olumlu yanlarını daha ileriye doğru geliştirmesine, devrimci pratiğin sınavında doğrulanmayan eski düşüncelerini ise aşmasına olanak sağlamıştır. Liebman, Lenin'in düşünce ve anlayışının zaman içindeki değişimini birçok alanda somut olarak sergiliyor. Ama bunların en önemlileri, parti-kitle ilişkisini kavrayışının zaman içinde geçirdiği evrim ile Rus devriminin karakteri konusundaki düşüncesinde 1917 Şubat devriminden sonra gerçekleşen büyük atılımdır. İlk konu sadece 1.cildin hemen hemen bütününü değil, iktidar döneminin ele alındığı 2.cildin de önemli bir bölümünü kavrayan bir sergilemeye dayanıyor. Rus devriminin karakterine ve stratejik görevlerine gelince, Liebman Lenin'in bu konudaki görüşlerindeki büyük sıçramayı, ilk cildin bütününe yayılan tarihsel verilerin ışığında iki özel altbölümde ("Lenin ve Sürekli Devrim" I ve II başlıkları altında, cilt 1, s.91-96 ve 228-240) ele alıyor. Bu bölümlerin sunduğu argümanların etrafından dolaşmanın olanağı yoktur: Lenin, Şubat devriminden sonra Trotskiy'in sürekli devrim perspektifiyle paralel bir noktaya gelmiştir.

Kuşkusuz, Liebman'ın tezleri arasında tartışmalı olan noktalar da mevcut. Özellikle, Lenin'in düşünce ve pratiğinde "özgürlükçü Leninizm" olarak adlandırdığı damarın sergilenmesinde çubuğun fazla büküldüğü kolaylıkla söylenebilir. Bu tahlilde işçi sınıfının devrimci partisinin önemi neredeyse ortadan kalkıyor. İkincisi, Liebman Leninizmin Stalinizmden farkını açıklarken başka konularda gösterdiği başarıdan çok geride kalıyor. Elbette, Stalinizmin yükselişinde rol oynayan nesnel etkenlerin sergilenişi (2. cildin ilk bölümü) ve Leninizmin enternasyonalizmden koparılamayacağı konusundaki güçlü argümanı son derecede yararlı. Ama son tahlilde, Liebman Leninizm ile Stalinizm arasında *toplumsal temelleri* bakımından varolan farklılığı, birinin bütün eksik ve hatalarına rağmen işçi sınıfının devrimci iktidarını, ötekinin ise bürokrasinin iktidarını temsil ettiğini ortaya koyamadığı için, bazı renkli formüllerle (Stalinizm eşittir Leninizm eksi diyalektik) sınırlı bir teorik sonuca varabiliyor ancak.

Başka konularda varolan sorunlardan da söz edilebilir. Ama bütün bunlar Liebman'ın kitabının *Lenin üzerine Türkçe'de yayınlanmış en iyi çalışma* olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Stalin'den Yeltsin'e Sovyetler Birliği'ni bugünkü acınası duruma getiren bürokratların gerici politikalarının faturasının Lenin'e çıkartılmaya çalışıldığı 20. yüzyıl sonunda, gerçek Lenin'in düşünce ve pratiğini yakından tanımak isteyen herkes için *Lenin Döneminde Leninizm* paha biçilmez bir değer taşıyor.

Türkçe'de yayınlanan yabancı teorik ürünlerden yararlanmada çeviri kalitesinin ne kadar büyük bir engel ve dezavantaj oluşturduğu göz önünde bulundurulursa, Osman Akınhay'ın temiz Türkçesi ve (özellikle bağlaçlarda tekrarlanan bazı hatalara rağmen) sadık çevirisi ile okuyucuya rahat okunan bir metin sunmuş olduğunu belirtmek gerekiyor. Ama kitap yine de yer yer maalesef önemli çeviri (belki bazan yalnızca dizgi) yanlışları içeriyor. Birkaç örnek vermekte yarar var.

Herşeyden önce, 2.cildin ilk bölümünün ilk altbaşlığının Türkçe'ye çevriliş tarzı, okuyucunun kitabın ana konularından biri konusunda tümüyle yanlış bir fikre kapılmasına yol açabilir. Sözkonusu altbaşlık Türkçe'ye "Özgürlükçü Leninizm Süreci ve Bitişi" olarak çevrilmiş (cilt 2, s. 13).

Bu ibarenin okuyucuya kaçınılmaz olarak vereceği izlenim Lenin'in "özgürlükçülük" damarının belirli bir noktada bütünüyle ortadan kalktığı. Oysa Liebman'ın altbaşlığı, Türkçe çeviriye kaynak olan İngilizce versiyonda "Libertarian Leninism, continued and concluded" (Merlin Press, Londra, 1975, s. 215). Bunu Türkçe'ye "Özgürlükçü Leninizm: Devam ve Sonuç" gibi birşeyle çevirmek mümkün. Yazarın amacı, daha önce 1.cildin sonunda (s. 242 ve devamı) ilk kez ele aldığı bu temaya bu altbaşlıkta geri döndüğünü ve bu konudaki tartışmayı sona erdireceğini anlatmak. Yazarın bir konuyu terketmesiyle Lenin'in özgürlüğü terketmesi arasında dağlar var!

Son derecede vahim bir çeviri yanlışı da Brest-Litovsk döneminde Lenin'in kitle hareketinin geri çekilmesi olasılığı konusunda sarfettiği bir cümlenin, Lenin'i kitle ayaklanmalarına düşman konumda gösteren bir biçimde çevrilmiş olmasından kaynaklanıyor. Akınhay sözkonusu cümleyi şöyle Türkçeleştirmiş: "Herhalde çok geçmeden kitlelerin ayaklanmasına sert karşılıklar vermek zorunda kalacağız." (Cilt 2, s. 29) Lenin'in kitle ayaklanmasını bastırmaya hazırlanması, maalesef özgürlüğü terketmesiyle de tutarlı, bu iki çeviri hatası bir yanlış imgeyi pekiştiriyor. Oysa cümlenin İngilizcesi bambaşka bir anlam taşıyor: "It may be that the respite needed for an uprising of the masses will take no little time" (İngilizce basım, s. 226). Yani: "Kitlelerin ayaklanması için gerekli olan mühlet, hiç de kısa sürmeyebilir." Bu cümlenin ötekine nasıl dönüştüğünü kestirmek bile oldukça zor.

İrili ufaklı birçok başka örnek verilebilir. Ama Türkiye solunun politik kültürü bağlamında en kaygılandırıcı örnek, Lenin'in Ekim devriminde benimsediği stratejiden söz edildiği bir bölümde, Akınhay'ın Liebman'ın bu konudaki yargısını "*sözde*-Troçkist bir yönelim" ifadesiyle Türkçeleştirmesi (cilt 2, s. 24). Liebman'ın düşüncesini tanıyanlar için bu ifade şaşırtıcıdır, çünkü yukarıda da belirttiğim gibi, Liebman Şubat devrimi sonrasında Lenin'in eski stratejik konumunu terkederek Trotskiy'in konumuna katıldığını açıkça ileri sürmektedir. Öyleyse neden "sözde" ? Kitabın İngilizcesine bakanlar, Akınhay'ın "sözde-Troçkist" olarak Türkçeleştirdiği terimin, İngilizce'de "*quasi*-Trotskyist" (İngilizce basım, s. 215) olarak geçtiğini göreceklerdir. Bunun da Türkçe'deki yaklaşık anlamı "neredeyse Trotskist" ya da "yarı-Trotskist" gibi birşeydir. Öyleyse burada, ilk bakışta, Türk solunun büyük bölümünün paylaştığı anti-Trotskist önyargılarla karşı karşıya olduğumuzu düşünmek için her neden var. Ama Belge Yayınlarının Türkiye solunda oldukça yaygın olan bu tür tahrifat yöntemlerine tenezzül etmeyeceğini bildiğim için ben buna ihtimal vermedim. Sonunda da, işin aslını keşfettim: Akınhay, "quasi" sözcüğünü sistematik olarak "sözde" ile karşılamıştı. İşte örnekler: İngilizce'deki "quasi-immediate" karşılığında (İngilizce basım, s. 220) "sözde-ivedi" (cilt 2, s.20) ya da "quasi-religious" karşılığında (İngilizce basım, s.22) "sözde-dinsel" (cilt 1, s.12). Ama işe daha da renk katan bir nokta var ki, Akınhay'ın hiçbir biçimde kasıtlı olmadığını tersinden kanıtlıyor. Görebildiğim kadarıyla çevirmen, kitabın bir tek noktasında "quasi" terimini Türkçe'ye "yarı" olarak aktarmış. O cümle de şu: "...Lenin'in o günlerdeki (yani 1905 devrimi günlerindeki - CI) yazılarında yarı-Troçkist' bir bakış açısının açığa vurulduğuna rastlarız."

(c.1, s. 94) Kısacası, Akınhay bu hatasıyla bir paranoyak okuyucuyu uğraştırmaktan başka hiçbir ciddi tahribata yol açmamış oluyor!

Lenin kendi ismi etrafında bir kişi kültünün yaratılmasına karşı mücadele etmişti dedik. Bürokrasi, ölümünden sonra, Lenin'in politik mirasını adım adım tasfiye ederken bir yandan da kendi "ortodoksluğu"nu kanıtlamak için Lenin'i putlaştırdı, sanki Lenin'in yaşayan düşüncesini donduruşunu simgeleştirirmişçesine her yere heykellerini dikti. Şimdi bu heykeller yıkılırken Lenin'in üzerine bir iftiralar yığını da yığılıyor. Liebman'ı okuyanlar, Lenin'in insanlığın kurtuluşu yolunda yorulmadan mücadele ederken, insanların açlıktan yamyamlaştığı bir ülkede, yedi düvelin baskısı altında hatalar yapan, ama yaklaşmakta olan bürokratik canavarı farkedince hasta yatağından ona karşı da savaş açan yüce ruhlu bir devrimci olduğunu görecekler. İşte bu anlamda Lenin, Türkçe'deki deyimle, "heykeli dikilecek adam"dır. Ama büyük devrimcilerin heykele ihtiyacı yoktur. Olsa olsa, Liebman'ın bu kitabı türünden çalışmalar, Lenin gibi devrimcilerin düşünce ve pratiklerini gelecek kuşaklara aktarmayı başardıkları ölçüde, onlara gösterilecek saygının en yararlı biçimlerinden biri olarak tarihe kalacaktır.

Trotskiy'in Vasiyetnamesi

Lev Trotskiy, **Marksizmi Savunurken,** *Türkçesi:Yavuz Alogan, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992*

SUNGUR SAVRAN

Önce "aydınlanma"nın sonu ilan edildi, postmodernist çağa girdiğimiz açıklandı. Ardından, Batı Marksizminin devrimci Marksist gelenek dışındaki akımlarını 60'lı yıllardan itibaren nüfuzu altına almış olan Althusser okulunun feyiz kaynağı yapısalcılık (strüktüralizm) sona erdi, yapısalcılık sonrası (post-strüktüralizm) moda oldu. Nihayet, Marksizmin gününü doldurduğunu, post-Marksizmin gündemde olduğunu öğrendik. Proletaryaya, başkaldırıya, Marksizme veda edenlerin sayısı her gün kabarmaya başladı. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği rejimlerinin çöküşü ve kapitalist restorasyonun eski bürokratik işçi devletlerinin coğrafyasında bir kanser gibi yayılması, bir bakıma öldürücü darbe oldu. Sosyalist hareketin saflarında, Stalinizme onyıllardır toz kondurmamış olanlar başta olmak üzere, bürokrasinin bütün yozluğunun, bütün cürümlerinin faturasını Marksizme çıkartanlar hızla çoğaldı. Emperyalist ülkelerin burjuva demokratik kamuoyunun ayak izinde ilerleyen eski "komünistler" (yani Stalinistler), totaliterliğin Marksizmin doğasından ya da Lenin'in parti anlayışından kaynaklandığına karar vererek, "sivil toplum"a iltica ettiler, burjuva liberalizminin sol kanadını oluşturmaya başladılar. İşin belki de en kötü yanı, hâlâ Marksist bir zeminde durmakta olduğunu sanan ya da ileri süren birçok unsur da aynı değişimi mahçup biçimde yaşadı, yaşıyor. Marksizme karşı böyle büyük bir taarruzun yaşanmakta olduğu bir dönemde, Trotskiy'in benzer bir bunalım döneminde benzer eğilimlerle mü-

eğilimlerle mücadele içinde kaleme almış olduğu *Marksizmi Savunurken* derlemesinin yayınlanmış olması, Marksizmi hâlâ ciddiye alanlar için büyük bir önem taşıyor.

Marksizmi Savunurken, Tortskiy'in 1939-40 yıllarında, yani ölümünün hemen öncesinde, IV.Enternasyonal'in ABD seksiyonunda patlak veren bir hizip mücadelesi sırasında, başlıca temsilcilerini Burnham ve Shachtman'da bulan parti içi muhalefetin görüşleriyle mücadele etmek için kaleme aldığı yazı ve mektupların bir derlemesi. Kitapta yer alan yazıların özgül bir örgüt içi hizip mücadelesi dolayısıyla yazılmış olması, Trotskiy'in söylemini birçok açıdan belirliyor. Herşeyden önce, kitapta Marksist teori üzerine, özellikle diyalektik üzerine yazılanlar, bir işçi partisi içinde yapılan bir tartışmanın damgasını zorunlu olarak taşıyor. Şundan dolayı: Burnham ve Scahtman'ın içinde yer aldığı hizip, Amerikan partisinin aydınlarından önemli bir bölümünü kapsıyordu; buna karşılık, bu hizbin karşısındaki çoğunluğun toplumsal bileşiminde işçiler ciddi bir ağırlık taşıyordu. Trotskiy, Burnham'ın reddettiği, Schahtman'ın ise politik tahlil açısından ikincil bulduğu diyalektiğin önemini bu işçi bileşimine anlatmak amacında olduğu için konuyu popülerleştirerek en temel çizgileriyle sunmak zorundadır. İkincisi, giderek tırmanan tartışma içinde IV. Enternasyonal'in o günkü en güçlü seksiyonunun bölünme tehlikesiyle yüzyüze gelmiş olması, Trotskiy'in de bu tartışmaların heyecanını içerden yaşamayan bazı okuyucuların yadırgayacağı derecede hırçın, hatta yer yer saldırgan bir üslup benimsemesine yol açar. Nihayet, en önemlisi, tartışmanın doğrudan doğruya bir hizip mücadelesinin ürünü olması, yazıların bu mücadelenin ekseninde yer alan tartışmalara ayrıntılı olarak girmesi, bu tür deneyimler yaşamamış okuyucular için yapıtı anlaşılması ve içine girilmesi zor kılabilir.

Ama bu güçlükle başa çıkmayı göze alan okuyucu, bir süre sonra, şunu fark edecektir: kitap, Marksizmin teorisi ve pratiği açısından bugün her zamankinden daha büyük önem taşıyan sorunları tartışmaktadır. Bunun nedeni, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemin koşullarının bugünün koşullarıyla aynı olması değil elbette. 1930'lu yılların sonu ile 1990'lı yılların başı arasında dünya durumu açısından kuşkusuz önemli farklılıklardan söz edilebilir. Ama Marksizme ilişkin tartışmalar açısından bakıldığında, Trotskiy'in Burnham ve Schahtman ile yapmak zorunda kaldığı tartışma, son derece güncedir, bugünün tartışmalarına büyük ışık tutmaktadır. Bu yüzdendir ki, ne kadar özgül bir politik tartışma ekseninde yazılmış olursa olsun, bu kitaba *Trotskiy'in 21. yüzyıl Marksizmine vasiyeti* diyebiliriz.

Marksizmi Savunurken, Trotskiy'in çeşitli alanlarda Marksizmi sorgulayan ya da açıkça yadsıyan muarızlarının eleştirilerine verdiği karşılıkları içeriyor. Diyalektikten Marksist devlet teorisine, program sorunundan Leninist örgüt anlayışına kadar uzanan bu tartışmada farklı konuları kesen iki ana tema ön plana çıkıyor. Bu temaların her ikisi de son yıllarda genel olarak Türkiye sosyalist hareketi, özel olarak devrimci Marksist hareket içinde etrafında kutuplaşmalar yaşanmış temalar. İlk tema, *demokrasi ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişki* çevresinde dönüyor. Sorun, formel (bi-

çimsel) demokratik ilkelerin, sınıfsal özlerinden *koparıldığı* takdirde sosyalizm açısından ne derecede önemli kabul edilmesi gerektiği sorunu. Burnham ile Shachtman'ın, burjuva demokratik kamuoyunun basıncı altında ve Sovyetler Birliği'ndeki bürokratikleşmeye karşı bir refleks olarak, sınıf mücadelesi perspektifinden uzaklaşarak formel demokratik ilkeleri sınıf içeriğinden bağımsız biçimde belirleyici kıstaslar haline getirmelerine karşılık, Trotskiy işçi sınıfının, devrimin ve sosyalizmin çıkarları hareket noktası olarak alınmadıkça, formel demokratik ilkelerin ne anlamlı, ne de gerçekçi olacağını vurguluyor.

Soruna yaklaşımdaki bu yöntemsel karşıtlık, birçok konunun ele alınmasında meyvelerini veriyor. Bunun en çarpıcı örneğini devrimci partinin işleyişine ilişkin yaklaşım farklılığında görmek mümkün. Parti içi muhalefetin başlıca kaygılarından biri, partiyi bürokratik yozlaşmaya karşı güvenceye alacak önlemler geliştirmek. Bu kaygı, muhalefeti adım adım kararların disiplinli biçimde uygulanması anlayışından uzaklaştırarak, ademi merkeziyetçi, anarşizan bir örgüt anlayışına doğru sürüklüyor. Trotskiy'in, "parti demokrasisinin dördüncü boyutu için çılgınca bir arayış" (s.128) olarak nitelediği bu yaklaşıma cevabı, hiçbir tüzüksel güvencenin partiyi yozlaşmaktan kurtaramayacağı, belirleyici olanın partinin devrimci faaliyeti olduğudur:

> Proletarya öncüsünün örgütsel yapısı, devrimci kavganın pozitif taleplerine tabi olmalı; bu taleplerin yozlaştırılması karşısında negatif garantilere tabi olmamalıdır. Eğer parti sosyalist devrimin gereklerine uymuyorsa, farklı görüşlerin savunulması için getirilecek en geniş uygulamalara rağmen yozlaşacaktır. (s. 99-100)

Aslında, Burnham ve Shachtman'ın temsilcisi olduğu, bugün de Türkiye'de devrimci Marksist olsun olmasın çeşitli sosyalist akımlarca bulanık biçimde savunulan bu tür görüşlerin temel hatası, merkeziyetçi bir işleyiş ile demokrasiyi karşı karşıya getirmeleridir. Oysa, merkeziyetçiliğin karşıtı adem-i merkeziyetçiliktir ve bu çok daha anti-demokratik sonuçlara yol açabilir, hatta doğası gereği açar. *Marksizmi Savunurken*'de yer alan kısacık "Referandum ve Demokratik Merkeziyetçilik" (s.67-68) yazısı bu konuda son derecede öğretici bir nitelik taşır. Trotskiy burada ültra demokratik bir önlem gibi görünen referandumun parti işleyişi açısından nasıl *hem* merkeziyetçilikle, *hem* de demokrasi ile çeliştiğini gösterir.

Formel demokrasiyi sınıf mücadelesinin çıkarlarının önüne alma eğilimi, kendini en çarpıcı biçimde Sovyet devletine yaklaşımda ortaya koyar. Son dönemde sosyalist hareketin birçok bileşeni Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da devlet mülkiyetini, planlı ekonomiyi, işçi sınıfının bütün öteki kazanımlarını silip süpüren, kısacası kapitalizmin restorasyonunun yolunu döşeyen gelişmeleri, bu gelişmeler demokratik hakların kısmi biçimde yaygınlaşmasıyla elele yürütüldüğü için alkışlayabilmiş, ya da en azından bu gelişmeler karşısında hayırhah bir tutum takınabilmiştir. İşin tuhafı, bu ülkelerde proletaryanın

kazanımlarını hep vurgulamış olan devrimci Marksist hareket içinde de benzer tavırlar görülmüştür. Trotskiy'in *Marksizmi Savunurken*'de ileri sürdüğü şu ilkeler bu tür yaklaşımların eleştirisi açısından büyük bir önem taşıyor:

> Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimi sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız. (s. 53)

İkinci temel tema, bugün Türkiye sosyalist hareketinde ve onun devrimci Marksist kanadında da yapılmakta olan bir tartışmaya denk düşüyor. Bu tartışma *teori ve programda yenilenme sorunu* olarak adlandırılabilir. Aralarında devrimci Marksist gelenekten gelenler de olmak üzere, sosyalistlerin önemli bir bölümü, Marksizmin teorisinin ve\veya devrim programının son dönemin yeni gelişmelerini açıklayamadığını ve dolayısıyla geçerliliğini yitirdiğini, neredeyse baştan aşağı yenilenmesi gerektiğini ileri sürüyorlar. Bu tür bir önerme, bütün teorileri ve elbette programatik yaklaşımları tarihsel gelişme karşısında bozguna uğramış olan bürokratik akımlar için kolayca anlaşılabilir, hatta kaçınılmazdır. Ama devrimci Marksizmin onyıllardır ileri sürdüğü öngörülerin, ikincil ayrıntılar dışında, parlak biçimde doğrulandığı göz önüne alınırsa, bu gelenekten gelen unsurların bu topyekun yenilenme dürtüsünü anlamak güçleşiyor. Üstüne üstlük, bu yenilenme önerisini en ısrarlı biçimde yapanlar, genellikle eskinin neyle ikame edileceği konusunda bazı genel eleştirilerin dışında pek az şey söyledikleri için meramlarını anlamak iyice güçleşiyor.

Trotskiy'in aynı sorunlarla karşılaştığında benimsediği tavır çok açık. Bu tavrı unsurlarına ayrıştırarak ele almak Trotskiy'in nüanslar içeren tavrına sadık kalmak bakımından daha uygun. Birincisi, Trotskiy, "burjuva kuşkuculuğu" (s. 112) olarak nitelediği tavrın tümüyle karşısındadır. Bunun anlamı şudur: politikaya yol gösteren teorik ve programatik konularda eski ilkenin yanlışlığı gösterilip *yerine yenisi konulmadan* programın işe yaramadığı ileri sürülürse, bu, devrimci hareketi bir felç haline sokmak anlamına gelir. Bunun nedeni, programın devrimci pratiğin temel araçlarından biri olmasıdır. Trotskiy bu konuda çeşitli benzetmelere başvurur:

> Eğer insanları toplumun devrimci değişimine çağırmaya cesaret ediyorsak, çok ciddiye almamız gereken muazzam bir sorumluluk taşıyoruz demektir. Peki teorimiz nedir? Yalnızca eylemimizin araçları. Bu araçlar bizim Marksist teorimizdir, çünkü bugüne kadar daha iyi araçlar bulmadık. Bir işçi araçlar konusunda hayalci değildir. Eğer bunlar iyi araçlarsa, özenle onların hakkını verebilir, onları bırakmaz veya var olmayan hayali araçlar talep etmez. (s. 192)
>
> Kendinizi amatör bir cerrah olarak düşünün. Neşter kullanan bir cerrahla tartışıyorsunuz ve, modern anatomi, nöroloji vb.nin faydasız olduğunu, bu dallarda pek çok belirsizlik ve yetersizliğin bulunduğunu

> ve ancak "tutucu bürokratlar"ın bu sahte bilimler temelinde neşterle çalışabildiklerini vb. öne sürüyorsunuz. İnanıyorum ki, cerrah sorumsuz meslektaşının ameliyat odasını terketmesini isteyecektir. (s.112)
> Bir devrimci partiye giriyor, insanlara hitap ediyor, onları eyleme çağırıyorsa, savaşta bir general gibidir - onları nereye götürdüğünü bilmek durumundadır. Silahların kötü olduğunu, daha iyi silahlar icat edilene kadar on yıl beklemenin daha iyi olduğunu düşünen ve bunu söyleyen bir general düşünebiliyor musunuz ? (s. 193)

Dolayısıyla, Trotskiy neredeyse bir "çağdaşlık" göstergesi olarak benimsenen yenilik düşkünlüğüne, insanın "daha kafasının içinde yeni fikirler oluşmadan yakıcı bir yeni formüller arzusu" ile yanıp tutuşmasına (s.91) karşı çıkar. Muarızlarından Shachtman'ın bu yenilik saplantısı sonucunda düştüğü durumu ince bir alayla eleştirir:

> Shachtman ise şunu ilan ediyor: "Verili devlet sadece yozlaşmış bir işçi devleti değildir, fakat..." ...fakat ne ? Shachtman bunun ötesinde hiçbir şey söylememiştir. Hatip ve dinleyenler birbirine bakıyorlar, ağızları açık. (s. 154)

Ama ikincisi, Trotskiy Marksist teorinin ilkelerine dogmalar gibi sarılmaya tümüyle karşıdır. Belirli koşullar altında teorinin bütünüyle sorgulanmasına, yeni gelişmelerin ışığı altında en temel önermelerine kadar sıkı bir eleştiriden geçirilmesine karşı değildir. Marksizmin pratikten kopuk bir dogmalar yığını olmadığının, tarihsel pratiğin sınavından sürekli geçmesi gerektiğinin tümüyle bilincindedir.

> Tarihsel alternatif, sonuna kadar götürüldüğünde şuraya varır: Stalin rejimi ya burjuva toplumunun sosyalist bir topluma dönüşümü sürecinde meydana gelen istenmeyen bir sapmadır ya da yeni bir sömürücü toplumun ilk aşamasıdır. Eğer ikinci teşhisin doğru olduğu kanıtlanırsa, o zaman kuşkusuz, bürokrasi yeni bir sömürücü sınıf haline gelecektir. İkinci perspektif ne kadar can sıkıcı olsa da dünya proletaryası gelişmelerin kendisine verdiği misyonu yerine getirmede yeteneksiz olduğunu fiilen kanıtlamak durumunda kalırsa, kapitalist toplumun iç çelişkilerini temel alan sosyalist programın sonuçta bir Ütopya olduğunu kabul etmekten başka yapacak şey kalmaz. (s. 40, ayrıca bk. s. 46)

Marksizmi bu kadar köklü biçimde sınamaya açık olan Trotskiy Burnham ve Shachtman gibi yenilik meraklılarını neden tümüyle karşısına alıyor ? Çünkü bu insanların maddi gerçeklikteki değişmelerden çok ideolojik ortamda, burjuva demokratik kamuoyunda ortaya çıkan basıncın etkisi altında fikir değiştirdiğinin bilincindedir. Çünkü onların eleştirilerine karşı, devrimci Marksizmin tezlerinin ve programatik ilkelerinin tarihsel gelişme tarafından doğrulandığını somut olarak gösterebilmekte, eleştirilerin yanlışlığını kanıtlayabilmektedir. Öyleyse, Trotskiy'in karşı olduğu, ciddi teorik araştırmalar sonucunda varılmış eleştirel tavırlar değil, bir panik havası içinde, yeni tahliller geliştirmeden yayılan bir kuşkuculuktur.

İşçi devleti tartışması

Marksizmi Savunurken, sadece bir büyük altüst oluş döneminde Marksist hareketin kendi içinden çürüyerek sağlam teorik, ideolojik, politik mevzileri yitirmesine karşı bir mücadele ürünü olarak değer taşıyan bir çalışma değil. Bunun dışında Marksist teori ve pratiğin çok çeşitli alanlarına ışık tutan boyutları var. Bunların başında, Trotskiy'in bu tartışma içinde Sovyet toplumunun ve devletinin karakteri üzerine geliştirdiği düşünceler geliyor. Kardelen Yayınları'nın kitabın başındaki notunda belirtildiği gibi, kitap, "Trotskiy'in bu konudaki düşüncelerini kavramak bakımından, *İhanete Uğrayan Devrim* dışındaki en önemli kaynak." (s. 8) Trotskiy burada bürokrasinin neden bir sınıf olmadığı sorunundan bürokratik planlamanın sınırlarına, politik devrimin karakterinden devrimci Marksistlerin Sovyet devletini emperyalizm karşısında neden koşulsuz biçimde savunmaları gerektiğine dek birçok konuya özlü biçimde ışık tutuyor.

Ama *Marksizmi Savunurken*'de Sovyet devletinin ele alınışının bir boyutu var ki tahlili *İhanete Uğrayan Devrim*'in kesin olarak *ilerisine götürüyor.* Sovyet devletinin dış dünyayla politik ve askeri ilişkisine ilişkin tahlil, burada, 1939-40 döneminin verilerini kullanma olanağının yarattığı avantaj dolayısıyla çok daha derinlikli ve nüanslarla dolu bir nitelik kazanmış durumda. Bu niteliğiyle, Trotskiy'in bu çalışmada ortaya koyduğu görüşler, Doğu Avrupa'da savaş sonrası gelişmelere şaşırtıcı bir dakiklikle ışık tutuyor.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'da kapitalizmin yıkılması ve doğuştan bürokratikleşmiş de olsa işçi devletlerinin kurulması ile sonuçlanan süreç, devrimci Marksist hareket içinde hep sert tartışmaların konusu olagelmiştir. Bunun nedeni, Yugoslavya ve Arnavutluk dışındaki ülkelerde kapitalizmin yıkılışının kitlesel devrimlerle değil, Kızıl Ordu'nun gücüne dayanarak gerçekleşmesidir. Devrimci Marksist hareket içinde kimileri bu ülkelerde büyük işçi kitlelerinin aşağıdan mücadelesinin ürünü olan devrimlerin yaşanmadığı gerçekliğinden hareket ederek buralarda kapitalizmin yıkılmış olduğunu yadsımıştır. Kimileri ise Sovyet bürokrasisinin bu ülkelerde gerçekleştirdiği köklü sosyo-ekonomik dönüşümlerden etkilenerek Stalinizme daha yakın konumlara kaymıştır. Trotskiy'in Hitler-Stalin paktının ertesinde Sovyetler Birliği'nin Polonya ve Finlandiya'da güttüğü politikaya ilişkin tahlil ve öngörüleri, sorunu farklı boyutlarıyla bir bütün olarak ele aldığı için, savaş sonrası gelişmelere dengeli ve bütünsel bir yaklaşımın da teorik ipuçlarını içermektedir.

Bu teorik açıklamayı ve politik vargılarını kavramak için okuyucunun kitabı derinlemesine incelemesinin yerini tutacak birşeyler söylemek mümkün değil. Burada Trotskiy'in tahlilinin ana hatlarını kaba önermeler halinde özetlemekten başka yapılabilecek birşey yok. Birincisi, Sovyet bürokrasisi, kapitalist dünya karşısında kendi çıkarlarını koruyabilmek için, kendisine bağlamayı hedeflediği ülkelerde burjuvaziyi mülksüzleştirmeye yönelmek zorunda kalır. Bu bir işgalci güç olarak Sovyet bürokrasisini bütün öteki işgalcilerden ayırır ve bürokrasinin hâlâ Ekim devri-

minin yarattığı alan üzerinde varlığını sürdürmekte olduğunu bir kez daha kanıtlar. Bu konuya ilişkin olarak Trotskiy'in burjuva devrimlerinin tarihiyle yaptığı bir analoji çarpıcı niteliğiyle aktarılmayı hak ediyor:

> Burada duruma tam tamına uygun bir analoji yapılabilir. Birinci Bonaparte bir askeri diktatörlük aracılığıyla devrimi durdurdu. Ne var ki, Fransız birlikleri Polonya'yı işgal ettiklerinde, Napolyon bir kararname imzaladı: "Serflik feshedilmiştir." Bu önlemi dikte ettiren, Napolyon'un köylülere veya demokratik ilkelere duyduğu sempati değil, daha çok, Bonapartist diktatörlüğün feodal değil de burjuva mülkiyet ilişkilerini kendisine temel almış olması idi. Stalin'in Bonapartist diktatörlüğü ise kendisine, özel mülkiyeti değil, devlet mülkiyetini temel aldığı içindir ki, Kızıl Ordu'nun Polonya'yı işgali, doğal olarak, işgal edilen bölgelerin rejimini SSCB'nin rejimi ile uyumlu hale getirmek için, kapitalist özel mülkiyetin feshedilmesi ile sonuçlanmak durumundadır. (s. 50)

İkincisi, Stalinist bürokrasinin bürokratik-askeri yöntemlerle kapitalizmi devirmesi, global anlamda gerici karakterini değiştirmez çünkü hem uluslararası işçi sınıfını harekete geçirmez, hem de kapitalizmin yıkıldığı ülkenin işçilerini kendi boyunduruğuna alır, pasifleştirir ve böylece kazanımlarını koruma bakımından hazırlığını ve örgütlülüğünü geliştirmesini engeller. Dünya devriminin çıkarları açısından tek geçerli kıstas budur. Burada iki önemli noktanın altını çizmek gerekiyor. Birincisi, günümüzde Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da kapitalizmin restorasyonuna karşı işçi sınıfının henüz kazanımları uğruna güçlü ve bütünsel bir mücadeleye girişmemiş olması, Trotskiy'in dünya devrimi açısından geçerli olarak kabul ettiği kıstasın ne kadar sahici bir önemi olduğunu bir kez daha ortaya koydu. İkincisi, burada Trotskiy'in Stalinist bürokrasinin gerici karakterinden hareketle her tekil politik uygulamasına gerici ya da karşı devrimci yaftasını takma kabalığına düşmediğini, tam tersine, bürokrasinin, kendi çıkarlarını koruma ve geliştirme uğruna da olsa, tarihsel olarak ilerici sayılması gereken politik adımlar atabileceği gerçeğinin altını çizdiğini görüyoruz. Elbette bu ilerici adımlar global düzeyde gerici bir politikanın parçası olarak gündeme gelir. Ama bu, sözkonusu adımların niteliğini değiştirmez.

Değiştirmez çünkü, üçüncüsü, devrimci Marksist hareketin, bürokrasinin politik temsilcilerine en ufak bir destek vermemekle birlikte, bürokratik yöntemlerle elde edilen bu kazanımları korumak için mücadele etmesi gerektiği, politik olarak buradan çıkarılması gereken sonuçtur. İşte bu nüanslarla dolu tavırdır ki Trotskiy'i kolaycı yargılardan ve salt propagandist bir yaklaşımdan ayıran önemli bir basamak taşıdır.

Trotskiy'in bu tavrının, örneğin Maoizmin 60'lı yıllardan itibaren "sosyal emperyalizm" sloganıyla Sovyetler Birliği konusunda ileri sürdüğü görüşlerin yüzeyselliği ile karşılaştırılması son derecede öğreticidir. Burada, Sovyet dış politikasına bakarak bu ülkeye "emperyalist" teşhisi koymanın yarattığı sorunlara ilişkin olarak Trotskiy'in söylediklerini aktarmadan geçemeyeceğim:

> Bizim mucitler tutumlarındaki boşlukları şiddetli sözlerle kapıyorlar. SSCB'nin politikasına "emperyalist" etiketi yapıştırıyorlar. Büyük bilimsel zenginlik ! Bundan böyle hem finans kapitalin dış politikasına, hem de finans kapitali yok etme politikasına emperyalizm denilecek. Bu da, berraklaşmaya ve işçilerin sınıf eğitimine önemli ölçüde yardımcı olacak ! (s. 93)

Parti, hizipler, eğilimler

Marksizmi Savunurken, Trotskiy'in olgun çağında devrimci parti konusundaki görüşlerini en açık ve en ayrıntılı biçimde dile getirdiği çalışmasıdır. Herşeyden önce, burada Stalinizmin bir efsanesi daha çürütülmektedir: Trotskiy'in ve Trotskizmin Leninist tipte devrimci partiye karşı olduğu efsanesi. Bütün devrimciler hata yaparlar. Önemli olan, devrimcinin hatalarını kabul etmesi, özeleştiri yapması, bununla da yetinmeyerek bu hataları pratikte ortadan kaldırmasıdır. Trotskiy 1903-1917 arasında Leninist parti anlayışı ve pratiği konusunda gerçekten yanlış bir tavır takınmıştır. Ama 1917'de Bolşevik Parti'ye katılıp Ekim devriminin önde gelen önderlerinden biri olduktan sonra bu tavrını baştan aşağı değiştirmiş ve parti konusunda tam anlamıyla bir Leninist haline gelmiştir. *Marksizmi Savunurken*'de Trotskiy sayfalar boyunca 1917 öncesi dönemde parti konusunda işlediği hataların özeleştirisini yapar. Biz bir iki cümleyle yetinelim:

> Bolşevik Partiye katılırken Trotskiy, Leninist parti inşa yöntemlerinin doğruluğunu bütünüyle ve yürekten kabul etti...(1917 öncesinde) her ne kadar sürekli devrim anlayışı kuşkusuz biçimde doğru perspektifi göstermişse de, bu dönemde kendimi özellikle örgütsel alanda bir küçük burjuva devrimcinin özelliklerinden kurtaramamıştım. Menşevizm'e karşı uzlaşmacılık, Leninist merkeziyetçiliğe karşı kuşkucu tavır hastalığını taşıyordum. (s. 173, 175)

Buradaki özeleştiri, Trotskiy'in 1917'den sonra örgütsel sorunlarda tam anlamıyla bir Leninist olduğunu kanıtlamanın yanısıra iki bakımdan daha önem taşıyor. Birincisi, burada, 20.yüzyılın en büyük devrimci önderlerinden birinin, politik yaşamının çok büyük bir bölümünde köklü biçimde yanılmış olduğunu özenilecek bir açıkyüreklilikle ortaya koyduğunu görüyoruz. Politik yaklaşımlarının hatalı olduğu pratikteki gelişmelerle tartışılmaz biçimde ortaya çıktıktan sonra bile hatalarının üzerini örtmeyi gerçeğe dürüstçe yaklaşmaya tercih eden ve böylece kendilerini ve hareketlerini geliştirme, daha doğru bir çizgiye yerleştirme şansını yitirenlerin bu konuda Trotskiy'den öğreneceği çok şey olmalı. İkincisi, Türkiye devrimci Marksist hareketi içinde Leninist örgütlenmeye öteden beri kuşkuyla yaklaşmış ve bu kuşkuyu da Trotskiy'in politikasıyla temellendirmeye çalışmış olan eğilimlerin Trotskiy'den medet ummaktan vazgeçmeleri gerektiği açıkça ortaya çıkıyor. Aynen başkalarının Lenin'e yaptığı gibi, Trotskiy'in düşüncesini gelişiminin belirli bir aşamasında dondurmak, mücadelesinin her anında deneyiminden sonuçlar çıkarmaya çalışan

bu büyük devrimciye büyük haksızlık.

Marksizmi Savunurken, aynı zamanda Trotskiy'in olgun çağında devrimci parti içinde ayrılıklara ve mücadelelere nasıl yaklaştığı konusunda değer biçilmez veriler sunuyor. Bu yazı çerçevesinde bu konuyu da ayrıntısıyla ele almak olanaksız. Okuyucunun, Trotskiy'in son derecede verimli düşüncelerini öğrenmek için kitabı bütünüyle incelemesi gerekiyor. Ben merkezi önem taşıyan bir noktaya değinmekle yetineceğim.

Bu nokta son dönemde Türkiye'de de güncelleşen bir tartışma ile ilgili. Bilindiği gibi, Stalinizmin monolitik parti anlayışının derin etkisi altında, Türkiye solunun büyük bir bölümü, ideolojik ve teorik bir birliği aynı devrimci partinin çatısı altında mücadele etmenin olmazsa olmaz bir koşulu gibi algılayagelmiştir. Trotskiy'in Amerikan partisi içindeki anlaşmazlıklara ve mücadeleye yaklaşım tarzı bu konuda çok farklı bir anlayışı ortaya koyuyor. Bu anlayış iki ayak üzerinde yükseliyor: ideolojik ve teorik sorunlarda kılı kırk yaran bir titizlik; örgütsel birliktelikte büyük bir esneklik. Trotskiy'in tavrı, her teorik ya da politik anlaşmazlığı bir örgütsel ayrılık nedeni olarak gören doktriner yaklaşımdan olduğu gibi, örgütsel birliği koruma adına teorik sorunları hasır altı eden pragmatizmin de karşısında yer alır. Sözü ona bırakalım:

> Bu durumda, politik görevler bakımından bizimle dayanışma içinde oldukları sürece, SSCB'nin sosyolojik yapısı sorununda bizimkinden farklı bir fikre sahip yoldaşlarla bir bölünmeye gitmek korkunç bir saçmalık olurdu. Ama öte yandan, tamamen teorik ve hatta terminolojik farklılıkları önemsememek bizim adımıza körlük olacaktır, çünkü gelişmenin daha ileri bir noktasında bu farklılıklar ete kemiğe bürünebilir ve taban tabana zıt politik sonuçlara götürebilirler. (s. 35)

"SSCB'nin sosyolojik yapısı sorununda" farklılığın tek başına ayrılık nedeni olmaması gerektiği görüşü, devrimci partide birlikteliği SSCB'de "devlet kapitalizmi" teşhisine bağlayan doktrinerlikten ne kadar farklı!

Gerçekte, ideolojik ve teorik birliği parti birliğinin koşulu haline getirmenin gerçek dünyada politika yapmakla hiçbir ilişkisinin olmadığını anlamak için çok karmaşık felsefi tartışmalara gerek yok. Günümüz Türkiyesi'ni düşünün: işçi sınıfının büyük çoğunluğu, ister Sünni, ister Alevi olsun, köklü dinsel inançlara sahip kadın ve erkeklerden oluşuyor. Bu durumda devrimci parti, Marksizmin temel ideolojik kazanımlarından biri olan materyalizmi ve ateizmi parti üyeliğinin önkoşulu haline getirirse, birçok mücadeleci, devrimci işçiyi kendi iradesiyle partinin dışında tutmuş olacaktır. Oysa bakın Trotskiy ne diyor:

> Doğal olarak, geri bir işçinin dini önyargılarına karşı en dikkatli tutumu benimseriz. Programımız için mücadele etme arzusu gösterirse, onu parti üyesi olarak kabul ederiz; ama aynı zamanda partimiz onu materyalizm ve ateizm ruhuyla ısrarla eğitecektir. (s. 107)

Ne var ki, doktriner tavra karşı takınılan bu tutum, teorik sorunlarda hassas ve titiz bir tavırla elele gider. "Teoriyi küçümseme ve eklektisizm

eğilimi", Trotskiy'e göre proleter devrimci bir tavır değildir. (s. 77) Marksist politika, teori sorunlarında ilkeli bir açık sözlülüğü gerektirir. Trotskiy, uluslararası işçi hareketi içindeki hizip mücadelelerinin şöyle bir özellik taşıdığını belirtir:

> Tek bir istisna olmaksızın her ilkeli çatışmada Marksistler daima doktrin ve programa ilişkin temel sorunları dürüstçe partinin önüne getirmeye çalıştılar; ancak bu şart altında "somut" sorunların gerçek yerlerini ve oranlarını bulacaklarını düşündüler. Öte yandan, çeşitli tonlardan oportünistler, özellikle ilkeli tartışma alanında daha önce bir kaç yenilgiye uğramış olanlar, adet olduğu üzere, burjuva demokrasisinin baskısı altında formüllendirdikleri "somut" konjonktürel değerlendirmeleri Marksist sınıf analizinin karşısına çıkardılar. (s. 113)

Teorik titizlikle örgütsel esnekliğin bu tür bir bileşimi devrimci partinin inşası için merkezi bir önem taşır. *Marksizmi Savunurken* bu ve başka örgütsel sorunlara yaklaşımda devrimci militanlar için son derecede verimli ve eğitici bir kaynak.

Politikanın savunusu

Marksizmi Savunurken'i baştan sona kateden bir başka tema var ki onu bu yazının sınırları içinde hak ettiği derinlikle ele almak kesinlikle mümkün değil. Oysa sorun 70'li yıllardan beri, ama en çok da son dönemde, Türkiye'nin devrimci Marksist akımları için büyük bir önem taşıdı. Kabaca, devrimci politika ile politik boykotçuluk arasındaki çatışmayla ilgili bu sorun. (Batı dillerinde yaygın biçimde kullanılan "abstentionism" ve benzeri sözcükleri karşılamak için, burada kullanılan "politik boykotçuluk" teriminin bir alternatifi daha var: *Marksizmi Savunurken*'in çevirmeni Yavuz Alogan'ın kullandığı "çekimserlik" terimi.) En son Körfez Savaşı'nda, savaşan iki tarafa da eşit uzaklıkta durmak biçiminde ortaya çıkan bir eğilim, proletarya açısından "en doğru" düşünceleri deklare etmekle yetinen bir boykotçuluk politikasının somut örneği olarak belirdi. İşte Trotskiy, Amerikan partisi içindeki muhalefette de görülen bu soyut yaklaşıma karşı somut anın koşullarından hareketle yapılacak politikanın savunusunu üstleniyor.

Sorun şurada yatıyor: gerçek, yaşayan sınıfların mücadelesinde, politik sorunlar ender olarak teorinin yüksek bir soyutlama düzeyinde ifade ettiği çatışmalara ve çelişkilere tıpatıp uyan biçimler altında ortaya çıkar. Somut, bütün karmaşıklığı içinde, ilk bakışta ve dolaysız biçimde hiçbiri devrimi ilerletmeyecek gibi görünen seçenekleri devrimci örgütün önüne getirir. Devrimci örgüt, mücadelenin koşullarını seçmekte özgür değildir. Bir yanda arılığı içinde sermayenin, emperyalizmin ya da burjuva devletinin, öte yanda en devrimci bilinciyle proletaryanın yer aldığı politik durumlar gerçekte kural değil istisnadır. Genel kural, tersine, "kitaba" hiç uymayan karmaşık durumların varlığıdır. İşte böyle durumlarda devrimci hareketin önünde iki seçenek vardır: ya durumun karmaşıklığının

hakkınveren, dolaysız olarak değilse bile yaratılacak çatlaklar aracılığıyla devrimi ilerletecek somut politikalar izlemek; ya da devrimci ilkelerin yüce doruklarından aşağıya kuşbakışı bakarak somut politikanın çirkefliklerini küçümsemek ve boykotçu bir tutum benimsemek. Trotskiy bu ikinci tutuma karşı politikanın bir savunusunu yapıyor.

Önce Trotskiy'in politik boykotçuluğu nasıl tanımladığını görelim:

> Muhalefetin bütün sendeleyişlerinde...bir ikinci genel özellik, yani, doğal olarak aşırı radikal sözlerin ardında saklanan aktif katılımdan geri durma eğilimi, kendini dışta tutma, çekimserlik eğilimi vardır. Polonya'da Hitler ve Stalin'i, Finlandiya'da ise Stalin ve Mannerheim'ı devirmekten yanasınız. Ve o zamana kadar her iki tarafı da *eşit olarak* reddediyorsunuz, başka deyişle iç savaş da dahil, mücadeleden çekiliyorsunuz. (s. 126, vurgu Trotskiy'in)

Sonra bu tür bir politik boykotçuluğun devrimci politika açısından yarattığı sorunlara göz atalım:

> Shachtman bir tılsım bularak işe başladı: İşgal altındaki Polonya'da Hitler ve Stalin'e karşı eşzamanlı bir ayaklanmanın kazanılması. Fikir harika idi; kötü olan sadece şuydu ki, Shachtman bunu pratiğe uygulama fırsatından yoksun kaldı. Doğu Polonya'daki ileri işçiler haklı olarak şöyle diyebilirlerdi: "Askeri birliklerin işgal ettiği bir ülkede Hitler'e ve Stalin'e karşı eşzamanlı bir ayaklanmayı Bronx'tan tertip etmek çok münasip olabilirdi; ancak burada, yerel olarak daha zordur. Burnham'ın ve Shachtman'ın 'somut bir politik soru'ya verecekleri yanıtı işitmek isterdik: şu an ile yaklaşan ayaklanma arasında ne yapacağız?" (s. 123)

Peki Trotskiy'in önerdiği politika neydi ? Kendi ağzından dinleyelim:

> (Kızıl Ordu'nun Polonya'yı işgaliyle birlikte ortaya çıkan - SS) tarımsal altüst oluş en çok Galiçya'nın ve Batı Beyaz Rusya'nın köylüleri için önemli idi. IV.Enternasyonal, inisiyatifin gerici bürokrasiden geldiği gerekçesi ile bu altüst oluşu boykot edemezdi. Görevimiz tam olarak işçi ve köylülerin yanında ve **bu ölçüde** Kızıl Ordu'nun yanında bu altüst oluşa katılmaktı. Aynı zamanda Kremlin politikasının genelde gerici karakteri ve işgal altındaki bölgelerde bu politikanın taşıdığı tehlikeler konusunda kitleleri yorulmaksızın uyarmak zorunlu idi. Bu iki görevin ya da daha kesin olarak bu tek ve aynı görevin iki yanının nasıl birleştirileceğini bilmek - Bolşevik politika tam da budur. (s. 167, vurgu Trotskiy'in)

"Bolşevik politika tam da budur": Trotskiy, Bolşevik politikanın ayırdedici özelliği olarak bunu ileri sürerken, aynı nefeste politik boykotçuluğu Bolşevik politikanın dışında bırakmaktadır. O kadarla da sınırlı değil. Tam da bu sorunu tartışırken bir başka noktada şunları yazıyor:

> Ancak geçen gün Shachtman kendisini basına bir "Trotskist" olarak takdim etti. Eğer Trotskizm buysa ben Trotskist değilim. (s. 191)

"Muhafazakarlık" mı ?

Muarızları Trotskiy'i ve düşünce arkadaşlarını bütün bu tartışma boyunca "muhafazakarlık" ile suçlamışlardır. Trotskiy de bu nitelemeyi alaylı bir biçimde kabul etmiştir. Ne kadar tanıdık ! Bugün de, bürokratik rejimlerin ve onlarla birlikte bürokrasinin politik ve ideolojik temsilcisi Stalinizmin çöküşünün yarattığı ortamda, sosyalizmden soğumuş ve burjuva liberalizminin saflarına iltihak etmiş nice eski sosyalist, Marksizmin modern dünyayı anlamak ve değiştirmekte vazgeçilmez olduğunu savunanlara aynı türden sıfatlarla hücum ediyor.

Trotskiy'i "muhafazakarlık" ile suçlayanlardan Burnham, *Marksizmi Savunurken*'in George Novack ve Joseph Hansen tarafından kaleme alınmış olan "Giriş" bölümünde ortaya konulduğu gibi, bu tartışmadan on yıl sonra Amerika'nın "en fanatik anti-Sovyet ideologlarından biri", sonunda da "aşırı sağcı bir yayın organının ... editörü" (s. 27) olmuştur. Shachtman ise, "Washington'un Domuzlar Körfezi işgalini, Vietnam'a müdahaleyi, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını - 'hür dünya'nın totalitarizme karşı savunulması adına - destekleyen" (s. 29) bir konuma kaymıştır. Yine ne kadar tanıdık !

Ama önemli olan, bu tür karşı devrimin safına geçen unsurlar değil. Önemli olan, insanlığın kurtuluşu hedefini terketmemekle birlikte, devrimci Marksizmin programının artık geçerliliğini neredeyse bütünüyle yitirdiğini, programı baştan aşağı değiştirmek gerektiğini ileri sürenler. İşte bunlara, Trotskiy, *Marksizmi Savunurken*'in Türkçe basımında yer almayan bir makalesinde tek bir cümleyle cevap veriyor:

> Eski mevzileri savunamayanlar hiçbir zaman yeni mevzileri fethedemezler.

Eski mevzilerle yetinmemek, yeni sorunlara yeni cevaplar aramak; ama yeni mevzileri kazanmak için mücadele ederken eski mevzileri terketmemek. İşte Trotskiy'in 21. yüzyıl Marksizmine vasiyeti böyle özetlenebilir.

***Sınıf Bilinci*'nin aşağıdaki sayıları 15.000 Tl. karşılığında dergi yönetim adresinden temin edilebilir.**

Sınıf Bilinci 1 Haziran 1988
Yusuf Barman: Sürekli Devrim Kuramı ve Türkiye ☆ Rıza Tura: Demokratik Devrimden Sosyalist Devrime "Geçiş Programı" ☆ Leon Troçki: Bolşevizm mi, Stalinizm mi? ☆ Sungur Savran: Stalinist Bir Sürekli Devrim Anlayışı: Gelenek'in Marksizmi ☆ Metin Kalkan: Eski Ağıza Eski Taam: Yeni Çözüm ☆ Mehmet Şadi: Filistin Devrimi Dönüm Noktasında ☆ Ergun Aydınoğlu: 1960'larda Türkiye Sosyalist Hareketi ☆ İan Birchal: Bir Dostun Acı Ölümü: Daniel Guérin ☆

Sınıf Bilinci 2 Ekim 1988
Sungur Savran: SBKP 19. Konferansı ☆ Nail Satılgan: Moskova Duruşmaları ☆ Leon Troçki: Sovyet Devleti ☆ Yusuf Barman: İşçi Demokrasisi ☆ Gülnur Savran: Gramsci'nin Çıkmazları ☆ Mehmet Şadi: Devrimci Marksizm ve "Sosyal Demokrasi" ☆

Sınıf Bilinci 3 Aralık 1988
Yusuf Barman: Türkiye'de Enternasyonalizm Sorunu ☆ Ernest Mandel: Dördüncü Enternasyonal'in Gerekliliği ☆ Nahuel Moreno: Dünya Partisi ☆ Mehmet Şadi: Troçki ve Parti ☆ Lev Troçki: Partinin Önemi ☆ Orhan Dilber: Devrimci Parti ☆ Aydın Ender: "Tek Ülkede Sosyalizm" ☆ 'Konuk Yazar' Yosif Stalin: Sosyalizm ve Devlet ☆ Sungur Savran: Stalin'in Revizyonizmi ☆

Sınıf Bilinci 4/5 Ekim 1989
Rıza Tura: 12 Eylül ☆ Demir Küçükaydın: Türkiye Solu ☆ Sami Sarı: Sürekli Devrim Kuramı ☆ Sungur Savran: Sovyet Madenciler Grevi ☆ Ernest Mandel: Pekin Komünü ☆ Jin Xiaochang: Söyleşi ☆ Yusuf Gülaşar: Sovyet Ekonomisi ve Kapitalizm ☆ Muzaffer Bal: Stalin, Gorbaçov ve Kitleler ☆ Engin Erdem: SBKP 19. Kongresi ☆ Atilla Karagöz: Moskova Duruşmaları ☆ Orhan Dilber, Ertuğrul Kürkçü, Ahmet Ural, Tanju Akad: Sosyalist Demokrasi (Panel) ☆ Orhan Dilber: Marx'tan IV. Enternasyonal'e Örgüt Sorunu ☆ Atilla Aksel: İnkilap Dal ve Hamdullah Erbil ☆

Sınıf Bilinci 6 Mart 1990
Sınıf Bilinci: Bürokrasiye ve Emperyalizme Karşı ☆ Şadi Ozansü: Devrimci Birlik Üzerine ☆ Sungur Savran: Dünya Solunun Yeniden Yapılanması ☆ Sami Sarı: Lenin, Trotskiy ve Rusya'da Sürekli Devrim ☆ Yusuf Barman: "İhanete Uğrayan Devrim"in Güncelliği ☆ Pınar Selinay: Arjantin'de Devrimci Yükseliş ☆ Yerasimos Puliopulos: Yunan Solunda Yeniden Yapılanma ☆ Polonya Dosyası: PSP-DD ve Josef Pinior ☆

Sınıf Bilinci 7 Haziran 1990
Sungur Savran: Devrimci Partinin İnşası ☆ Şadi Ozansü: Devrimci Marksist Program Anlayışı ☆ Rıza Tura: Kemalist Devlet ☆ Pınar Selinay: Nikaragua ve Sürekli Devrim ☆ Yusuf Barman: "Yeni Öncü"de Trotskizm Tartışması ☆ Abdürrahim Gümüştekin: Sosyalist Hareket ve Feminizm ☆ Demir Küçükaydın: "Sınıf Bilinci"ne Eleştiriler ☆ Sami Sarı Demir Küçükaydın'a Açık Mektup ☆

Sınıf Bilinci 8 Aralık 1990
Sınıf Bilinci: Körfez Bunalımı ve Türkiye ☆ Körfez Bunalımı ve Türkiye ☆ Yusuf Barman: Türkiye'de Devrimci Marksizmin İnşası ☆ Sungur Savran: Türkiye Solunun Yeniden Yapılanması ☆ Sami Sarı: Tiranlar Yol Ayrımında ☆ Lev Trotskiy: İspanya: Son Uyarı ☆ Görüşme: Brezilya İşçi Partisi Deneyi ☆ Frank Richards: SSCB Devlet Kapitalisti mi? ☆

Sınıf Bilinci 9/10 Temmuz 1991
Sungur Savran: Körfez Savaşı ve Sosyalistler ☆ Sungur Savran: Helsinkicilere Açık Mektup ☆ Lev Trotskiy: Leninist Savaş Politikası ☆ Şadi Ozansü: Kürt Hareketi ve Türk Sosyalistleri ☆ Ergun Aydınoğlu: Türkiye İşçi Sınıfı Hareketi ☆ Sungur Savran: Dünya Durumu Tahlili ☆ Sınıf Bilinci: "Toplumsal Kurtuluş"a Cevap ☆ Boris Kagarlitskiy: Sovyetler'de Sosyalist Parti ☆

KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ

Maddeci Bir Feminizm Üzerine

Derleyenler: Gülnur SAVRAN - Nesrin TURA

Kadınların ezilmesinin maddeci bir tahlilini geliştirmek, maddeci bir feminizmin temellerini araştırmak. Bunun için de kadınları tâbi kılan somut pratiği, kadınlarla erkekler arasındaki nesnel, maddi çıkar çatışkısını ortaya koymak; kadınların harcadıkları emeği **görünmez** olmaktan kurtarıp adını koymak. İşte feminizmin 1970'lerde yükselen ikinci dalgası sırasında Batılı feministlerin uğraştıkları en temel sorunlardan biri.

Elinizdeki derleme maddeci bir feminizm sorunsalı çerçevesindeki tartışmalardan bazı örnekler sunuyor.

● **Coontz** ve **Henderson** ortak yazılarında erkek egemenliğinin tarihsel kökenlerini araştırmayı hedefliyor.

● Patriyarkayı kendi içinde bir bütün olarak ele alan **Delphy,** kadınların bir sınıf olarak erkekler tarafından sümürüldüklerini, patriyarkanın özgül bir üretim tarzı olduğunu göstermeye çalışıyor.

● **Molyneux** ve **Hartmann** patriyarkayı kapitaliz bağlamında inceliyorlar. **Molyneux**, **Delphy**'ye verdiği yanıtının yanı sıra, ev emeği tartışmasını bir bütün olarak aşmayı, çok boyutlu bir nitelik taşıyan erkek egemenliğini karmaşıklığı içinde tahlil etmenin önünü açmayı hedefliyor.

● **Hartmann** patriyarkayla kapitalizmin ilişkisini ve kadının emeğinin niteliğini tartışırken, Marksist bir feminizmin olanaklarını ve koşullarını da araştırıyor.

Beş kadının yazdıkları dört yazıdan oluşan bu derlemenin, erkek egemenliğinin yıkılmasının maddi koşullarına ilişkin feminist bir politika geliştirmemize katkıda bulunması dileğiyle.

KARDELEN

SİYONİZMİN GİZLİ TARİHİ

Ralph SCHOENMAN

Çeviren : Aydın Pesen

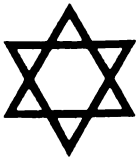

İspanyol Yahudilerinin Osmanlı ülkesine göçünün 500. yıldönümü, Amerika'daki Yahudi lobisiyle Türkiye'yi birbirine yakınlaştırmanın bir vesilesi olarak kullanılıyor. Ortadoğu'nun iki sözde "demokrasi"si kolkola vitrine çıkarılacak. İsrail hakkında ne biliyorsunuz? İsrail devletinin vazgeçilmez temeli olan Siyonizmi tanıyor musunuz? Bertrand Russel Vakfı'nın eski genel sekreteri Ralph Schoenman'ın bu kitabını okuduktan sonra, daha önce İsrail ve Siyonizm hakkında bildiklerinizin pek azının doğru olduğunu anlayacaksınız. Schoenman, Siyonist hareketin kendi belgelerine dayanarak, İsrail ve Siyonizm hakkındaki yalanları ve efsaneleri yerle bir ediyor. İsrail'in bir "vatansız bir halka haksız bir vatan" ilkesine göre kurulduğu yalanını teşhir ediyor, bu yalanın Filistin halkının ulusal kimliğini ve haklarını ayaklar altına almak için uydurulmuş bir kılıf olduğunu ortaya koyuyor. İsrail'in "geri" Arap denizinde bir demokrasi adası olduğu efsanesini yıkıyor, apartheid'a dayanan Güney Afrika devleti kadar ırkçı olduğunu gösteriyor. Schoenman'ın ortaya koyduğu en çarpıcı gerçek ise, Siyonizmin Nazilere karşı tavrıyla ilgili olanı. İsrail'in Nazilerin Yahudi soykırımının etkisi altında savunmaya yatkın olanları sarsacak belgelerle, Schoenman Siyonizmin Nazilerle işbirliği yapmış olduğunu kanıtlıyor! İşte "Ankara Dökümanı" olarak bilinen belgeden birkaç satır: "Ulusal ve totaliter temelde tarihi bir Musevi devletinin Alman Reich'ıyla yapılacak bir ant-
laşma çerçevesinde kurulması, gelecekte Ortadoğu'daki güçlü Alman çıkarları açısından da gereklidir." Bu ve başka gerekçelerle Hitler'e askeri pakt öneren metnin yazarı, bugünkü İsrail başbakanı İzak Şamir'den başkası değil! Türkiye'ye Ortadoğu'da nasıl bir rol biçilmekte olduğunu bilmek isteyen herkes bu kitabı mutlaka okumalıdır.

KARDELEN

SINIF BİLİNCİ

20.000 TL.